

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

ALMANYA TÜRK TOPLUMUNUN DİN ALGISI: DİYANET İŞLERİ
TÜRK İSLAM BİRLİĞİ VE İSLAM TOPLUMU MİLLÎ GÖRÜŞ
ÜYELERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

YONCA NECAN

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

ALMANYA TÜRK TOPLUMUNUN DİN ALGISI: DİYANET İŞLERİ
TÜRK İSLAM BİRLİĞİ VE İSLAM TOPLUMU MİLLÎ GÖRÜŞ
ÜYELERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

YONCA NECAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

YONCA NECAN

ALMANYA TÜRK TOPLUMUNUN DİN ALGISI: DİYANET İŞLERİ TÜRK
İSLAM BİRLİĞİ VE İSLAM TOPLUMU MİLLÎ GÖRÜŞ ÜYELERİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

2- Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ

3- Prof. Dr. Zekiye Demir

Tez Savunması Tarihi: 06.01.2023

Türkiye Cumhuriyeti
Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu danışmanlığında hazırladığım “*Almanya Türk Toplumunun Din Algısı: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği ve İslam Toplumu Millî Görüş Üyeleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin oraya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Yonca Necan
Ankara, 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	IV
ŞEKİLLER TABLOSU.....	V
ÖNSÖZ.....	VI

GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Problemi	1
2. Araştırmanın Amacı	3
3. Araştırmanın Önemi ve İlgili Araştırmalar	4
4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	5
5. Araştırmanın Modeli	6
6. Araştırmacının Konumu	7
7. Örneklem.....	8
8. Veri Toplama Teknikleri	11
9. Analiz, Yorum ve Raporlama.....	15
10. Doğruluk Ölçütleri	16

KAVRAMSAL ÇERÇEVE	18
1. Göç	18
2. Din.....	19
2.1. Dine Sosyolojik Bir Yaklaşım.....	21
3. Din ve Dindarlık.....	22
3.1. Dindarlığın Boyutları	23
3.2. Dindarlık Tipolojileri	24
4. Din ve Mezhep	24
5. Din, Kimlik ve Kültür	26
6. Din ve Zihniyet.....	27
8. Din ve Siyaset.....	29
9. DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği).....	30
9.1. Köln Merkez Teşkilatı.....	32
9.2. Dini Eğitim Alanı	34

9.3.	Dinler ve Kùltürler Arası İlişkiler	35
9.4.	Gençlik Çalışmaları.....	37
9.5.	Eyalet Birlikleri.....	38
9.6.	Dernekler	39
9.7.	Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Muhatabı Olarak DİTİB	39
10.	İGMG (İslam Toplumu Millî Görüş)	40
10.1.	Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Muhatabı olarak İGMG	45

BULGULAR VE YORUM

1.	Din İle İlgili Tanımlamalar.....	46
1.1.	Dinin Ne Olduğuna Dair Tanımlamalar	46
1.2.	Dinin Varlık Amacı	47
1.3.	Dinin Katılımcıların Hayatındaki Konumu	50
1.4.	İslam Dininin Beğenilen Özellikleri.....	52
2.	Müslüman Birey Tanımı	54
2.1.	Dinin İnanç ve İbadet Boyutuna İlişkin Yaklaşımlar	55
2.2.	Dinin İbadet Boyutuna İlişkin Yaklaşımlar.....	55
2.3.	Dinin Etki Boyutuna İlişkin Yaklaşımlar	55
2.4.	Dinin Bilgi Boyutuna İlişkin Yaklaşımlar.....	58
3.	Kur'an ve Sünnet Anlayışı	59
3.1.	Kur'an ve Sünnet Tanımları	60
3.2.	Kur'an'ı Anlama Yönünde Uygulamalar	62
3.3.	Sünneti Hayata Tatbik Etme Biçimleri.....	64
4.	İslam Mezheplerine İlişkin Yaklaşımlar	68
5.	Dini Alan İlgisi.....	71
6.	Din ve Siyaset İlişkisi Hakkındaki Düşünceler	74
6.1.	İslam ve Siyaset Bir Arada Olmalı - Müslüman Siyasette Aktif Olmalı.....	74
6.2.	Siyaset ve İslam Ayrıdır	76
6.3.	İslami Kurallarla Yönetilme İsteği	77
7.	Din Özelinde Kadın-Erkek İlişkisine Yaklaşımlar	78
7.1.	Eşitlik Bağlamında Kadın-Erkek İlişkisi.....	79
7.2.	Evlilik Bağlamında Kadın-Erkek İlişkisi	80
7.3.	Sosyal Hayat Bağlamında Kadın-Erkek İlişkisi	80
7.4.	Değer ve Haklar Bağlamında Kadın-Erkek İlişkisi.....	82
8.	Din Özelinde Bazı Düşünceler	85

8.1. Kader Algısı	85
8.2. Fetvalara İlişkin Yaklaşımlar	90
8.3. Farklı Din Mensuplarıyla Dostluk.....	93
8.4. Farklı Din Mensuplarıyla Evlilik	99
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	105
KAYNAKÇA.....	111
İNTERNET KAYNAKLARI	115
EKLER	117
Ek-1. Kişisel Bilgi Formu	117
Ek-2. Aydınlatılmış Onam Formu	118
Ek-3. Etik Kurul Onay Raporu.....	120
Ek-4. Katılımcı Görüşme Formu.....	121
Ek-5. Görüşme Yapılan Katılımcılar.....	123
Ek-6. Orijinallik Raporu.....	125
ÖZET	127
ABSTRACT	129

KISALTMALAR

DİTİB: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği

İGMG: İslam Toplumu Millî Görüş

UIP: Uluslararası İlahiyat Programı

Bkz.: Bakınız

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1 - DİTİB'in Teşkilat Yapılanması	32
Şekil 2 - DİTİB Merkez Teşkilatı Hizmet Alanları	33
Şekil 3 - İGMG'nin Teşkilat Yapılanması	41

ÖNSÖZ

2012 yılında hayatımı farklı bir yönde şekillendireceğini öngöremediğim bir seyahate çıkmıştım. DİTİB derneği ile birlikte bir Umre yolculuğuydu bu. Kutsal topraklara vardığımızda yaşadığım duygular tarifsizdi şüphesiz. Fakat bütün bu yolculuk esnasında oldukça yoğun bir şekilde fark ettiğim bir konu vardı. Aynı otelde konakladığımız Millî Görüş Teşkilatı birçok güzel etkinliğe imza atarken biz DİTİB ile beraber gelen grup olarak oldukça boş vakit geçiriyorduk. İlk kez böyle kutsal bir seyahate çıkmış ama vaktimizi nasıl değerlendireceğimizi bilemiyorduk. O zamanlar için hatırladığım tek şey, Millî Görüş'ün programlarına nasıl bir hayranlıkla baktığımdı...

2014 yılında Uluslararası İlahiyat Programına “UIP“ kabul edildiğimde ise, benim için yeni bir macera başlıyordu aslında. Tanımadığım insanlarla bir arada yaşamak, farklı bir şehirde olmak oldukça heyecan vericiydi. Türkiye’de geçirdiğim altı sene benim için farklı deneyimlerle doluydu. Fakat bütün bu süreç içerisinde yine beni oldukça şaşırtan bir gözlemim olmuştu. Millî Görüş’e ve DİTİB’e mensup arkadaşlarımı gözlemlediğimde aralarında bariz farklılıklar görüyordum. Millî Görüş’e üye olan arkadaşlarım birbirlerine daha çok kenetlenmiş, maneviyatı daha yüksek, daha korumacı ve dini konularda daha hassas ve tutarlı görünüyorlardı. DİTİB’e mensup olan arkadaşlarıma baktığımdaysa daha bireysel, kenetlenme konusunda daha mesafeli ve dini konularda daha rahat görünüyorlardı. Yaşadığım ortamın bir getirisi olarak gündelik hayattaki bu kişisel gözlemlerim beni DİTİB ve Milli Görüş mensupları arasındaki farklılığın nelerden kaynaklandığı konusunda düşünmeye sevk etti. Dini faaliyetleriyle öne çıkan iki topluluğun mensupları arasında neden bariz farklılıklar olduğunu ve bu farklılığın tanımlanabilir olup olmadığını merak ediyordum.

Din Sosyolojisi alanında yüksek lisans eğitimine başladığımda -ki beni bu bölüme yönlendiren Abdurrahman Çetin ve bölüme ısınmamı sağlayan Prof. Dr. Mehmet

Özdemir hocalarımı anmadan geçemem- uzun süre nasıl bir konu çalışacağımı bilemezken, bir gün aslında yukarıda bahsettiğim konunun bir araştırma problemine dönüştürülebileceğini düşünüp hemen hocama danıştım. O da konumu kabul etti ve yüksek lisans maceram bu şekilde başlamış bulundu. Bu noktada bana her zaman yardım eden, destek olan, çoğu zaman bana benden daha çok inanan ve güvenen kıymetli danışmanım Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu'na, yine aynı şekilde bana her konuda destek ve yardımcı olan ve yine bana benden daha çok güvenen değerli hocam Dr. Fatma Çapcıoğlu'na teşekkürlerimi arz ederim.

Kalbimde çok özel bir yere sahip olan değerli hocamı, Prof. Dr. Hasan Onat'ı yüksek lisans dönemimde kaybettik. Onu tanıdığım günden bu yana hayatımın her anına nüfuz etti. Onu buradan anmayı da elbette kendime büyük bir vazife bilirim.

Bu çalışmaya katılımcı bulmam noktasında bana yardımcı olan güzel insanlar Melike Onay, Nagihan Akbaba, Karolina Schmid ve Ahmet Çetinkaya'ya da teşekkür etmek isterim. Vakit insan hayatında çok değerli bir nimettir. Değerli vakitlerini bana ve çalışmama ayıran kıymetli katılımcılarıma da ne kadar teşekkür etsem azdır.

Yüksek lisans yolculuğumda bana manevi desteğini sunan Alime Çelik'e ve yine hiçbir desteğini esirgemeyen kardeşim Seyda Vurdu'ya, her konuda bana yardımcı olan dostlarım Esmâ Ayhan'a, Muhammed Emin Aslan'a, Mustafa Cihad Çetinkaya'ya, Serya Buturak'a ve Aişe Feyza Kılınç'a teşekkür etmeyi de bir borç bilirim.

Yonca Necan
Ankara – Almanya 2023

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

Almanya Türk toplumunun Federal Almanya Cumhuriyeti yolculuğu esasında bir göç hikâyesidir. Bu göçe olanak sağlayan olgu ise Federal Almanya Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan işgücü antlaşmasıdır. Bu antlaşma 30 Ekim 1961 tarihinde iki ülke tarafından karşılıklı olarak imzalanmıştır. İşgücü antlaşmasının imzalanması sonucunda Türkler misafir işçi olarak Federal Almanya Cumhuriyeti'ne doğru yola çıkmıştır.¹

Bununla birlikte göç olgusunun incelenmesi her toplumda kültürel, siyasi ve toplumsal problemler doğurmakta ve bu bağlamda göç çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmaktadır. Söz konusu göç dalgasında ise bu problemler, kimlik kargaşası, uyum sorunu, asimilasyon, entegrasyon, kültürel dejenerasyon, ırkçılık, ön yargı, islamofobi, yabancılaşma ve psikolojik rahatsızlıklar gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda göçmen Türkler göç sonrası Alman Toplumuna alışmakta çok zorlanmış ve nitekim araştırmalar onların değişime en fazla direnç gösteren toplum olduklarını ortaya koymuştur.²

Elbette bu sorunlar ilk kuşaktan son kuşağa kadar farklılıklar arzemiş ve her geçen gün yeni boyutlar kazanmıştır. Söz konusu farklılıklar kuşakların sınıflandırılmasına da yansımıştır: İlk kuşak Türkler, Almanlar tarafından misafir işçi (*Gastarbeiter*) olarak tanımlanmıştır. Buna mukabil ikinci kuşak Türklere ise yabancı kökenli yerliler (*Inländer ausländischer Herkunft*) diye hitap edilmiş, üçüncü kuşak

¹ Bkz. <https://www.ytb.gov.tr/ozel-gunler/turkiye-almanya-isgucu-antlasmasin-yildonumu>, 25.11.2022.

² Cemal Tosun, *Din ve Kimlik*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, 10.

Türklere ise Almanya’da doğan ya da Türkiye’de doğduktan hemen sonra Almanya’ya gelen göçmenler olarak tanımlanmıştır.³

Türkiye’den Almanya’ya göç eden Türkler bir müddet sonra kültürel kimliklerini sorgulamaya başlamış ve içinde yaşadıkları yeni kültür ve ortama karşı bazı tepkiler göstermişlerdir. Gösterilen bu reaksiyonlara verebileceğimiz örneklerden bir tanesi Müslüman Türklerin Federal Almanya Cumhuriyeti’nde örgütlenmeleridir ve bu örgütlenme ilk olarak camiler temelinde 1973 yılında gerçekleşmiştir.⁴ Bu örgütlenme dinin sosyolojik ifadesini sürdürebilir kılması bakımından son derece önemlidir.⁵ Nitekim insanlar beraber olup yalnızlıklarını giderebilecekleri bir buluşma alanı, kültürlerini muhafaza edebilecekleri ve dini değerlerini yaşayıp yaşatabilecekleri mekânlar oluşturmuşlardır. Aynı zamanda bu örgütler toplumsal ve politik alanda da Müslümanları temsil etmeyi, onların çıkarlarını korumayı kendilerine vazife edinmiştir.⁶

Federal Almanya Cumhuriyeti’nde Müslüman Türklerin söz konusu örgütlenmesi neticesinde oluşan iki büyük dernek DİTİB ve İGMG’dir. DİTİB bünyesindeki 910 dernekle⁷, İGMG ise 640 Cami derneği⁸ ile Almanya’da faaliyet göstermektedir.

Bu bağlamda araştırmanın problemi Federal Almanya Cumhuriyeti’nin iki büyük Müslüman-Türk Derneği olan DİTİB ve İGMG’nin üyeleri üzerinde nasıl bir din algısı inşa ettiklerini ortaya koymak ve her iki derneğin inşa ettikleri din algısını birbirleriyle karşılaştırmaktır.

³ Soner Ulu, “Almanya’da Kimlik Sorunu ve Türkler”, *Politika Dergisi*, (2012), 11-17.

⁴ Erkan Perşembe, “Almanya’da Türkelere Ait Dini Kuruluşlar”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.8, Sy.8, 1996, 157-180

⁵ Niyazi Akyüz, “Kültür, Din ve Dini Tecrübe”, *Dini Gruplar Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2016), 25.

⁶ Zülfiye Zeynep Bakır, “Almanya’da Müslümanlar”, *İnsamer*, (2018). Bakınız: https://insamer.com/tr/almanyada-muslumanlar_1439.html, 26.11.2022

⁷ Bkz. <https://www.ditib.de/default.php?id=13&lang=de>, 26.11.2022

⁸ *İGMG Tanıtım Broşürü* (Köln: Plural Publications GmbH, 2020), 19.

2. Araştırmanın Amacı

“Tüm insanlar birer sosyal kişidir”⁹ ve “diğer insanlarla karşılıklı ilişki kurarak grup oluştururlar”.¹⁰ Din ise insanın varlığına anlam ve değer katması ile evreni tanımlamasında bir yol haritası olarak işlev görür.¹¹ O, bireylerin zihninde toplumu (yani diğer insanları) ve evrenle ilgili anlam boşluklarını doldurarak kişilerin hayatında oluşabilecek tüm sorulara cevap üretmelerine katkıda bulunur.¹² Bununla birlikte dini anlayan, yaşayan ve kurumsallaştıran da insandır. Bu bakımdan, din olgusundan bahsedildiğinde hem dinin özünü oluşturan temel ilkeler, hem de bu ilkelerin insanlar tarafından nasıl anlaşıldığına dair biçimler akla gelir.¹³ Dolayısıyla İslam dininin de birçok anlaşılma biçimi mevcuttur.

İnançlar ve pratiklerden oluşan bu anlaşılma biçimleri toplumun şekillenmesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim dini söylem ve eylemler sadece bireyleri değil toplumu da etki alanına almaktadır.¹⁴ Bu bakımdan din sosyologları dinin tarifinde farklı dini tecrübe tipolojileri de sunmuşlardır ve bunlar dinin inanç boyutu, ibadet boyutu, tecrübe boyutu, bilgi boyutu ve etkiler boyutu olarak tasnif edilmiştir.¹⁵

Bugün Federal Almanya Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan farklı insan topluluklarına bakıldığında, Türklerin en faal ve en örgütlü yabancı topluluğu oluşturduğu görülmektedir.¹⁶ DİTİB ve İGMG dernekleri ise Almanya’da Türk kimliğinin sosyokültürel ve manevi değerler etrafında örgütlenerek varlığını sürdürmesine çok önemli katkılarda bulunmaktadır. Söz konusu dernekler sayesinde Türklerin kamusal görünürlüğü ve etkisi her geçen gün artmaktadır. Bu kapsamda

⁹ Joseph H. Fichter, *Sosyoloji Nedir*, çev. Nilgün Çelebi (Ankara: Anı Yayıncılık, 2016), 22.

¹⁰ Fichter, *Sosyoloji Nedir*, 61.

¹¹ İhsan Çapcıoğlu, *Akışkan Zamanlarda ‘Değer’li Yaşamak* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020).

¹² Akyüz, “Kültür, Din ve Dini Tecrübe”, 19.

¹³ Hasan Onat - Sönmez Kutlu (ed.), *İslâm Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 13.

¹⁴ Akyüz, “Kültür, Din ve Dini Tecrübe”, 25.

¹⁵ Akyüz, “Kültür, Din ve Dini Tecrübe”, 28.

¹⁶ Ulu, “Almanya’da Kimlik Sorunu ve Türkler”, 14.

araştırmanın amacı söz konusu iki büyük derneğin Almanya’da yaşayan Türk bireyler üzerinde nasıl bir din algısı inşa ettiklerini anlamak ve bu iki derneğin inşa ettikleri din algısını karşılaştırarak her ikisinin farklılıklarını tespit etmektir.

3. Araştırmanın Önemi ve İlgili Araştırmalar

Bu araştırma hem Federal Almanya Cumhuriyeti hem de Türkiye Cumhuriyeti açısından önem arz etmektedir. Çünkü Türkiye, yurt dışındaki soydaşlarının mevcut durumundan haberdar olmak istediği gibi; aynı şekilde Federal Almanya Cumhuriyeti de topraklarında yaşayan ve büyük bir topluluk meydana getiren Türklerin, nasıl bir din anlayışına sahip olduklarını, kendilerini ve sosyal çevrelerini nasıl anlamlandırdıklarını ve topluma nasıl etki ettiklerini anlamak istemektedir. Bu çerçevede araştırmamızın Almanya’daki Türklere sunulan din hizmetlerinin kalitesini artırmaya yönelik çalışmalar yanında, yaşadıkları ülkeye uyum sağlamaları açısından da önemli veriler sunması beklenmektedir.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde araştırma konumuza benzer araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Söz konusu araştırmalara verebileceğimiz örnekler arasında en yenisi Harry Harun Behr ve Meltem Kulaçatan’ın “DİTİB Jugendstudie 2021 – Lebensweltliche Einstellung junger Muslim:innen in Deutschland” (*DİTİB Gençlik Araştırması 2021 – Almanya’da Genç Müslümanların Dünya Görüşü*) başlıklı çalışmadır. Federal Göç ve Mülteciler Dairesi’nin araştırdığı “Muslimisches Leben in Deutschland 2020” (*Almanya’da Müslüman Yaşam*) başlıklı raporda bu araştırmaya ciddi veriler sunmuştur. Esra Özyürek’in 2015 yılında İletişim Yayınlarından çıkan “*Müslüman Olmak Alman Kalmak – Yeni Avrupa’da Millet, Din ve Din Değiştirme*” isimli eseri de önemlidir. Bir başka örnek ise 2019 yılında yapılan bir yüksek lisans tezidir. Araştırmayı yapan Gülcan Yücedağ tezinde Almanya’daki Türk diasporası örneğinden edebiyatın üç kuşağı üzerinden göç ve göçmenliğin dönüşümünü

araştırmıştır. Din ve Kimlik bağlamında Cemal Tosunun'da Almanya'da yaşayan Türkler üzerine 2012 yılında yayımladığı araştırması bizim araştırmamıza kaynak olmuştur. 2010 yılında Werner Schiffauer de İslam Toplumu Millî Görüş Teşkilatı hakkında etnografik bir araştırma yapmış ve araştırmasını kitap şeklinde yayımlamıştır. 2012'de Diyanet İşleri Türk İslam Birliğini her yönüyle çalışıp bir doktora tezi hazırlayan Aysun Yaşar'ın çalışması da bizim araştırmamıza konu olmuştur. Erkan Perşembe "Almanya'da Türk Kimliğini din ve entegrasyon" üzerine çalışmıştır. 2021 yılında Almanya'daki Türk diasporası hakkında İlknur Şit tarafından yapılmış bir yüksek lisans tezi de bulunmaktadır. Yine Almanya özelinde "*Almanya doğumlu Türklerin Dini Tutum ve Davranışlarını*" doktora tezi olarak çalışan Cengiz Kanık'ın araştırması bu alanda yapılan araştırmalar arasında bahsedilmesi gereken türde bir çalışmadır. Bu bağlamda İlker Çağlar'ın doktora tezi olan "*Almanya'da Dinsel Alanın Yönetimi ve Kimlik: Köln Merkez Cami Projesi Üzerinden İslam'ın Almanya Kamusal Alanında Görünümü*" de anılmalıdır. Bu alanda yapılan farklı bir doktora tezi de Ahmet Aslan'a aittir. Onun konusu "*Çokkültürlülük ve entegrasyon tartışmaları bağlamında üçüncü kuşağın kimlik algısı ve din: Köln örneği*" dir. Almanya ve din bağlamında bir başka çalışma ise Bülent Keleş'e aittir. O, "*Almanya'da İslam ve Müslümanlar: Bavyera Örneği*" üzerine çalışmıştır. Almanya'da yaşayan üçüncü kuşak Türkler üzerine yapılan bir yüksek lisans tezi ise Rabia Solaktaş'a aittir. Bu kapsamda Esra Özcan'ın "*Müslüman Türklerin İslamofobik Tecrübeleri Üzerine Bir Araştırma- Almanya DİTİB Löhne Örneği*" başlıklı çalışması ise yakın tarihli bir örnek olması ve Avrupa kamuoyunda Müslüman Türklere yönelik ayrımcılığın boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir.

4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamına DİTİB ve İGMG derneklerinden birisine üye olan, Federal Almanya Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan ve 2022 yılı itibariyle üyeliği halen

devam eden ve bilfiil derneğin sunduğu hizmetlerden faydalanan katılımcılar dâhil edilmiştir. 18 yaşını doldurmayanlar, üyeliği sona erenler ya da dernekle herhangi bir bağı olmayan kişiler araştırma kapsamında değildir. Katılımcılar kuşaklar arası farklılıkları görebilmek adına 18 yaşını doldurmuş kadın ve erkek gönüllü bireyleri kapsamaktadır. Araştırma, yapıldığı zaman dilimi, kendileri ile görüşülen katılımcılar ve sözkonusu katılımcıların araştırmacı tarafından kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevapların doğruluğu ve içtenliği sayılısıyla sınırlıdır.

5. Araştırmanın Modeli

Sosyal bilimlerde birçok farklı araştırma yöntemi ve tekniği mevcuttur. Bunlardan bir tanesi nitel araştırma modelidir. Nitel araştırmanın özelliği bu modeli benimseyen araştırmacının bir varsayım üzerinden, bireyler ya da grupların bir sosyal problemine ya da bir insan sorununa yüklediği anlama temas etmektir. Araştırmacı bu bağlamda nitel araştırmanın imkânlarını kullanarak araştırma problemini yorumlayıcı bir çerçevede çalışır.¹⁷ Nitel araştırma yöntemlerinin kullanılmasındaki amaç toplumsal olgulara ilişkin farklı yaklaşımların keşfedilmesidir.¹⁸

Nitel araştırma yöntemi üzerine kurulan araştırma modeli fenomenolojik bir desene sahiptir. Fenomenolojik araştırmada katılımcıların bir olgu -bu araştırmada din- etrafındaki deneyimleri keşfedilmeye ve yorumlanmaya çalışılır. Burada önemli olan katılımcıların bu olgu konusundaki ortak özelliklerinin tanımlanabilmesidir.¹⁹ Araştırmamız bu kapsamda belirlenen katılımcılar İGMG üyeleri ve DİTİB üyeleridir. Dolayısıyla araştırma bu iki derneğin üyelerinin din olgusunu nasıl algıladıklarını ve toplumsal ilişkilerindeki yansımalarını keşfetmeyi hedeflemiştir.

¹⁷ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, thk. Selçuk Demir - Mesut Bütün (Ankara: Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik, 2020), 45.

¹⁸ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 48-49.

¹⁹ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 80-81.

6. Araştırmacının Konumu

Nitel araştırmalarda araştırmacının araştırdığı konu ile ilgili nasıl bir bağı olduğunu açıklaması beklenir. Bu araştırmanın geçerliliğini sağlayan unsurlardan biri olmasının yanı sıra araştırmacının araştırmasına nasıl bir perspektiften yaklaştığı yönünde okuyuculara da bir fikir verir. Pozitivist paradigmanın aksine nitel araştırmalarda araştırmacının incelediğı konuya içerden bakması mümkün görölmektedir.²⁰

Araştırmacının bu araştırmadaki konumu tamamen tarafsızlık üzerine kurulmuştur. Araştırmacının önsözde bahsettiğı üzere kişisel merakını gidermek amacıyla bu araştırmayı yapmaktadır. Araştırmacının araştırma öncesi bu iki dernek hakkında belirli kanaatleri olsa da bunları araştırmanın hiçbir aşamasında yanlı bir şekilde yansıtmamıştır. Araştırmacı araştırmaya konu olan İGMG ve DİTİB derneklerinden hiçbirine üye değildir. Yine araştırmacının özel hayatına bakıldığında her iki derneğin hiçbir faaliyetinde yer almadığı da belirtilmelidir. Bununla birlikte araştırmacının bu iki dernekten bir tanesiyle sınırlı bir teması olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Uluslararası İlahiyat Programına" başvurabilmek için DİTİB din görevlisi bir hocadan tavsiye mektubu almasıdır. Ayrıca araştırmacı tüm araştırma süresince katılımcılara kendi düşünce ve fikirlerini sunmamıştır. Katılımcıların anlattıklarını tarafsız bir şekilde dinlemeye, anlamaya ve çözümlemeye gayret göstermiştir. Bu süreçte katılımcılarla samimi bir iletişim kurmaya özen göstermiştir. Araştırmacı bu sayede katılımcıların hangi bağlamda konuştuklarını da anlayabilmiş ve onların kişisel tecrübelerinden de faydalanabilmiştir.

²⁰ Belkıs Kümbetoğlu, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (Ankara: Bağlam Yayıncılık, 2008), 29.

7. Örneklem

Nicel araştırmalarda geniş kitlelerle çalışır ve bu çalışmalar çoğunlukla yüzeysel bilgiler sunarken nitel bir araştırmada sınırlı sayıda katılımcılarla daha derinlemesine bir araştırma gerçekleştirilir. Dolayısıyla nitel bir araştırmanın sonucu herhangi bir evrene genellenemez. Başka bir ifadeyle araştırma genelleme kaygısı ile ilerlemediği için konuyla ilgili derinlemesine bilgi elde etmeye çalışır.

Araştırmacı Alman Vatandaşı olan bir Türk'tür. Almanya'da doğup büyümüş olması araştırmasına kolaylık sağlamıştır. Araştırmaya konu olan İGMG ve DİTİB dernekleri, Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Müslüman Türkler tarafından meydana getirilmiş birer örgütlenme örneğidir. Bu yüzden araştırmacı araştırma konusu olarak Federal Almanya Cumhuriyeti üzerine çalışmak istemiştir. Araştırmacının ailesinin Almanya'da yaşıyor olması araştırmacı açısından katılımcıların çoğuna ulaşmakta fayda sağlamıştır. Aynı zamanda araştırmacının bir İlahiyatçı olması Uluslararası İlahiyat Programı'nda okumuş olması ve birçok arkadaşının bu derneklerde görev alması da araştırmacı için faydalı olmuştur. Araştırmaya konu olan iki dernek kavramsal çerçeve başlığı altında detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Bu araştırmanın katılımcıları Federal Almanya Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan, İGMG ve DİTİB dernekleriyle üyelik ilişkisi bulunan ve bu derneklerin faaliyetlerine aktif katılım sağlayan, 18 yaş üstü kadın ve erkek bireylerden oluşmaktadır.

Araştırma boyunca hiçbir katılımcının gerçek adı kullanılmamış, mülakatlar esnasında her birine bir kod isim atanmıştır. Her katılımcı kod ismini kendi belirlemiştir. Bu durumu araştırmacı Ek-2'de bulunan aydınlatılmış onam formu ile katılımcılara bildirmiş ve onlara bu konuda güvence vermiştir. DİTİB katılımcılarının kod isimleriyle birlikte demografik bilgileri şöyledir:

Niyazi Bey üç çocuk babası, elli dört yaşında ve Adana doğumludur. Almanya’da makine operatörü olarak çalışmaktadır. Şu an Almanya’nın Günzburg şehrinde ikamet etmektedir. Mülakatlar katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir.

Üç çocuk annesi Işık Hanım Düzce doğumludur ve elli üç yaşındadır. Kendisi ev hanımı ve üyelik ilişkisi bulunduğu camide kadın kolu başkanı olarak faaliyet göstermektedir. Almanya’nın Ichenhausen şehrinde ikamet eden Işık Hanım ile mülakatlar kendi evinde gerçekleştirilmiştir.

Mehmet Akif Bey bekâr, otuz bir yaşında ve Almanya doğumludur. Mesleği tesisatçı olan M. Akif Bey, Günzburg şehrinde ikamet etmektedir. Mehmet Akif Bey üyesi olduğu caminin gençlik kolunda aktif olarak çalışmaktadır. Mülakatlar katılımcının üye olduğu dernekte gerçekleştirilmiştir.

İki çocuk annesi Eylül Hanım 1983 Almanya doğumlu ve hemşiredir. Şu an Almanya’nın Kötz şehrinde ikamet etmektedir. Mülakatlar katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir.

Zeynep Hanım otuz iki yaşında ve bekârdır. Kendisi Almanya’da doğmuştur ve endüstri mühendisidir. Üyelik ilişkisi bulunduğu camide gençlik kolu başkanıdır ve Ichenhausen’de ikamet etmektedir. Mülakatlar katılımcının evinde gerçekleştirilmiştir.

Üniversitede öğretmenlik bölümünde okuyan Gülnisa Hanım bekârdır ve 1998 Almanya doğumludur. Mülakatlar Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Fatih Bey Almanya’da teknisyen olarak çalışmaktadır. 1999 Almanya doğumludur. Kendisi ile yapılan mülakatlar Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Merve ve Maide Hanım bu derneğin katılımcıları arasında en genç katılımcıları oluşturmaktadır. İkisi de öğrencidir.

Merve Hanım 2000 Almanya doğumlu ve Burgau’da ikamet etmektedir. Üye olduğu camide gençlik kolu başkanıdır. Kendisi ile yapılan mülakatlar Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Maide Hanım Almanya’nın Unna şehrinde ikamet etmektedir. 2001 Kamen doğumludur ve halen Ankara’da Üniversite okumaktadır. Kendisi ile yapılan mülakatlar Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir.

İGMG katılımcılarının kod isimleriyle birlikte demografik bilgileri ise şöyledir:

Cihan Bey 1979 Ulm doğumludur. Yabancı bir kişiyle evli olan Cihan Bey tamirci olarak çalışmaktadır. Kendisi ile yapılan mülakatlar İGMG Ulm Teşkilatında gerçekleştirilmiştir.

Gülşen Hanım kırk dört yaşında ve evlidir. Millî Görüş Teşkilatında eğitimci olarak görev yapmaktadır. Kendisi ile yapılan mülakatlar İGMG Ulm Teşkilatında gerçekleştirilmiştir.

Tokat doğumlu olan Çicek Hanım Almanya’nın Krumbach şehrinde ikamet etmektedir. Elli üç yaşında ve eşinden boşanmış olan Çicek Hanım üç çocuk annesidir. Kendisi ile yapılan mülakatlar İGMG Ulm Teşkilatında gerçekleştirilmiştir.

Vuslat Hanım 1980 Niğde doğumludur. Almanya’nın Biberach şehrinde ikamet etmektedir ve terzilik yapmaktadır. Kendisi ile yapılan mülakatlar İGMG Ulm Teşkilatında gerçekleştirilmiştir.

Ali Bey 1996 Ham doğumludur. Hali hazırda yüksek lisansını tamamlamaya çalışmaktadır. Kendisi ile yapılan mülakatlar Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir.

İGMG Teşkilatında eğitimci olarak faaliyet gösteren Nas Hanım evli ve bir çocuk annesidir. Almanya'nın Kempten şehrinde ikamet eden Nas Hanım 1983 Trabzon doğumludur. Kendisi ile yapılan mülakatlar İGMG Ulm Teşkilatında gerçekleştirilmiştir.

Yaren Hanım'ın küçük bir derneği vardır. 1988 Köln doğumlu ve evli olan Yaren Hanım kendi derneğinin yöneticisidir. Kendisi ile yapılan mülakatlar Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Mustafa Bey, Abdurrahman Bey ve Fatıma Hanım İGMG katılımcılarımız arasında en gençleri olanlarıdır.

Mustafa Bey 2002 Hamburg doğumludur ve hali hazırda öğrencidir. Kendisi ile yapılan mülakatlar Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Hukuk öğrencisi olan Abdurrahman Bey 2001 doğumludur, bekâr ve Almanya'nın Ham şehrinde ikamet etmektedir. Kendisi ile yapılan mülakatlar Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Şu an nişanlı olan Fatıma Hanım ise 2003 doğumludur. Almanya'nın Warthausen şehrinde ikamet etmektedir. Kendisi ile yapılan mülakatlar İGMG Ulm Teşkilatında gerçekleştirilmiştir.

8. Veri Toplama Teknikleri

Veri toplama teknikleri bir araştırmacının araştırma problemini çözümlemesinde kendisini onu sonuca götürecek olan bilgileri elde etmesine yardımcı olan araçlar kastedilmektedir.²¹ Bu çalışmada veri toplama tekniklerinden literatür taraması ve mülakatlardan faydalanılmıştır. Mülakatlar araştırma için birincil veri kaynağı olarak belirlenirken literatür taraması ikincil veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

²¹ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 148.

Araştırmaya başlamadan önce detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması bir araştırmanın olmazsa olmazı hükmündedir. Araştırılan konunun daha önce araştırılıp araştırılmadığı, araştırmanın konusuna yakın hangi araştırmaların yapıldığı ve araştırmanın kendisi için kaynak olabilecek tüm eserler ve çalışmalar bu sayede bulunmaktadır.

Literatür taraması esnasında araştırmacı Almanya ve Türkler özelinde din konusu hakkında herhangi bir çalışmanın olup olmadığını araştırmıştır. Bir sonraki etapta araştırmacı danışmanı ile birlikte kaynak niteliği taşıdığını düşündüğü eserleri görüşmüş ve araştırdığı konu bağlamında gerçekten bir kaynak niteliği taşıyıp taşımadığına birlikte karar vermişlerdir. Böylece araştırmayı destekleyeceği düşünülen tüm eserler ve çalışmalardan faydalanılmıştır.

Araştırmacı katılımcılar üzerinde genel bir gözlem yapmamıştır. Görüşme esnasında sadece katılımcıların sorulara cevap verirkenki hallerini ve tavırlarını gözlemlemiştir.

Araştırmacı kişisel bilgi formu (Ek-1) aracılığıyla katılımcılar ile ilgili genel bilgiler toplamıştır. Bunlar isim – soy isim, cinsiyet, doğum tarihi, doğum yeri, yaşanan şehir, meslek ve üyelik ilişkisi bulunan dernek ile ilgilidir.

Mülakatlar için hedef kitlenin hangi dernek ve hangi bireylerden oluşacağı değerlendirilmiş ve Federal Almanya Cumhuriyeti'nde örgütlenen Müslüman Türklerin iki büyük derneğine üye katılımcılar belirlenmiştir. Katılımcıların sayısı konusunda ise iki derneğin üyeleri arasından her kuşak için en az iki katılımcı ile görüşülmesi amaçlanmıştır. Maksimum çeşitlilik sağlamak için elde etmek için hedef kitlenin farklı yaş grupları ve farklı cinsiyetlerden kişiler olmasına özen gösterilmiştir. Mülakatlar peyderpey gerçekleştirilmiş ve neticede ulaşılan veri doygunluğu ile belirlenen 19

katılımcının araştırma için yeterli olduğu kanaatine varılmıştır. Bu katılımcıların Almanya'nın hangi şehir ve bölgesinde yaşıyor olmaları dikkate alınmamıştır.

Mülakatlar esnasında kullanılacak araştırma soruları önceden hazırlanmış fakat bir pilot çalışma yapılmamıştır. Bu araştırmada mülakatların yarı-yapılandırılmış olmasına karar verilmiştir. Bu sayede araştırmacı yapılandığı sorulara verilen cevaplara dayalı alt sorular ekleme imkânı elde etmiş ve böylelikle katılımcıların sorulara daha detaylı cevaplar verebilmelerine olanak sağlanmıştır. Bazı durumlarda katılımcıların verdiği cevaplardan daha farklı sorular üretme durumu ortaya çıkmıştır. Bu durum ise verilen cevapları zenginleştirmiştir.

Araştırma boyunca yarı-yapılandırılmış bir mülakat formunu uygulamak araştırmacı ve katılımcılar açısından beklenen neticeler orataya çıkarmıştır. Nitekim mülakatlar esnasında bazı soruların anlaşılmaması, bu soruları açma olanağı vermiş, verilen cevapların anlaşılmaması üzerine araştırmacının değiştirerek yönelttiği soruya daha detaylı, daha net ve farklı cevaplar alınmış ve bunlara karşılık olarak alt sorular yöneltilebilmiştir. Bu sayede katılımcılar ile derinlemesine sohbetler gerçekleştirilmiş ve onların görüşlerini daha bütüncül ve detaylı bildirme olanağı sağlanmıştır.

Araştırmacı her mülakatın başında katılımcıları selamlamış, onlara kendini tanıtmış ve ufak bir sohbet gerçekleştirilmiştir. Bu esnada katılımcıların kişisel merakları giderilmiş, güvenilir ve samimi bir ortam inşa edilmiştir. Mülakatlara başlanmadan önce araştırmacı aydınlatılmış onam formunu (EK-2) sunmuş, katılımcılara formu okumaları için yeterli bir süre tanımış ve anlaşılmayan noktalarda onları aydınlatmıştır.

Pandemi koşulları sebebiyle bazı görüşmeler yüz yüze bazıları ise Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma tüm Almanya genelinde bu derneklerle üyelik ilişkisi bulunan katılımcıları kapsadığı için araştırmacı ve bazı

katılımcılar arasındaki mesafe görüşmeyi yine Zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirmeyi gerektirmiştir.

Araştırmacı katılımcılardan mümkün mertebe Türkçe cevap vermelerini rica etmiş fakat genç kuşaktan katılımcıların bu noktada zorlandıklarını fark edince, kendilerini nasıl daha rahat ifade edebileceklerse, o dilde devam edebileceklerini söylemiştir. Araştırmacı Almanca diline hâkim olduğu için çözümlemeler esnasında bazı cevapları tercüme etmek durumunda kalmıştır.

Görüşmenin sonunda katılımcılara teşekkür edilmiş ve her birine araştırmacının telefon numarası verilmiştir. Sonrasında katılımcıların akıllarına gelen ya da kafalarını kurcalayan herhangi bir soru olduğunda araştırmacı ile irtibata geçebilecekleri belirtilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların hiçbirinden bu yönde bir geri dönüş olmamıştır.

Yapılan görüşmeler katılımcıların izniyle kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlar yüz yüze görüşmelerde araştırmacının telefonuyla aldığı ses kayıtları, görüşme Zoom uygulaması ile gerçekleşmişse, Zoom programının kayıt fonksiyonuyla gerçekleştirilmiştir. Görüşme kayıtları bir sonraki etapta “Transcribe” uygulamasına yüklenip bu uygulama tarafından çözümlemesi yapılmıştır. Bu çözümlemelerde bir hata oluşmaması adına araştırmacı tüm çözümlemelerin üzerinden tekrar geçmiş ve cevapları kayıtlarla birlikte karşılaştırmıştır.

Araştırma esnasında bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Bunlardan bir tanesi DİTİB derneğinin genç kuşak üyelerini tespit edip onlarla görüşmekte yaşanan zorluktur. Bunun sebebi ise bir ailede babanın üye olmasının yeterli görülmesidir. Yine farklı bir sorun DİTİB üyeleri arasında araştırmamıza ilgili duyan katılımcılar bulma konusunda olmuştur. İGMG derneği üyeleri araştırmaya daha fazla rağbet göstermiştir. Bir diğer zorluk ise araştırmacının katılımcılar arasında bazılarının dini terimleri anlama

noktasında zorluk çekmiş olduklarını tespit etmesi olmuştur. Araştırmacı bazı mülakatlar esnasında soruların gerçekten anlaşılıp anlaşılmadığı konusunda teyit alıp bazı soruları daha detaylı ve terimleri açıklayarak ifade etmek durumunda kalmıştır.

9. Analiz, Yorum ve Raporlama

Araştırmacının analiz kısmına geçebilmesi için tüm görüşmelerin çözümlenmiş olması gerekmektedir. Araştırmacı ses kayıtlarının yanı sıra mülakat esnasında katılımcı görüşme formuna (EK-4) bazı notlar almış ve bu notları analiz esnasında ses kayıt çözümlemeleriyle birlikte değerlendirmiştir. Bazı cevapların verildiği esnada katılımcıların normalin dışında bir tepki verip vermedikleri de kodlanarak bu formda ilgili sorunun yanında not alınmıştır.

Analizler öncelikle İGMG üyeleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı her soruyu tek tek ele almış, önce bir soru için verilen tüm cevapları inceleyerek aralarında kısmen seçim yapmış, çözümlemelerin üzerine önemli bulduğu cevaplar konusunda işaretlemeler gerçekleştirmiş ve bulgular kısmına eklemiştir. Bulgular kısmında her başlığın altında ilk önce İGMG katılımcılarının verdikleri cevaplar sonrasında DİTİB katılımcılarının cevapları değerlendirilmiştir. DİTİB üyelerinin verdiği cevaplar aynı Millî Görüş üyelerinde uygulanan prosedürle işlenmiş ve her başlık altında dernekler arasında keşfedilen farklılıklara da yer verilmiştir. Katılımcıların cevapları metin içerisine işlenirken, kimi zaman doğrudan alıntılanarak kimi zaman da dolaylı alıntılanarak gerçekleştirilmiştir. Bazı sorulara birebir aynı cevaplar verildiği durumlarda araştırmacı bunu başlık altında bir cümle ile ifade etmiş ve sadece bir iki örnek cevapla delillendirmiştir.

Bulgular kısmında araştırmacı bazı başlıklar altında yer yer literatürden faydalanarak yorumlar yapmıştır.

Araştırmacı analizini yaparken çözümlemelerin bulunduğu Word dokümanlarının çıktısı üzerinde çalışmıştır. Bu aşamada nitel araştırmalarda kullanılan herhangi bir programdan faydalanılmamıştır.

10. Doğruluk Ölçütleri

Doğruluk ölçütleri her bilimsel araştırmada önemli görülen başlıklar arasındadır. Nitel araştırmalardaki önemi ise daha fazla olacaktır. Nitekim araştırmacının elde ettiği bulguların, nasıl temin edildiği ve bu bulguların hangi oranla doğru anlaşılıp yorumlandığının açıklanması gerekir. Dolayısıyla bir araştırmayı geçerli kılabilmek için belirli stratejilere ihtiyaç vardır.²² Araştırmada kullanılan stratejiler yöntem ve tekniklerin belgelenmesi, üçgenleme ve araştırmacı önyargılarının açıklanması şeklinde planlanır.

Araştırmada doğrulanması beklenen ilk ölçüt araştırma yöntemlerinin ve tekniklerinin ayrıntılı bir şekilde açıklanmış olmasıdır. Bunlar araştırmacının yöntemi ve teknikleri kısmında detaylı açıklanmıştır. Üçgenleme stratejisi farklı kaynaklardan yararlanarak bir bulguyu başka perspektiflerden kanıtlamak anlamına gelmektedir. Bu sayede araştırmada sunulan bulgular farklı kaynaklardan desteklenerek güçlendirilmiş olur.²³ Araştırmacının önyargılarını açıklaması onun bu araştırmada nasıl bir pozisyonda olduğunu ve araştırmaya hangi perspektiften baktığını gösterecektir. Bu sayede ortaya konulan bulguları hangi pencereden yorumladığı ve konuya nasıl bir yaklaşım sergilediği açıkça anlaşılacaktır.²⁴ Bu durum araştırmacının konumu başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Araştırmacı araştırmacının güvenilirliğini sağlamak için belirli uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bunlardan bir tanesi katılımcıların anlamakta zorlandıkları noktaları tekrar tekrar açıklamasıdır. Türkçesi yeterli olmayan katılımcılara Türkçe konusunda yer

²² Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 252-255.

²³ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 253.

²⁴ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 253-254.

yer yardımcı olması ve onlara Almanca cevap verme olanağı sağlamış olması bir başka uygulama örneğidir.

Araştırmacı yer yer verilen cevapları teyit etmek için katılımcıların cevaplarını tekrarlamış ve onların onayını almıştır. Ayrıca ses kayıtları çözümlendiği esnada her ses kaydını tek tek dinleyerek dokümanların üzerinden geçmiş, hataları düzeltmiş ve böylece anlam kayıplarının önüne geçmeye çalışmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Göç

Göç kavramı insanların ya da toplulukların belirli sebeplerden dolayı yaşadıkları ortamı, ülkeyi, şehri terk edip başka bir yaşam alanına, ülkeye, şehire yerleşmek, hicret etmek eylemi olarak tanımlanabilir.²⁵ Her canlı ve bilhassa insan yaşadığı yer / mekân ile özel ve yakın bir ilişki içindedir. Bu yakın ilişki insan ve mekânın karşılıklı olarak birbirlerini etkilemesi ve dönüştürmesine yol açmaktadır. İnsanların yaşadıkları mekânlar onları siyasal ve toplumsal aidiyet noktasında etkilemiş, kimlik oluşturmalarında bir faktör olmuştur.²⁶ Göç edilen mekânlar bireylerin yani göçmenlerin aile, inanç, vatan, millet, devlet gibi sosyal ve siyasal birlikteliklerinin veya farklılaşmalarının oluşumunda en etkin faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷

Göç tarih boyunca vuku bulmuş bir olgu olarak kalmaya devam edecektir. Nitekim olaylar ve şartlar insanı var olduğu müddetçe hareket etmeye ve değişmeye zorlayacaktır.²⁸ Göç olgusu farklı nedenler ve türler arz etmektedir. Hali hazırda göçün sebepleri dört başlık altında tasnif edildiğinde, bunlar; doğal afetler, ekonomik, sosyal ve siyasal sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹

İnsanlar ve topluluklar kendi özgür iradeleriyle göç edebilecekleri gibi onların iradeleri dışında gelişen olaylar neticesinde de gerçekleşen bir hareketlenme söz konusu olabilir. Böylelikle göç insanlar için bireysel bir faaliyet olabileceği gibi kitlesel bir

²⁵ Bakınız TDK websitesi <https://sozluk.gov.tr/> , 10.12.2022

²⁶ İhsan Çapcıoğlu, Mehmet Akın, Niyazi Akyüz, “Göç Olgusunun Dini ve Toplumsal Yansımaları: Kur’an’daki Atıflar Bağlamında”, *Journal of History Culture and Art Research* 7/5 (2018), 596-605.

²⁷ Süleyman Ekici - Gökhan Tuncel, “Göç ve İnsan” 5/9 (2015), 4.

²⁸ Gündoğmuş Bekir, *Göç, Din ve Siyaset Avrupa’da MilliGörüş*, 12.

²⁹ Ekici - Tuncel, “Göç ve İnsan”, 5.

hareketlilikte olabilir.³⁰ Bekir Gündoğmuş'a göre göç olgusu üç başlık altında tasnif edilmektedir. Bunlardan ilki göç olgusunun coğrafi niteliğidir ve bu nitelik kendi içinde iki farklı başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan biri göçün sınır içinde gerçekleşmesi diğeri ise uluslararası göçtür. Uluslararası göç dört ayrı türde ele alınmaktadır. Bunlar sırasıyla sığınma, beyin göçü, değişme ve emek göçü olarak dört ayrı boyutu ifade eder. İkinci sınıf olarak aktarılan göç türü iradi olup olmaması bakımından ele alınmaktadır. Vuku bulan göç ya zorunlu ya da gönüllü olarak gerçekleşmiştir. Zorunlu göç savaş, doğal afet, sürgün gibi sebeplerden dolayı meydana gelirken, gönüllü göç insanların daha iyi bir hayat beklentisiyle göç etmeye karar vermeleri olarak açıklanır. Göç olgusunda üçüncü başlık zaman dilimiyle ilgilidir. Bu bağlamda kriter, göç eden kişilerin geçici olarak mı yoksa kalıcı olarak mı göç etmiş olduklarıdır.³¹

Türklerin Almanya'ya ilk göç hareketi 31.10.1961 tarihinde gerçekleşmiştir. Kaynaklarda bu tarih milat olarak kabul edilmiştir. Nitekim bu tarihte Alman ve Türk devleti arasında işgücü Antlaşması imzalanmıştır. Bununla birlikte Türklerin Almanya'ya göçü peyder pey gerçekleşen bir olay olmuştur.³² Bu bağlamda 1970li yıllar da Türklerin Türkiye'den Almanya'ya göç hareketi bu bağlamda emek göçü olarak tarif edilebilir.³³

2. Din

Din Sosyolojisi Sözlüğü'nde dinin tanımı onun bir inanç sistemi olduğu yönündedir. Bu inanç sistemi dine inanan bireylere bir yaşam modeli sunar. Bu yaşam modelinin merkezinde ise kutsal bir varlığa, doğaüstü bir güç olarak Tanrı fikrine yer

³⁰ Ekici - Tuncel, "Göç ve İnsan", 6.

³¹ Gündoğmuş Bekir, *Göç, Din ve Siyaset Avrupa'da Millî Görüş*, 15.

³² Mehmet Gökhan Genel, "Almanya'ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki izdüşümü 'Sirkeci Garı'ndan München Hauptbahnhof'a", *Selçuk İletişim* 8/3 (2014), 6.

³³ İlker Çayla, *Avrupa'da Dinsel Alanın Yönetimi ve Kimlik: Köln Merkez Cami Projesi Üzerinden İslam'ın Almanya Kamusal Alanında Görünümü* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 92.

verilir.³⁴ Din Sosyolojisi alanında dinin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisini ortaya koymak için dinin hem özü hem de fonsiyonu sosyologların araştırmalarında belirli bir kriter olmuş ve bundan dolayı din tanımları “*substansiyel (özel)*” ve “*fonsiyonel (işlevsel)*” olarak iki kategoriye ayrılmıştır.³⁵ Dinin bu çok yönlü yapısı onun sadece sosyolojinin değil, birçok bilim dalının da konusu olmasına sebebiyet vermiştir.

İslamiyette dinin “Müslüman düşünürler tarafından İslam inanç ilkeleri esas alınarak yapılan en geniş tanımı, “*akl-ı selim sahiplerini, kendi ihtiyarlarıyla, bu dünyada doğruluğa, salaha; öteki dünyada kurtuluşa götüren ve Yüce Allah tarafından konan bir kanun*”³⁶ şeklindedir.

Sosyolojik din tanımlarında her dinin bir öğreti ve bu öğreti etrafında inanan bireyler için şekillenen bir yaşam tarzına vurgu yapılmaktadır. Dini hayat esasında tam da bu noktada bir gerçeklik kazanır. Böylelikle kişiler için din bir yaşam düzeni haline gelmiş olur.³⁷ Bu yaşam düzeni vurgusu sosyal bilimlerde bireyler üzerinde gözlem yapılmasında etkilidir. İnanan bireylerin yaşadıkları dinin öğretileri çerçevesinde gerçekleştirdikleri tecrübeler beş boyutta gerçekleşmektedir:

- I. İnanç boyutu (*belief*)
- II. Dini pratikler boyutu (*practice*)
- III. Tecrübe boyutu (*experience*)
- IV. Bilgi boyutu (*knowledge*)
- V. Etkiler boyutu (*consequences*)³⁸

Dini tecrübenin sosyolojik boyutu ise dini oluşumları / cemaatleri kapsar.

³⁴ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü* (Seyhan-Adana: Karahan Kitapevi, 2016), 79.

³⁵ Necdet Subaşı, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 2017), 17.

³⁶ Akyüz, “Din ve Toplum”, *Dini Gruplar Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2016), 37.

³⁷ Yasemin Apalı, *Bilgi Sosyolojisi Açısından Din ve Zihniyet* (Çanakkale: Paradigma Akademi, ts.), 73.

³⁸ Akyüz, “Kültür, Din ve Dini Tecrübe”, 21.

2.1. Dine Sosyolojik Bir Yaklaşım

Din, toplum ve birey birbiriyle etkileşim halindedir. Bundandır ki sosyologlar din olgusu hakkında kuramlar geliştirmiş ve bu etkileşimi açıklama çabasına girmiştir. Tarihte bu sosyologların birisi Auguste Comte olarak bilinir. O pozitivist bir din kuramı geliştirerek insanların üç zihinsel hal / yasa geçirdiklerini ve bunun neticesinde metafizik ve teolojik düşünce ve bilgilerin azaldığı daha bilimsel bir niteliğe bürünmüş bir toplumun gelişeceği yönünde bir çıkarımda bulunur.³⁹

Karl Marx ise dinin aslında insanları uyuşturan onları yanıltan bir olgu olduğundan bahsetmiştir. Din ona göre insanlara gerçeği göstermez insanları bu noktada yanıltır. Marx'a göre din emekçi insanların emeklerine verilmeyen değer noktasında bu emekçileri avutan onları uyuşturan haklarını arama konusunda pasif hale getiren bir olgudur.⁴⁰

Psikolog Siegmund Freud'un din konusundaki araştırma ve tezleri sosyolojiye katkı sağlamıştır. Onun din olgusuna yaklaşımı genellikle negatif olmuş, o, dini insanın gücünü yetiremediği şeylerden kaçıp sığındığı bir olgu olarak tarif etmiştir. Yine Freud din bağlamında insanların aynı bir çocuğun ebeveyninden korkup yine ebeveynine bağımlı olması gibi Tanrı'dan korkup ona bağımlı hale getirdikleri şeklinde yorumlamıştır.⁴¹

Émile Durkheim ise dinin bütünleştiren özelliğine vurgu yapar. Ona göre dinin sosyal bir işlevi vardır ve bu işlev kendini toplumsal bütünleşmede göstermektedir. Dini etmenler toplumsal dayanışmayı güçlendirebilir. Durkheim'a göre dinin temelinde bir Tanrı'ya inanmak değil kutsal sayılan şeylere tapınmak vardır.⁴²

³⁹ Akyüz, "Din ve Toplum", 42-43.

⁴⁰ Inger Furseth - Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. İhsan Çapcıoğlu - Halil Aydınalp (Ankara: Tarcan, 2020), 66-70.

⁴¹ Furseth - Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş*, 83-86.

⁴² Furseth - Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş*, 70-74.

Din olgusunu araştıran farklı bir sosyolog ise Max Weber'dir. Weber bireylerin dini eylemlerini sosyal bir eylem türü olarak inceler. Weber'in düşüncesine göre bireyler bu hayatta dini eylemi yine bu hayatta daha iyi yaşayabilmek için gerçekleştirirler. Çünkü bu bireylerin hayattan beklentileri vardır. Yine Weber'e göre bu dini eylemlerin rasyonel bir tarafı da mevcuttur. Weber dini ayrıca bir meşrulaştırma aracı olarak tanımlar.⁴³

Kimlik oluşumunun sosyal temeli bağlamında din olgusunu ele alan sosyolog George Herbert Mead'dır. Başka bir din kuramı sunan sosyolog ise Talcott Parsons'dur. O din olgusunun bireyler üzerindeki işlevinin yanı sıra toplum üzerindeki işlevini de ele almaktadır. Parsons'a göre din insanlara beklenmedik olaylar karşısında güç verir ve dini ritüeller sayesinde bu belirsizliklerle birlikte baş etme olanağı sağlar. Bunlar dışında din olgusu insanın hayata karşı soracağı sorulara cevaplar üretir.⁴⁴

3. Din ve Dindarlık

Dindarlık olgusu bir bireyin inandığı dini ne düzeyde kabul ettiğini belirten bir çerçeve sunar. Bireyin dindarlığını görebileceğimiz göstergeler, dine yönelik inancı, bağlılığı, verdiği önem ve ona bağlanarak sergilediği ahlâki tutum ve davranışlardır. Özetle dinin birey hayatındaki yansımaları dindarlık olarak açıklayabiliriz. Bununla birlikte her bireyin dindarlığı aynı seviyede olmaz. İnsanların farklılıkları doğal olarak onların dindarlığına da yansır. Bireyin hayatındaki bu farklılıklar onun yetiştiği aile ortamından, aldığı eğitimden, kendi zihinsel ve duygusal yapılarından, yaşadığı hayatın içerisinde başından geçen olaylardan, bilgi edindiği araçlardan ve bulunduğu sosyal ortamdan - örneğin arkadaş çevresi ve dini grup – kaynaklanabilir.⁴⁵

⁴³ Furseth - Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş*, 75-77.

⁴⁴ Furseth - Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş*, 87-93.

⁴⁵ Hüseyin Peker, "Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 42.

Dindarlık olgusu insan hayatında sabit bir konumda da değildir. İnsanın hayatında başına gelen türlü olaylar ve bunun neticesinde gerçekleştireceği sorgulamalar ve çatışmalar düşünüldüğünde, ya da bir bireyin sosyal çevresinin değişmesiyle hayatına giren yeni insanlar ve bu insanların birey üzerindeki etkileri göz önüne alındığında dindarlığın hayatın her aşamasında değişebileceği söylenebilir.

3.1. Dindarlığın Boyutları

Sosyologlar dindarlığın boyutlarını daha önceki bölümde ifade edildiği gibi genellikle beş başlık altında toplamaktadır. İslam dini özelinde de söz konusu boyutların geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim Kur'an'a göre dindarlığın boyutu altıdır. Bunlar sırasıyla inanç boyutu, ibadet boyutu, ahlak boyutu, düşünce boyutu, duygu boyutu ve bilgi boyutudur. İnanç boyutu imanın şartlarını kapsarken, dindarlığın ibadet boyutu Müslümanların Allah ile buluşması olarak tarif edilen namaz, Ramazan ayında tutulan oruç, malından infak etmek olarak kabul edilen zekât ve kutsal topraklarda hac ve kurban kesmek gibi genel ibadetleri kapsamaktadır. Dindarlığın ahlak boyutu daha çok inananların davranışlarına yöneliktir. Örneğin inanan bir bireyin yakınlarına, yetimlere, yoksullara yardım etmesi, sözünü tutması ve sabretmesi, doğru konuşması, güvenilir olması, dedikodu yapmaması, haksızlık etmemesi gibi Kur'an'da bahsi geçen örnek hal ve hareketlerle açıklanmaktadır.⁴⁶ Dindarlığın düşünce boyutu ise inanan bireyin tefekkür etmesi olarak açıklanır. İnanan bireyin Allah'ın varlığını düşünmesi, alemin yaratılışı ve tabiatta gerçekleşen olaylar üzerine düşünmesi, tefekkür etmesi bu boyut altında ele alınmaktadır.⁴⁷ İnanan bireylerin temel duyguları duygu boyutu altında ele alınır. Bu kapsama ümit var olmak, Allah'ı sevmek ve ondan korkmak, hatalar sonucunda pişmanlık göstermek gibi Kur'an'da zikredilen duygular girmektedir.⁴⁸

⁴⁶ Peker, "Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları", 43-44.

⁴⁷ Peker, "Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları", 45.

⁴⁸ Peker, "Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları", 46.

3.2. Dindarlık Tipolojileri

Sosyal bilimciler tarafından gerek Batı’da gerek Türkiye’de birçok dindarlık tipolojisi geliştirilmiştir. Cengiz Kanık’ın doktora tezinde aktardığı üzere Max Weber dindarlık tipolojilerini toplumsal tabakalara göre tasnif etmiştir. Buna örnek olarak “*çiftçi dindarlığı*” ve “*burjuva dindarlığı*” verilebilir.⁴⁹ Ülkemizde verilebilecek tipoloji deneme örneklerinden bir tanesi Ünver Günay’a aittir. Onun belirlediği dindarlık tipolojilerini dört kategori teşkil eder. Bunlar sırasıyla “*geleneksel halk dindarlığı*”, “*seçkinlerin dindarlığı*”, “*laik dindarlık*” ve “*tranzisyonel dindarlık*”tır.⁵⁰ Cengiz Kanık’ın “*Almanya Doğumlu Türkiye Gençliğinde Dini Tutum ve Davranışlar*” isimli doktora tezinde Alman-Türk toplumunun Türkiyeli gençleri üzerinde oluşturduğu üç dindarlık tipolojisi vardır. Ona göre birinci dindarlık tipolojisi “*Seküler-Euro İslam Dindarlığıdır*”, ikinci tipoloji türü “*Siyasal İslam Dindarlığı*” ve son olarak da “*Entelektüel-Manevi Dindarlık*”tır.⁵¹ Konuyla ilgili örnekler elbette bunlarla sınırlı değildir. Ancak bütün bu farklı tipoloji arayışları değişen dünya, hayat, zaman ve insan için gelecekte yine yeterli olmayıp tekrar tekrar yeni araştırmalara konu olarak geliştirilebilir bir potansiyele sahiptir.

4. Din ve Mezhep

Din ve mezhepten bahsedildiğinde dikkate alınması gereken en önemli olgu her dinin insan tarafından anlaşıldığı, hayata geçirildiği ve yaşandığı ve sonuç olarak da insan tarafından kurumsal bir özelliğe büründürüldüğüdür.⁵² Din olgusundan bahsedildiğinde hayatın bir realitesi olarak onun birçok farklı anlaşılma biçimi olduğu da kabul edilmelidir. Bu farklı anlaşılma biçimleri İslam dünyasına fikir ve düşünce bağlamında

⁴⁹ Cengiz Kanık, *Almanya Doğumlu Türkiye Gençliğinde Dini Tutum ve Davranışlar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016), 25.

⁵⁰ Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat* (Erzurum Kitaplığı, 1999), 263-264.

⁵¹ Kanık, *Almanya Doğumlu Türkiye Gençliğinde Dini Tutum ve Davranışlar*, 29-30.

⁵² Onat - Kutlu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 13.

birçok zenginlik katmıştır. Fakat mezhepler konusunda en önemli olgunun Hz. Peygamber döneminde hiçbir mezhebin olmadığını, bu mezheplerin zaman içerisinde belirli tarihi vakalar ve fikir çatışmaları neticesinde ortaya çıktığını göz önünde bulundurmak olacaktır.⁵³

Mezhep olgusunun temeli insanî yorumdur ve her mezhep esasında beşerî bir teşekküldür.⁵⁴ İnsanî yorum ve beşerî oluşum olarak mezheplerin insanın din algısı üzerinde elbette etkili olması beklenir. Nitekim mezhepler din konusunda farklı yorumlar ve farklı görüşleriyle kimi zaman birbirlerinin karşısında dururken, kimi zaman da farklı dinlere karşı bir savunma politikası yürütmüşlerdir.⁵⁵ Bu bağlamda İslam Mezhepleri dendiğinde itikadi ve ameli mezhepler diye bir ikili bir ayrımın olduğunu belirtmeliyiz.

Bu çalışma için gerekli ve önemli bulunan bir konu ise “Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat” olgusunun ele alınmasıdır. Ehl-i Sünnet kavramına kimlerin dahil olduğunu anlayabilmek için Kutlu’nun tanımını aktarmak yerinde olacaktır. Ehl-i Sünnet “*Hz. Peygamber’in tatbikatının ruhunu benimseyerek onun zihniyeti doğrultusunda uygulamalarda bulunanlardır*” ve yine Kutlu’nun aktarımına göre “Cemaat” kavramı bu terkip içerisinde “*ümme birliği ve Müslümanların beraberliğini temsil eden çoğunluğun otoritesi*” olarak anlaşılmaktadır.⁵⁶

Mezhepler tarihçileri, az önce de belirtildiği gibi, Ehl-i Sünnet’i itikadi ve fıkhi mezhepler olarak ikiye ayırır. Ehl-i Sünnet’in itikadi boyutunda Eş’arilik ve Maturidilik yer alırken fıkhi boyutunda Hanefilik, Şafilik, Malikilik ve Hanbelilik yer alır.⁵⁷

⁵³ Onat - Kutlu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 21-23.

⁵⁴ Hasan Onat, *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), 7.

⁵⁵ Ali Avcu, “Mezhebi Zihniyet ve Din”, *Zihniyet ve Din - Disiplinlerarası Zihniyet Çözümlemesi*, ed. Asım Yapıcı - Abdullah Özbolat (Adana: Karahan Kitapevi, 2018), 189.

⁵⁶ Onat - Kutlu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 344.

⁵⁷ Onat - Kutlu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 343-447.

Araştırmada katılımcılara mezhepler konusundaki görüşleri araştırma kapsamıyla sınırlı bir çerçevede sorulmuştur.

5. Din, Kimlik ve Kültür

İnsan toplumsal bir varlıktır. Bu yönüyle insanları birbirinden ayıran ve onların nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu belirleyen özellikler bütünü olarak karşımıza “kimlik” kavramı çıkar.⁵⁸ Kimlik olgusu bir insanın kişiliğini ya da bir grubun özelliklerini belirtir.⁵⁹ Gerek bireyin ve gerekse grubun kimliği büyük ölçüde toplumsal faktörler tarafından belirlenir.⁶⁰ Bu faktörler dil, ırk, tarih, kültür ve coğrafya olabileceği gibi, din de olabilir. Bu bakımdan dini grupların sunduğu kimlik inanan ve onlara mensup olan bireyler için daha prestijli ve öz saygıyı yükselten türden olmalıdır.⁶¹ Din, insanı derinden etkileyerek ona ahlaki bir düzen ile yön verip toplumsal kültürün oluşturmada katkı sağlar.⁶²

Kültür tüm insanlığın toplumsal mirasıdır. Çünkü kültür olgusu, tarih boyu birlikte yaşamayı kolaylaştırmak için fikirler, davranışlar, değer içeren yargılar vb. şeyler içeren karmaşık bir bütün olarak inşa edilmiştir. Kültür kavramı kapsamlı bir şekilde tanımlanacak olursa onun toplum bireyleri için ortak bir inanç ya da değer, âdetler bütünü, davranış ve maddi nesneler sistemi olduğu söylenebilir. Bu sistemin ise toplum bireyleri arasında kullanılmak suretiyle nesilden nesile aktarıldığı eklenmelidir.⁶³ Kültürden bahsedildiği zaman, onun iki boyutlu olduğu, bunların maddi ve manevi boyutlar

⁵⁸ Bakınız TDK websitesi <https://sozluk.gov.tr/> , 10.12.2022

⁵⁹ İhsan Çapcıoğlu - Zafer Demir, “Durgun Sulardan Bulanık Denizlere: Din, Kültür ve Kimlik İlişkisi”, *Kültür ve Kimlik: Disiplinlerarası Yaklaşımlar*, ed. Hayati Beşirli, Zeynep Serap Tekten Aksüremeli (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 121-152.

⁶⁰ Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, 174.

⁶¹ M. Emin Kalgı - Asım Yapıcı, “Dini Grup Zihniyeti ve Din”, *Zihniyet ve Din - Disiplinlerarası Zihniyet Çözümlemesi*, ed. Asım Yapıcı - Abdullah Özbolat (Adana: Karahan Kitapevi, 2018), 134.

⁶² Ahmet Aslan, “Almanya’daki Türkiye Kökenli Üçüncü Kuşak Gençlerin Kimlik Algısı ve Din (Köln Örneği)”, *Turkish Studies* 14/3 (2019), 17.

⁶³ Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, 183-184.

ilişkisinden meydana geldiği, dinin de bu manevi boyutu teşkil ettiğini belirtmek gerekir.⁶⁴ Din ve kültür'den bahsedildiği zaman, dinin ve kültürün aslında insan hayatında birbirini etkileyen iki olduğu ve birbirinden ayrılmasının imkânsız olduğu ifade edilmelidir. Dinin içerisinde bulunduğu kültürü tamamen değiştirme gücü olmadığı gibi kültür de dini kendi yapısı doğrultusunda kabul etmeye çalışır.⁶⁵

6. Din ve Zihniyet

Dinlerin en önemli sosyal boyutlarından biri inanan bir kişiye zihniyet kazandırmasıdır.⁶⁶ *“Dinin temel bir kognitif yönü vardır.”*⁶⁷ Din olgusu inanan bireylere bir hayat görüşü ve yaşam tarzı sunar. Bu hayat görüşünü ve tarzını kabul eden bireyler bu bağlamda bir dini zihniyete sahip olurlar. Dini zihniyeti kazanmış inanan bir birey dünya hayatı boyunca başına gelen olumlu-olumsuz olaylarda, insanlara ve tabiata, hayatın bütün boyutlarına karşı nasıl bir duruş, davranış ve düşünce sergileyeceğini bilir. Bu her şeye dinin öğretisiyle bakma ve anlama eylemi olarak tanımlanabilir.⁶⁸

7. Din ve Gruplaşma

*“İnsanın en önemli özelliklerinden biri grup oluşturma eğilimidir. Toplumsal bir varlık olan insanın diğer insanlarla ilişki kurması kaçınılmaz bir realitedir. Hiçbir ferdin toplumsal bir eylemi tek başına gerçekleştirmesi mümkün değildir. İnsanın toplumsal yönü dikkate alınmadığında onun gerek duygu ve gerekse düşünce bakımından belirli nitelikleri göz ardı edilmiş olur.”*⁶⁹ Bir birey doğumundan ölümüne kadar aile, halk, devlet, mesleki grup ve dini cemaat gibi farklı şekilde isimlendirilen ve değişik özelliklere

⁶⁴ Ramazan Uçar - Halil İbrahim Akkuş, “Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Türk Toplumu”, *Toplum Bilimleri* 12/24 (2018), 117.

⁶⁵ Uçar - Akkuş, “Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Türk Toplumu”, 118.

⁶⁶ Ejder Okumus, *Din ve Toplumsal Çatışma* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 63.

⁶⁷ Okumus, *Din ve Toplumsal Çatışma*, 64.

⁶⁸ Okumus, *Din ve Toplumsal Çatışma*, 64-65.

⁶⁹ Kamil Kaya, “Toplumsal Gruplar”, *Sosyoloji'ye Giriş*, ed. İhsan Çapcıoğlu - Hayati Beşirli (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 89.

sahip gruplar içerisinde yaşar.⁷⁰ Dini grupları iki başlıkta ele almak mümkündür. Bunlardan biri “*doğal dini gruplar*”, diğeri ise “*dinden doğan gruplar*” şeklinde tasnif edilir.⁷¹ Doğal dini gruplardan bahsedildiğinde bireylerin doğduğu aile ortamı, kabileler ve mahalli birlikler akla gelir. Dinden doğan gruplardan bahsedildiğinde ise, kastedilen dini cemaat, tarikat ve benzeri oluşumlardır. İnsan dini bir cemaatin üyesi olarak toplumsal hayattaki rolünü oynayabilir ve bu cemaatin doğrudan veya dolaylı olarak etkisi altında kalabilir.⁷² Bu kapsamda insanlık tarihine bakıldığında dini grubun ilk bilinçli gruplaşmalardan bir tanesi olduğunu da görebiliriz.⁷³

Bireyi dini bir gruba ait olmaya iten sebepler ise aidiyet duygusu/ihtiyacı, kimlik edinme ya da sosyal kabul ihtiyacı, kimliğini koruma isteği, seküler dünyaya karşı dine dönme arzusu, dinin gerçek halini sürdürme, hakikati bulma arzusu, inancı kuvvetlendirme ve dini daha iyi yaşama isteği, yalnızlık hissinden kaçış ve kurtuluş, anlamsızlık hissiden kurtulma, sorunlarla başa çıkabilme, altın çağ özlemi, özgürlükten kaçış, güvenlik arayışı ve çıkar ilişkisi şeklinde özetlenebilir.⁷⁴

Dini grupların oluşumunda iki önemli faktör vardır. Bunlar “*yeterli nedenler*” ve “*gerekli nedenler*” olarak ikiye ayrılır.⁷⁵ Yeterli neden bu bağlamda sosyal kimlik algısıdır ve dini grubun oluşabilmesi için iki temel süreç geçirmesi gerekir. Birinci süreç bireylerin “biz” ve “onlar” ayrımına gidip bir kategorizasyon süreci geçirmeleri, ikinci süreç ise sosyal kıyaslamadır. Her dini grubun bu süreçte kendi iç değerlerini diğer dini gruplara kıyasla yüceltmesi ve diğer grupları değersizleştirilmesi beklenmektedir. Gerekli

⁷⁰ Kaya, “Toplumsal Gruplar”, 89.

⁷¹ Niyazi Akyüz, “Doğal Dini Gruplar (Aile-Klan-Köy-Şehir-Milli Din)”, *Dini Gruplar Sosyolojisi*, ed. Akyüz, Niyazi (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2016), 66.

⁷² Kaya, “Toplumsal Gruplar”, 89.

⁷³ Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu, “Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. İhsan Çapcıoğlu - Niyazi haüz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 507-538.

⁷⁴ Kalgi - Yapıcı, “Dini Grup Zihniyeti ve Din”, 136-143.

⁷⁵ Asım Yapıcı - Abdullah Özbolat (ed.), *Zihniyet ve Din - Disiplinlerarası Zihniyet Çözümlemesi* - (Adana: Karahan Kitapevi, 2018), 135.

nedenler arasında ise hakikat iddiası, diğer dini grupları protesto etme, tarihsel ve kültürel arayışlar, aidiyet gibi örnekler verilebilir.⁷⁶

Dini grupları detaylı incelediğimizde her birinin esasında kendine özgü bir öğreti, bir anlayış geliştirdiğini gözlemleyebiliriz. Dini grupları birbirinden ayıran en bariz örnekler onların Tanrı ve insan tanımları ve bunlara binaen ahlak, ibadet ve iman esasları konusundaki düşünceleridir.⁷⁷ Bu çerçevede araştırmanın kapsamına giren katılımcılardan Müslüman bir bireyi tanımlamaları istenmiş ve nasıl bir insan tasavvur ettikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

8. Din ve Siyaset

Din ve siyaset birey hayatında sosyal olgular olarak karşımıza çıkar. Ne din ne de siyaset insanın var olduğu yerde görmezden gelinebilir. Din, doğası gereği inanan bireylerin hayatının her alanına nüfuz eder. Bu durumda toplumsal hayatta önemli bir rolü olan siyaset dinden mutlak olarak ayrı düşünülemez.⁷⁸

Dinin siyaset üstündeki en büyük gücü onu meşrulaştırması ile ilgilidir. Nitekim siyasal iktidarlar kendilerini din olgusu sayesinde meşrulaştırma gücüne sahip olmuşlardır.⁷⁹ Bu, sadece dindar iktidarlar için geçerli değildir elbette. Kendini din dışı gören birçok iktidar da tarih içerisinde dini ve dinden gelen ritüel ve manevi unsurları iktidarı için kullanmıştır.⁸⁰

⁷⁶ Yapıcı - Özbolat, *Zihniyet ve Din - Disiplinlerarası Zihniyet Çözümlemesi* -, 135.

⁷⁷ Yapıcı - Özbolat, *Zihniyet ve Din - Disiplinlerarası Zihniyet Çözümlemesi* -, 136.

⁷⁸ Erol Turan - Metehan Temizel, “Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma”, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7 (2015), 89.

⁷⁹ Erol Turan, *Siyaset Bilimine Giriş* (Konya: Palet Yayınları, 2014), 68.

⁸⁰ Turan - Temizel, “Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma”, 89.

Siyaset İslam dininin yakın tarihinde de kendini göstermiş, Hz. Peygamber'in bir görevi de sosyal ve siyasal anlamda liderlik olmuştur.⁸¹ Peygamberin ölümünden sonra hilafet sistemine geçilmiş ve bu zamandan sonra siyaset İslam dünyasında çok daha önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Kabileler arası iktidar kavgaları ve bunları meşrulaştırma aracı olarak din daha bir önem kazanmıştır.⁸² Bu anlamda siyaset erken dönemden beri Müslümanların temas ettiği bir olgu olmuştur.

Bugün de din-siyaset ilişkisi her Müslüman birey için önemli bir noktadır. Bireylerin siyasal yaşamda aktif olmasını, seçimler gibi belirli siyasal faaliyetlere ilgi duymasını ve partilerden beklentilerini, bireylerin dini anlama biçimi, dinsel aidiyeti, dine bağlılık ve dinsel pratikleri etkilemektedir.⁸³ Din ve Siyaset ilişkisi bu bağlamda araştırma sorularına eklenmiş ve katılımcılara sorulmuştur.

9. DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği)

DİTİB Almanya'da ikamet eden Türk-Müslüman bireylerin dini, sosyal ve kültürel faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla kurdukları bir dernektir. Bu bağlamda DİTİB kendisine bağlı olan derneklerin bu tür faaliyetlerini koordine etmek amacıyla 05.07.1984 tarihinde 135 dernekle kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Alman dernekler yasalarına göre kuruluşunu tamamlamayan DİTİB bugün kendisine bağlı 960 cami derneğiyle Almanya'daki Müslümanların %70 oranında güvenini kazanmış ve alanındaki en büyük sivil toplum örgütü unvanını almıştır. Diyanet İşleri Türk İslam Birliği'nin kuruluş tarihi olarak kaynaklarda iki farklı bilgi mevcuttur. Bunlardan biri 24 Mart 1982

⁸¹ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014), 113.

⁸² Mehmet Said Hatipoğlu, *Hilafetin Kureyşliliği* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 65-108.; Apalı, *Bilgi Sosyolojisi Açısından Din ve Zihniyet*, 13-18.

⁸³ Turan - Temizel, "Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma", 89.

tarihini işaret eder. Diğeri ise 5 Temmuz 1984 tarihini kuruluş tarihi olarak alır. DİTİB'in resmi web sitesinde ise 5 Temmuz 1984 tarihi kabul edilmektedir.⁸⁴

DİTİB, bünyesinde bulunan 960 camii derneği ile Almanya Federal Cumhuriyeti'nin en büyük Müslüman derneği olarak da kaydedilmektedir⁸⁵. Birlik, Almanya Federal Cumhuriyeti'ne benzer şekilde yapılanmalarla üç mertebede faaliyetlerine devam etmektedir: Federal mertebede Köln Merkez Teşkilatı, Eyalet mertebesinde eyalet birlikleri ve yerel mertebede dernekler olarak halen Müslümanların dini ve manevi ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktalar.⁸⁶

Alman İslam Konferansı'nın talimatı ile araştırılan “*Almanya’da Müslüman Yaşamı 2020*” isimli rapora göre, DİTİB Almanya’da yaşayan Müslümanlar arasında 42,2 % oranında tanınmaktadır.⁸⁷

DİTİB kendi web sitesinde Almanya’da yaşayan Müslümanları %70 lik bir oranla temsil ettiğini dile getirmektedir.⁸⁸ Bununla birlikte “*Almanya’da Müslüman Yaşamı 2020*” raporuna göre, Almanya’da yaşayan neredeyse her dört Müslüman’dan biri kendisinin DİTİB tarafından tam veya kısmen temsil edildiğini düşünmektedir.⁸⁹

DİTİB’in faaliyet alanları:

⁸⁴ Bakınız DİTİB websitesi <https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=en>, 08.11.2022

⁸⁵ Pfündel, Sticks ve Tanis, “Muslimisches Leben in Deutschland 2020”, s. 104

⁸⁶ Aysun Yaşar, *Die DITIB zwischen der Türkei und Deutschland: Untersuchung zur Türkisch-Islamischen Union der Anstalt für Religion e.V.* (Würzburg: Ergon-Verlag, 2012)., s. 59

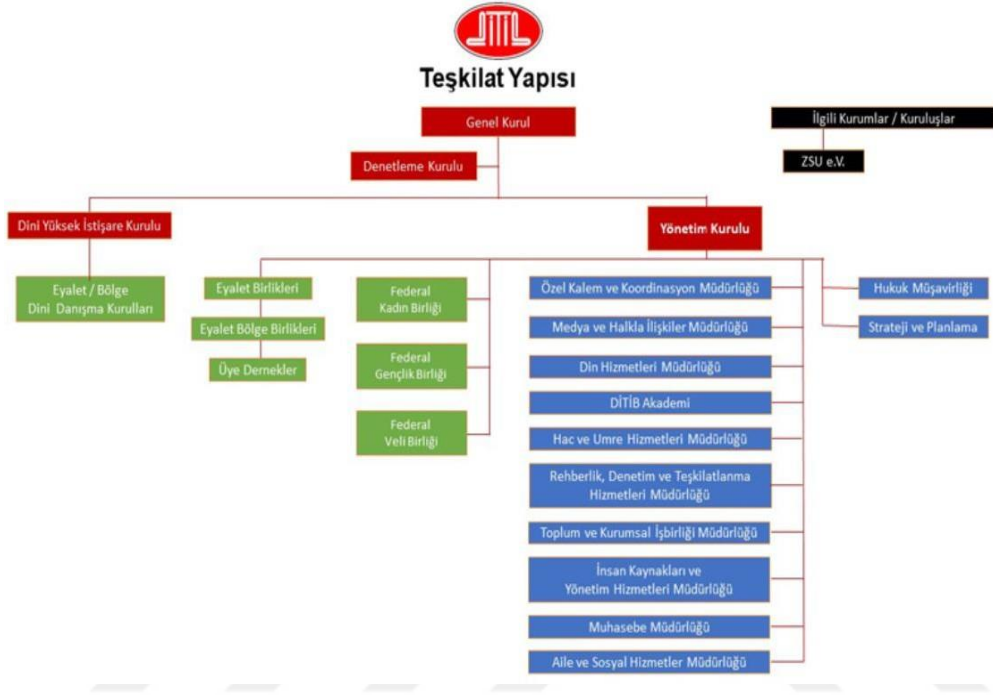
⁸⁷ Pfündel, Sticks ve Tanis, “Muslimisches Leben in Deutschland 2020”, s. 105

⁸⁸ Yaşar, *Die DITIB zwischen der Türkei und Deutschland: Untersuchung zur Türkisch-Islamischen Union der Anstalt für Religion e.V.* s. 94

⁸⁹ Pfündel, Sticks ve Tanis, “Muslimisches Leben in Deutschland 2020”, 107.

9.1. Köln Merkez Teşkilatı

Köln Merkez Teşkilatı, DİTİB'in merkezî teşkilat yapısını oluşturmaktadır. 15 eyalet birliği ve 960 camii derneği bu merkeze bağlıdır.⁹⁰ Aşağıda yer alan şemada DİTİB'in tüm kurumları belirtilmiştir.

Şekil 1 - DİTİB'in Teşkilat Yapılanması*

Merkez Teşkilatı'nın temel ilke ve prensipleri yine kendi kişisel web sitesinde “hakkımızda” kısmında açıklanmaktadır. Bu açıklamalara göre DİTİB derneği kendisinin Alman Anayasasına ve Almanya'nın demokrasisine bağlı olduğunu belirtir. Bu kapsamda tüm faaliyetlerinin hukuki düzene göre şekillendiğini açıklar. DİTİB derneği kendisini partiler üstü bir kuruluş olarak tanımlar ve diğer din mensuplarına karşı hoşgörüyle yaklaştığını ifade eder. Derneğin vurguladığı önemli konulardan bir tanesi, şeffaflıktır. Temel bir esas olarak dernek faaliyetlerini fahri olarak gerçekleştirdiğini ifade eder.⁹¹

⁹⁰ Yaşar, *Die DİTİB zwischen der Türkei und Deutschland: Untersuchung zur Türkisch-Islamischen Union der Anstalt für Religion e.V.* S.59; dernek sayısı DİTİB'in kişisel <https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=en>, 08.11.2022

*Bkz. DİTİB Kuruluş ve Teşkilat Yapısı <https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=en>, 03.01.2023

⁹¹ Bkz. DİTİB Hakkımızda Alanı / Temel İlkeler <https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=9&lang=en>, 16.01.2022

Web sitenin başka bir bölümünde ise DİTİB amaç ve hedeflerini belirtir. Bunlar üyeleri dini faaliyetlerinde desteklemek, başka bir dine mensup olan bireylerle iyi ilişkiler kurmak, kültürü yaşatmak ve dayanışma bilinci sunmak gibi faaliyetler olarak açıklanmıştır.⁹²

Merkez Teşkilatı'nın faaliyetleri yine aynı web sitesinde hizmet alanları kategorisinde sıralanmaktadır. Aşağıdaki görsel bu kategoride yer almaktadır.⁹³

Şekil 2 - DİTİB Merkez Teşkilatı Hizmet Alanları*

Hizmet alanları kategorisinde sayfanın dil seçeneğini Almanca olarak kaydettiğimizde, DİTİB kendi faaliyetlerini dört başlıkta açıklamaktadır:

“DİTİB, dini, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerin yanı sıra çeşitli eğitim faaliyetleri de sunmaktadır. ‘Başarılı entegrasyon genç yaşta başlar!’ DİTİB, 1984’ten beri göçmen kökenli vatandaşların ev sahibi topluma entegrasyonunu sağlamak için kapsamlı faaliyetlerle çalışmaktadır. DİTİB’in çalışmalarının ana odak noktası aşağıdaki alanlara ayrılmıştır.

⁹² Bkz. DİTİB Hakkımızda / Amaç ve Hedefler

<https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=10&lang=en>, 16.01.2022

*Bkz. DİTİB Hizmet Alanlarımız <https://www.ditib.de/default.php?id=6&lang=en>, 03.01.2023

⁹³ Bkz. DİTİB Hizmet Alanları <https://www.ditib.de/default.php?id=6&lang=en>, 08.01.2022

Eğitim ve Kültür Daire Başkanlığı:

Göçmenler için entegrasyon kursları, dil kursları, okuma yazma kursları, seminerler ve konferanslar, kültürel ve müzikal etkinlikler.

Gençlik Dairesi:

Gençler için eğitim uzmanları tarafından gözetim ve danışmanlık, spor şeklinde boş zaman etkinlikleri, okullarda gençler için eğitim seminerleri, mesleki ve sosyopolitik alanlar, gençler için hedeflenen projeler, örneğin Ticaret ve Sanayi Odası ile, mesleki yeterlilik, eğitime yönelim ve kişinin kendi kaynaklarını geliştirmesine ve bulmasına hizmet etmek.

Kadınlar Bölümü:

Her yaş grubundan göçmen kadınlara psikolojik ve eğitici tavsiye ve destek. Yaşlılar için geziler, kermes veya kahvaltı gibi boş zaman etkinlikleri.

Kültürlerarası ve Dinlerarası Diyalog:

Farklı kültürel ve dini görüşlere sahip gençler, çeşitli konularda fikir alışverişinde bulunur ve diyalog halindedir.”⁹⁴

DİTİB’in din algısı inşa etmesinde ve dini anlatma biçiminde önemli rol oynadığını düşündüğümüz altı faaliyet alanı bulunmaktadır. Bu faaliyet alanları yine DİTİB’in web sitesinin hizmet alanları kategorisinden seçilmiştir. Bunlar sırasıyla dini eğitim ve din hizmetleri, dinler ve kültürler arası ilişkiler, kültürel faaliyetler, kadın kolları çalışmaları, hayır hizmetleri ve gençlik çalışmalarıdır.

9.2. Dini Eğitim Alanı

Dini eğitim ve din hizmetleri alanında DİTİB’in en önemli hizmeti derneklere din görevlisi tahsis etmesidir.⁹⁵ Bu din görevlileri Türkiye Cumhuriyet’i Diyanet İşleri

⁹⁴ Bkz. DİTİB Hizmet Alanları <https://www.ditib.de/default.php?id=6&lang=de>, 09.11.2022.

⁹⁵ Yaşar, *Die DITIB zwischen der Türkei und Deutschland: Untersuchung zur Türkisch-Islamischen Union der Anstalt für Religion e.V.* s.87

Başkanlığı tarafından yurtdışına atanmaktadır. Hali hazırda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak atanan din görevlilerinin yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2006 yılında hayata geçirdiği “Uluslararası İlahiyat Projesi”⁹⁶ kapsamında mezun, Avrupa ülkelerinden birinin vatandaşı olan İlahiyatçılar da geldikleri ülkelere din görevlisi olarak atanmaktadır.⁹⁷ Din hizmetleri kapsamında örnek verilebilecek bir başka faaliyet ise DİTİB'in 2007 yılından bu yana Cuma Namazı hutbelerini web sitesinde Türkçe ve Almanca olarak yayımlamasıdır.⁹⁸ Dini eğitim kısmında web sitesinde sıralanan bazı faaliyetler ise bütün yaş guruplarına yönelik temel dini bilgiler kursu, vaaz, irşad, konferanslar ve seminerlerin yanı sıra, dini bilgiler, ezan, hutbe ve Kur'an okuma yarışmaları, kutlu doğum programı ve dini sorulara cevap hattı gibi hizmetlerdir.

9.3. Dinler ve Kùltürler Arası İlişkiler

DİTİB dinler ve kùltürler arası ilişkiler kategorisini şu şekilde açıklamaktadır:

“DİTİB, Dinler ve Kùltürler Arası İlişkiler’de İslam Dini’nin önem verdiği evrensel değerler arasında yer alan, farklı din ve düşünce sahiplerine karşı hoşgörü, saygı, diyalog ve tolerans prensiplerine uygun olarak, başta içinde yaşadığımız Alman toplumunun büyük çoğunluğunu teşkil eden Hristiyanlar olmak üzere, diğer bütün din mensupları ile karşılıklı yakın ilişkiler ve diyalog ortamının gelişip güçlenmesine destek vererek, toplumdaki ön yargıların yok edilmesini ve her çeşit ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır.”⁹⁹

Bu alanda DİTİB’in zikrettiği bazı faaliyetler çeşitli çalışmaları yürütmek ve derneklerde söz konusu organizasyonları koordine etmek, toplantı ve paneller düzenlemek, ön yargıları gidermek amacıyla farklı din mensuplarıyla seminer ve

⁹⁶ Erşahin, “Bir Diyanet Projesi Olarak Uluslararası İlahiyat Programı”. S.13; ayrıca Bkz. DİTİB, DİTİB AKADEMİ <https://www.ditib.de/default1.php?id=8&sid=60&lang=de>, 09.01.2022

⁹⁷ Erşahin, “Bir Diyanet Projesi Olarak Uluslararası İlahiyat Programı”. S.12, ayrıca Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, Dışilişkiler <https://disiliskiler.diyaret.gov.tr/sayfa/50/yurt-disi-turkler-daire-baskanligi-gorevleri> 08.01.2022

⁹⁸ Bkz. DİTİB Cuma Hutbeleri <https://www.ditib.de/default1.php?id=11&sid=12&lang=en> 08.01.2022

⁹⁹ Bkz. DİTİB Dinler ve Kùltürlerarası İlişkiler <https://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=3&lang=en> 08.01.2022

konferanslar hazırlamak, açık cami günleri tertip etmek, diğer din mensupları ile “Barış Duası” tertiplemek ve Alman Kilise Günlerine katılmak gibi bilgilendirme ve anlaşılmayı sağlayacak hizmetlerdir.

9.3.1. Kültürel Faaliyetler

Kültürel faaliyetler kısmında DİTİB kültür olgusunun insanın sağlıklı bir kimlik elde etmesi için önemli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁰

Bu kategoride yer alan bazı faaliyetler için koro çalışmaları, enstrüman çalışmaları, halk oyun grupları, kültürel geziler, resim ve kompozisyon yarışmaları ve önemli gün ve kutlamalarından bahsedilmiştir.

9.3.2. Kadın Kolları

Kadın kolları kategorisinde DİTİB’in yaptığı açıklama ise yine kendi web sayfasında şu şekilde aktarılmaktadır:

“Kadınların ferdi ve sosyal alanda desteklenmesi, toplum hayatına aktif katılımın teşvik edilmesi ve güçlendirilmesi temel hedeflerindendir. Kadının bireysel olarak hayatın her alanında desteklenmesi gerekmektedir.

Federal Kadın Birliği müslüman kadını her türlü platformda temsil ederken, dini ve kültürel kimliğinin korunmasını hedef alır. Kadınların toplumsal hayatta daha aktif bireyler olmalarını sağlayarak kadına yönelik her türlü şiddete karşı mücadelede hassasiyet oluşturur. Müslüman Kadını derneklerdeki çalışmalara motive etmek ve onlara sorumluluk verip görünür hale gelmelerini sağlamak hedeflerimiz arasındadır. İletişim ağları oluşturarak diğer Kadın kuruluşları ile çalışmalarımızı hızlandırmaktayız. Müslüman Kadın Birliği toplumda fırsat eşitliğinin, barış ve adaletin yaygınlaştırılmasını amaçlarken, demokratik kadın haklarını ana ilkesi olarak kabul etmektedir.”¹⁰¹

¹⁰⁰ Bkz. DİTİB Kültürel Faaliyetler <https://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=4&lang=en>, 09.01.2022

¹⁰¹ Bkz. DİTİB Kadın Kolları <https://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=12&lang=en>, 09.01.2022

Bu kapsamda DİTİB kadın üyelerine danışmanlık hizmetleri sunduğunu ve kadınlara yönelik bir çok projeler ürettiğinden de bahsetmektedir.

9.3.3. Hayır Hizmetleri

Hayır hizmetleri başlığı altında ise DİTİB iki tür hayır hizmetinden bahsetmektedir. Bunlardan birisi öğrenim yardımı bir diğeri ise doğal afetler için düzenlenen yardım kampanyalarıdır. Resmî web sitesi incelendiği takdirde öğrenim yardımı için DİTİB'in özel bir fitre-zekât fonu kurduğu ve bu fon ile ihtiyaç sahibi genç ve çocuklara eğitim yardımı yaptığı anlaşılmaktadır. Yine aynı kategoride doğal afetler için düzenlenen yardım kampanyaları, bunların süreleri ve toplanan yardımların miktarları da belirtilmiştir.¹⁰²

9.4. Gençlik Çalışmaları

Din algısı inşasında yine önemli bir rol oynadığını düşündüğümüz gençlik çalışmaları konusunda DİTİB kendi gençlik örgütlenmesi olan “*DİTİB - Federal Gençlik Birliği*” (*Bund der Muslimischen Jugend (BDMJ)*)’nden bahsedilmektedir. DİTİB bu birliği Almanya’nın en büyük Müslüman gençlik örgütlenmesi olduğunu resmî web sayfasında bildirmektedir. Bu örgütlenmenin hedefleri arasında yer alan bir madde ise gençler arasında dini, sosyal ve kültürel değerlerin aktarılması ve korunmasını sağlamak olarak belirlenmiştir.¹⁰³

Ayrı bir başlık altında ele almak istediğimiz bir diğer hizmet alanı ise DİTİB Akademi’dir. DİTİB Akademi, din hizmetleri alanında bilimsel, uygulamalı ve mesleki eğitim hizmeti ve danışmanlığı sunmaktadır. Bu bağlamda çeşitli üniversiteler ve akademiler ile işbirliği içindedir. DİTİB Akademi dini alanda kendi eğitim konseptlerini ve kurslarını, seminerlerini ve konferanslarını geliştirmekte ve uygulamaktadır.

¹⁰² Bkz. DİTİB Hayır Hizmetleri <https://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=13&lang=en>, 09.01.2022

¹⁰³ Bkz. DİTİB Gençlik Çalışmaları <https://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=11&lang=en>, 09.01.2022

“Kindermoschee” (Çocukların Camiisi) eğitimi bunlara verilebilecek bir örneklerden biridir.¹⁰⁴ DİTİB’in akademik alanda burs olanağı sunduğu öğrencileri ise DİTİB Akademi bünyesinde çeşitli seminer ve eğitim kamplarından da faydalanmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin faydalanabilecekleri bir diğer hizmet alanı ise *DİTİB Erdemli Öğrenci Evleri*’dir. Almanya’nın çeşitli şehirlerinde bulunan bu öğrenci evleri üniversitede okuyan öğrencilerine konaklama imkânının yanı sıra rehberlik gibi farklı hizmetler de sunmaktadır.¹⁰⁵

DİTİB’in bir diğer hizmet alanı ise ZSU Shop vasıtasıyla “*ditibverlag*” altında yayımladıkları eserleridir. Burada çeşitli dini eserler satışa sunulmaktadır. Bunlar arasında birçok tercüme eser de bulunmaktadır.¹⁰⁶

9.5. Eyalet Birlikleri

Almanya Federal Cumhuriyeti’nin 11 Federal Eyalet Birliğinde 15 DİTİB eyalet birliği bulunmaktadır¹⁰⁷ ve her eyalet birliği Türkiye Cumhuriyeti Konsolosluklarının bulunduğu şehirlerde konumlandırılmıştır.¹⁰⁸ Güney Bavyera Eyalet Birliği tüzüğünde bu eyalet birliğinin amacı dini teşvik etmek olarak ifade edilmektedir.

Alman Anayasası’nın 140. maddesi ve buna bağlı olarak 137. maddesi ve yine Anayasa’nın 7. maddesinin 3. kısmına ve aynı tüzüğün ikinci paragrafı uyarınca birlik kendisini, doğrudan ve dolaylı olarak inancın kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilmesine, muhafaza edilmesine ve İslam dininin öğretilmesine ve uygulanmasına adanmıştır. Bu bağlamda görevi, üyelerini dini görev ve sorumluluklarında desteklemek, onlara

¹⁰⁴ Bkz. <https://www.ditib-akademie.de/uber-uns/> 12.06.2022

¹⁰⁵ Bkz. https://ditib.de/media/Image/duyuru/DiTİB_Oğrenci_Evleri.pdf 12.06.2022

¹⁰⁶ Bkz. <https://www.zsu-shop.de/> 12.06.2022

¹⁰⁷ Yaşar, *Die DİTİB zwischen der Türkei und Deutschland: Untersuchung zur Türkisch-Islamischen Union der Anstalt für Religion e.V.* s. 99; ayrıca bakınız DİTİB Eyalet Birlikleri <https://www.ditib.de/default.php?id=12&lang=en>, 09.01.2022

¹⁰⁸ Yaşar, *Die DİTİB zwischen der Türkei und Deutschland: Untersuchung zur Türkisch-Islamischen Union der Anstalt für Religion e.V.* s. 99

danışmanlık etmek ve onların çıkarlarını dışa doğru yargısal ve yargı dışı korunmak ve üyelerini gerçek ve tüzel kişiler ile devlet kurum ve kuruluşlarına karşı temsili yoluyla, çıkarlarını gözetmektir.

Eyalet birliğinin bir diğer amacı, eğitim, sanat ve kültürün yanı sıra uluslararası duyarlılığın ve uluslararası anlayışı teşvik etmesidir. Ayrıca dini, sosyal, kültürel ve eğitim hizmetleri sunar ve toplulukların faaliyetlerini kontrol eder, koordine eder ve destekler. Bu amaçla birlik, dernekler arasında ve ayrıca DİTİB ile iş birliğini denetler ve teşvik eder ve yeni derneklerin kurulmasını destekler ve teşvik eder.¹⁰⁹

9.6. Dernekler

DİTİB'in 960 cami derneği ülke genelinde 13 Türkiye Cumhuriyeti Konsolosluk bölgelerine dağılmıştır. Bu konsolosluklar Berlin, Düsseldorf, Essen, Frankfurt, Hamburg, Hannover, Karlsruhe, Köln, Mainz, Münih, Münster, Nürnberg ve Stuttgart bölgelerinde bulunmaktadır. Her bir konsoloslukta görev yapan bir din ataşesi bulunur ve bu din ataşeleri bölgedeki din görevlilerinin amiri pozisyonundadır.¹¹⁰

9.7. Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Muhatabı Olarak DİTİB

DİTİB derneğinin Federal Almanya Cumhuriyeti açısından özel bir konumu vardır. Nitekim Alman Başbakanlığı 2006 yılında tek Müslüman Derneği olarak DİTİB'i ilk Alman Entegrasyon zirvesine davet etmiştir. Bu adım o zamanlar bu zirvenin seküler yönelimli bir zirve olması ile açıklanmıştır. DİTİB'in Türkiye Cumhuriyeti'ne yakınlığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de laik bir ülke olması, daha açık bir ifadeyle din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmış olmasından dolayı DİTİB'i Federal Alman Devleti nezdinde davet edilebilir konuma getirmiştir.¹¹¹ Gerek Alman Entegrasyon Zirvesi'nde ki konumu

¹⁰⁹ Güney Bavyera Eyalet Birliği Tüzüğü Münih, 2009, §2

¹¹⁰ Yaşar, *Die DITIB zwischen der Türkei und Deutschland: Untersuchung zur Türkisch-Islamischen Union der Anstalt für Religion e.V.*, S. 117

¹¹¹ Yaşar, *Die DITIB zwischen der Türkei und Deutschland: Untersuchung zur Türkisch-Islamischen Union der Anstalt für Religion e.V.*, 95.

gerek Alman İslam Konferansı'ndaki görevleri ile DİTİB, diğer Müslüman derneklerine nazaran daha özel bir konumdadır.

10. İGMG (İslam Toplumu Millî Görüş)

3 Haziran 1995 tarihinde Frankfurt'ta gerçekleşen AMGT (Avrupa Millî Görüş Teşkilatları) 11. Genel Kurulunda verilen karar sonrası, bir takım organizasyonel ihtiyaçlardan dolayı İGMG (İslam Toplumu Millî Görüş Teşkilatı) kurulmuştur.¹¹² Kendi tanıtım broşüründe Teşkilat, kullandığı terkinin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır: *“Millî Görüş” terkinin anlamı, görüş ve inanış bakımından kendisini Hz. İbrâhim (a.s.)’in milletinden kabul eden ve Hz. Muhammed (s.a.v.)’in yolundan giden İslami bir cemaatin dünyaya bakışı ve bu anlayış doğrultusunda insanlığın huzuru için çaba göstermesi olarak anlaşılmalıdır.*¹¹³

İGMG Teşkilatlanma Başkanlığı tarafından yayımlanan *Temel Esaslarımız* isimli eserde Teşkilatın amaç ve hedefleri aşağıdaki gibi zikredilmiştir. İGMG amacını;

- I. “Kur’an ve sünnet çizgisinde,
- II. “İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.” nebevi öğüdünü hayat anlayışı kılmış,
- III. Dinî ve sosyal sorumluluklarının farkında,
- IV. Diğer inanç ve değerlere saygılı,
- V. Topluma zenginlik katan,
- VI. Birlikte yaşama pratiği ortaya koyan bir anlayış belirlemektedir.”¹¹⁴

İGMG hedeflerini ise aşağıdaki gibi ifade etmektedir;

- I. Avrupa, Balkanlar, Avustralya, Kanada, Güney Afrika ve Kırgızistan’da yaşayan Müslümanların dinî, sosyal ve kültürel alanlarda karşılaştıkları problemlere çözüm aramak ve üretmek,

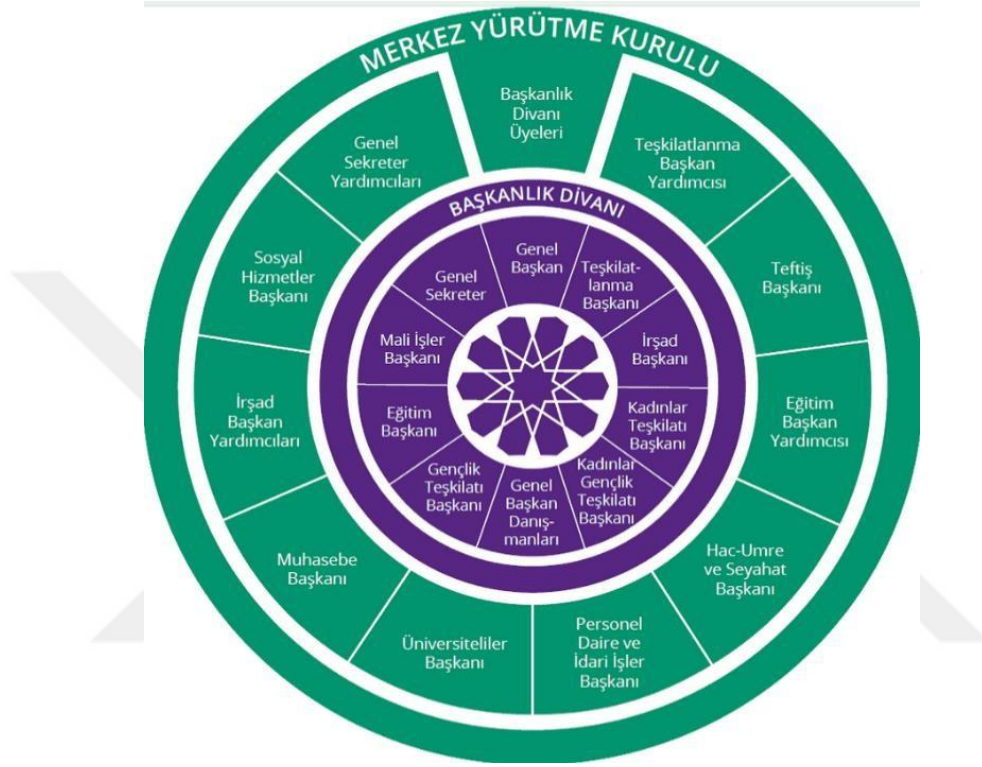
¹¹² Gündoğmuş Bekir, *Göç, Din ve Siyaset Avrupa’da MillîGörüş*, 228-29.

¹¹³ *İGMG Tanıtım Broşürü*, 12.

¹¹⁴ *Temel Esaslarımız* (Köln: Plural Publications GmbH, 2017), 49.

- II. Haksızlıkların ve zulmün ortadan kalkması, mazlumların rahat nefes alması, yeryüzünde hakkın ve adaletin hâkim olması, insan hakları, barış ve özgürlüklerin tesisi için tüm gayreti ile çalışmak,
- III. Toplumsal huzurun temini için gayret etmektir.¹¹⁵

İGMG'nin teşkilat yapılanmasını gösteren bir görsel kendi kişisel web sitesinde bulunmaktadır:

Şekil 3 - İGMG'nin Teşkilat Yapılanması*

Bu görsele göre teşkilatın ikili bir yapı içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Merkez Yürütme Kurulu, diğeri ise Başkanlık divanıdır. Genel başkanın yönetimi altında dokuz birim öne çıkmaktadır. Bunlar Teşkilatlanma Başkanı, İrşad Başkanı, Kadınlar Teşkilatı Başkanı, Kadınlar Gençlik Teşkilatı Başkanı, Gençlik Teşkilatı Başkanı, Eğitim Başkanı, Mali İşler Başkanı, Genel Sekreter ve Genel Başkan Danışmanlarıdır.

¹¹⁵ Temel Esaslarımız, 49.

Millî Görüş Teşkilatı faaliyetlerini genel merkez, bölge ve şube hiyerarşisine göre yapılandırmaktadır. Burada teşkilatın en küçük birimi olarak Cami derneklerinden bahsedilmektedir.¹¹⁶

Aralık 2020 tarihinde güncellenmiş olan tanıtım formuna göre İGMG Teşkilatı'nın Almanya'da faaliyet gösterdiği bölgeler sırasıyla Berlin (65 Şube), Hamburg (78 Şube), Bremen (Şube), Hanovver (74 Şube), Kuzey Ruhr (86 Şube), Ruhr-A (149 Şube), Düsseldorf (120 Şube), Köln (113 Şube), Hessen (112 Şube), Württemberg (134 Şube), Güney Bavyera (110 Şube), Kuzey Bavyera (53 Şube), Freiburg Donau (47 Şube), Schwaben (75 Şube), Rhein Neckar Saar (60 Şube)'dir.

Teşkilat'ın Almanya dışında faaliyet gösterdiği şehir ve bölgeler ise, Viyana (92 Şube), Arlberg (57 Şube), Linz (54 Şube), İsviçre (76 Şube), Belçika (122 Şube), Kuzey Hollanda (86 Şube), Güney Hollanda (105 Şube), Paris (44 Şube), Lyon (76 Şube), Alpes (46 Şube), Doğu Fransa (54 Şube), Güney Fransa (23 Şube) Danimarka (58 Şube), İsveç (13 Şube), Norveç (17 Şube), İngiltere (34 Şube), İtalya (16 Şube), Avustralya (47 Şube), Kanada (20 Şube), Güney Batı Fransa (52 Şube), Balkanlar (9 Şube), A.B.D. (8 Şube), Türkiye (8 Şube), Japonya (6 Şube) ve Kırgızistan (4 Şube)'dir.¹¹⁷

40 Bölge'de 2440 Şubesi bulunduğunu kaydeden İGMG, resmi olarak 640 Cemiyet ve 170.000'den fazla üyesinin bulunduğu da tanıtım broşüründe belirtmektedir. Yine aynı broşürde resmi olarak 170.000 üyenin yanı sıra yarım milyonu aşkın cemaatinin bulunduğu ifade edilmektedir.¹¹⁸

İGMG tanıtım broşürüne göre bu teşkilatın hizmet alanları on iki başlıkta ele alınmaktadır. Bunlar İrşad, Eğitim, Gençlik, Üniversiteliler, Dış İlişkiler Tanıtma ve

¹¹⁶ İGMG Tanıtım Broşürü, 17.

¹¹⁷ İGMG Tanıtım Broşürü, 16.

¹¹⁸ İGMG Tanıtım Broşürü, 18.

Ayrımcılıkla Mücadele, Hac Umre ve Seyahat, Yardımlaşma ve Dayanışma, Çocuk Kulübü, Süreli Yayınlar ve İnternet Hizmetleri, Kültürel Faaliyetler, Yayınevi ve Kitap Kulübü'dür.¹¹⁹

IGMG Teşkilatı İmam ve Hatiplerin yetişmesine önem vermekte ve bu bağlamda gençlerin İlahiyat eğitimi ve benzeri tekâmül kursları alabilmeleri için de faaliyetler yürütmektedir. Teşkilatın kurmuş olduğu Din İstişare Kurulu (DİK) Müslümanların günlük yaşamlarını kolaylaştırmak ve ortaya çıkacak fıkhi soruları açıklığa kavuşturmakla görevlidir. Teşkilatın sunduğu hizmetler arasında Hafızlık Kursları ve Kur'an Tilavet yarışmaları da bulunmaktadır.¹²⁰

Teşkilat çeşitli alanlarda farklı yaş gruplarına eğitim faaliyetleri sunmaktadır. Bunlar Ana Sınıfı Hizmetleri (3-6 yaş), Temel Eğitim Hizmetleri (Hazırlık Sınıfı (7-8 yaş), Temel Eğitim I. Kademe (9-12 yaş), Temel Eğitim II. Kademe (13-15 yaş)), Yetişkinler Eğitimi, Hizmet İçi Eğitimi, Ana sınıf gibi Eğitim Kurumları, Ödevler için yardım kursları ve tatil zamanlarında kurslar, Engelliler Eğitimi ve Veliler için Eğitim Çalışmalarıdır.¹²¹

Genç kuşağa yönelik çalışmaları da bulunan Teşkilat, Gençlik başlığı altında sunduğu hedeflerini şöyle açıklamaktadır:

“IGMG, gençleri İslam dini ve değerlerini benimseyerek, adalet, iyilik ve dayanışma gibi temel insani faziletleri yaygınlaştırmaları hususunda teşvik eder. Ortaöğretimden üniversite yaşlarına kadar uzanan Müslüman gençlerin, manevi, ilmî ve mesleki anlamda kendilerini geliştirmeleri ve özgüven sahibi olmaları yönünde çalışmalar gerçekleştirir. “Allah’a sevimli, insanlara faydalı nesiller” yetiştirme prensibi doğrultusunda hareket eden IGMG teşkilatları, Müslüman gençlerin İslami bir kimlik ve toplumsal sorumluluk bilinciyle

¹¹⁹ IGMG Tanıtım Broşürü, 30.

¹²⁰ IGMG Tanıtım Broşürü, 22.

¹²¹ IGMG Tanıtım Broşürü, 36-45.

yetişerek, topluma faydalı birer birey olmalarını amaçlar. Bu kapsamda irşad ve eğitim faaliyetleri gençlere yönelik çalışmaların temelini oluşturur. İGMG hizmetleriyle 80.000 civarında gence ulaşır.”¹²²

Yukarıda bahsedilen hedefi gerçekleştirmek amacıyla Teşkilat’ın gençlere yönelik birçok hizmet bulunmaktadır. Bunlar Eğitim Seminerleri, Yıldız Genç - Hilal Genç Eğitim Programı, Gençlik Sohbetleri, Sportif Faaliyetler ve Kültürel Geziler, Sosyal Yardım Projeleri, Abi Kardeş – Abla Kardeş çalışması, Meslek Eğitim Fuarları ve yarışmalarıdır.¹²³

Bu faaliyetlerin yanı sıra İGMG Teşkilatı üniversiteli gençlere teşkilatlanma olanağı ve danışmanlık hizmeti de sunmaktadır. Aynı zamanda Teşkilat Üniversite eğitiminin yanı sıra gençlere destekleyici ve ek özel eğitim programları da sunmaktadır.¹²⁴ Öğrencileri desteklemek adına sunulan diğer yardımlar ise, yurt olanağı, İrfan Evleri isimli öğrenci evleri ve Gazali burslarıdır.¹²⁵

Bunların yanı sıra İGMG Teşkilatı Müslümanlara dini temel hizmetler de sunmaktadır. Bunlar Hac ve Umre organizasyonları, Zekât, Fitre ve İnfak Çalışmaları ile Cenaze İşlemleridir.

Teşkilatın bunların yanı sıra Süreli Yayınlar ve İnternet hizmetleri de bulunmaktadır. 2012 yılından itibaren iki haftalık ara ile “*Camia*”, 1995 yılından itibaren aylık olarak “*Perspektif*”, 2012 yılından itibaren “*Sabah Ülkesi*”, 2006 yılından itibaren “*Gökkuşağı*” Çocuk Dergisi ve “*İGMG Uygulaması*” hizmetlerini sunmaktadır.¹²⁶

İGMG Teşkilatı’nın yayınevi “*plural publications GmbH*”’dır. Merkezi Köln’de bulunan bu yayınevi şu kategorilerde yayın yapmaktadır: Giriş Literatürü, İlmi Eserler,

¹²² İGMG Tanıtım Broşürü, 45.

¹²³ İGMG Tanıtım Broşürü, 46-47.

¹²⁴ İGMG Tanıtım Broşürü, 54.

¹²⁵ İGMG Tanıtım Broşürü, 54.

¹²⁶ İGMG Tanıtım Broşürü, 93-105.

Eğitim ve Rehber Kitapları, Çocuk ve Gençlik Kitapları, Ders Kitapları, Etkinlik Kitapları ve İslam Tanıtım Kitapları bu kitapların bazılarıdır. İGMG 'nin yayınları başta Türkçe ve Almanca olmak üzere, Flemenkçe, İngilizce ve Fransızca gibi bazı Avrupa dillerinde de yapılmaktadır.¹²⁷

10.1. Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Muhatabı olarak İGMG

İGMG Teşkilatı'nın Almanya Devleti nezdindeki konumuna bakıldığında “*Almanya’da Müslüman Yaşamı 2020*” isimli rapora göre hali hazırda Teşkilat hala Anayasa’yı koruma örgütü tarafından izlenmektedir. Bunun sebebi olarak da Teşkilat’ın Türkiye’de ki Millî Görüş akımına yakınlığı öne sürülmektedir.¹²⁸

¹²⁷ İGMG Tanıtım Broşürü, 113.

¹²⁸ Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 104.

İKİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. Din İle İlgili Tanımlamalar

Bu başlık altında DİTİB ve İGMG üyeleri arasından araştırmamıza katkı sağlayan katılımcıların “*dinin ne olduğuna*” ve “*ne için var olduğuna*” dair verdikleri cevaplar belli başlıklar altında ele alınmıştır. “*Dinin ne için var olduğuna*” dair cevapların verildiği başlık altında “*dinin insanlar için mi yoksa insanların din için mi var olduğu*” sorusuna dair cevaplar da değerlendirilmiştir. Bir sonraki alt başlıklar altındaysa “*dinlerini hayatlarına nasıl konumlandıkları*” ve “*dinlerinin en beğendikleri yönüyle*” ilgili soruların cevabı değerlendirilmiştir. Her başlık altında önce İGMG üyelerinin cevapları, akabinde DİTİB üyelerinin cevapları yer almaktadır. Bu başlığın sonunda ise iki derneğin üyelerinin cevapları karşılaştırılıp değerlendirilmiştir.

1.1. Dinin Ne Olduğuna Dair Tanımlamalar

Bir kavramı anlaşılır kılacak olan şey insanların bu kavramı kendi düşünce dünyasında nasıl tanımladıklarıyla ilgilidir. Her ne kadar bilimsel olarak din, farklı tanımlarıyla araştırmalarda yer almışsa da, toplum içerisinde dinin anlaşılması, bireylerin bu kavramı nasıl algılayıp tanımladıklarıyla ilgilidir.

İGMG derneğinin üyelerine yöneltilen “Din nedir?” sorusuna verilen cevaplar büyük ölçüde dinin bir “yol” olduğu şeklinde karşılık bulmuştur. Örneğin Fatıma Hanım’a göre din “*bir yol haritasıdır*”, Abdurrahman beye göre ise “*Allah’a teslim olmaya götüren bir yoldur.*” Yine aynı soruya verilen cevaplardan bir tanesi “*dinin bir hayat gayesi olduğu ve bu hayat gayesi ile insana cennete gitmenin aracının*” verilmiş olduğudur. Verilen cevaplar arasında dinin bir “*kanunlar bütünü*” olduğunu vurgulayan

katılımcılar da olmuştur. Bu soruya verilen bir başka cevap örneği ise Gülşen Hanım'dan gelmiştir. Ona göre din “*Allah'ın koyduğu ilahi bir nizam*”dır.

DİTİB üyelerinin bu konuda verdikleri cevaplar birbirlerine benzerlik arz etmemiştir. Eylül Hanım dini “*bir inanç*” olarak tarif ederken Merve Hanım dinin bir “*ihtiyaç*” olmasından bahsetmiştir. Işık Hanım kuralları çok sevdiğini ve dinin de onun için “*kural*” anlamına geldiğini dile getirmiştir. Zeynep Hanım'ın tanımı ise dinin “*insanların belirli bir çerçevede uyumla yaşaması*” nı vurgular niteliktedir. Fatih Bey ve Mehmet Akif Bey dini tanımlayamamıştır. DİTİB üyeleri arasında en farklı tanım Maide Hanım'dan gelmiştir. O ise dini şöyle tanımlamıştır:

“Din genelde tanrı düşüncesine dayalı toplumsal bir kurum olarak değerlendirilir. Ancak ben dinin kurumsal bir şey değil, daha çok bireysel bir şey olduğuna inanıyorum. Şöyle ki, herkesin kendi dini yönü farklıdır. Yani şöyle dünyadaki insanlar sayınınca din olduğuna inanıyorum. Yani Allah'la kul arasında yani tanrıyla kul arasında bireysel bir bağ vardır ve bu bireysel bağ herkes için farklılık arz etmektedir.”

İGMG ve DİTİB üyeleri arasından araştırmamıza katılan gönüllülerin din tanımları genel hatlarıyla “*Allah'a götüren bir yol*”, “*insan için bir ihtiyaç*”, “*kurallar bütünü*”, “*harita*” ve “*nizam*” gibi kavramlar içermektedir. Bu tanımlar dinin özüne yönelik tanımlamalardır. Dinin işlevine yönelik din tanımı ise Zeynep Hanım'a aittir.

Katılımcıların verdikleri din tanımları onların dini nasıl algıladıklarıyla doğrudan ilişkilidir. Dinin ne olduğuna dair somut bir düşüncesi ve bir tanımı olan insan bu olguyu hayatında daha içselleştirmiş bir şekilde yansıtabilir.

1.2. Dinin Varlık Amacı

Her dinin bir öğretisi ve bu öğretisi etrafında şekillenen bir yaşam tarzı vardır. Dini hayat esasında tam da bu noktada bir gerçeklik kazanır. Böylelikle kişiler için din bir

yaşam düzeni haline gelmiş olur.¹²⁹ Din olgusu insanda hayat bulduğu unutulmamalıdır. Bu dünya hayatı için de geçerlidir. Dünya hayatı Allah tarafından insan için kurulmuştur ve burada doğru yolu bulabilmesi için kendisine din gönderilmiştir.¹³⁰ Bu noktada dinin varlık amacının ne olduğu yönündeki araştırma sorusuna İGMG katılımcılarının verdiği cevaplar ana hatlarıyla iki başlık altında toplanabilir. Bunlardan birisi “dinin Allah’ı bulabilmemiz için var edildiği” bir diğeri ise “dinin insanların doğru yolu bulmaları için var edildiği” dir.

Yukarıda bahsi geçen iki başlık için cevaplar arasından örnekler verilecektir. Bunlardan bir tanesi Nas Hanım’ın cevabıdır:

“... Din gerçek yaratıcıyı bulmak için vardır. O bir yoldur, pusuladır, haritadır.”

Ali beyin bu konudaki cevabı ise şöyledir:

“Din insanların boş boş olmaması için, iyi ve doğruyu bilmeleri ve hani belirli norm ve değerler için vardır.”

“Dinin insanlar için mi” yoksa “insanların din için mi” yaratıldığı ile ilgili araştırma sorunun cevapları bu başlık altında ele almayı uygun bulduk. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar genellikle “*Din ne için vardır?*” sorusuna verdikleri cevapla bağdaştırılmış ve bu bağlamda her iki sorunun cevaplarını ayrı kategoride ele almanın doğru olmayacağı yönünde bir kanaate varılmıştır.

“*Din insanlar için mi yaratılmıştır*” yoksa *insanlar mı din için yaratılmıştır?*” sorusuna Vuslat Hanım dışında İGMG katılımcıların hepsi dinin insanlar için yaratıldığı yönünde kanaat bildirmişlerdir. Örneğin Nas Hanım bu konuda şöyle bir cevap vermiştir:

¹²⁹ Apalı, *Bilgi Sosyolojisi Açısından Din ve Zihniyet*, 73.

¹³⁰ Şaban Ali Düzgün, *Dini Anlama Kılavuzu* (Ankara: Otto Yayınları, 2020), 77.

“Din insanlar içindir. Çünkü dinimizin ya da İslam’ın insana ihtiyacı yok ama insanın dine ihtiyacı vardır.”

Yaren Hanım’ın bu konudaki görüşü şu şekildedir:

“Din insanlar için var. İlk sorularda verdiğim cevaplara dönersek din bir kılavuz. Bizi bu hayatta yönlendiren bir kılavuz. Bu yüzden de din bizim için vardır.”

Yukarıda belirtildiği üzere bu soruya farklı cevap veren tek katılımcı Vuslat Hanım’dır. Onun görüşüne göre insanlar din için yaratılmıştır. Fakat Vuslat Hanım’dan bu düşüncesini biraz açması istendiğinde verdiği cevap aslında dinin insanlar için yaratıldığı manasına gelmiştir:

“İnsanlar din için yaratıldı. Çünkü Allah önce peygamberini yarattı sonra resulüyle beraber bizi. Sonra bu dini yolladı ki onu tanıyalım, bilelim ve ona ibadet edelim. Bunun içinde bu dini bize verdi.”

DİTİB üyelerinin “*dinin ne için var olduğu*” sorusuna verdikleri cevapları iki kategoride ele almak mümkün olmamıştır. Bazıları dinin bir “*yol çizgisi*” olduğunu vurgularken bazıları da dinin insana bir “*amaç ve anlam*” vermesinden bahsetmiştir. Yine bazı katılımcılar dinin varlık amacını “*insan için belirli kuralların var olması gerektiği*” yönünde tarif etmiştir. Bu konuda ayrılan tek katılımcı Fatih Bey olmuştur. O dinin varlık amacının “*insanlara nasıl iyi bir insan olabileceklerini*” göstermek için var olduğunu söylemiştir.

Yukarıda bahsi geçen tanımlamalar için katılımcılardan gelen cevapların bazı örnekleri şöyledir. Eylül Hanım:

“Doğru yolu göstermek için insanlara. Hani doğru ve yanlış ayırt edebilmek için...”

Niyazi Bey:

“İnsanların bir şeye bağlanması için. İnsan dinsiz olduğu zaman hiçbir şeye inanmıyor ya da düşünmüyor ama sonunda Allah’a inanıyor zor durumda kaldığı zaman. Yani dayanak gibi...”

Işık Hanım:

“Hani ne bileyim işte ayıptı, edepti, günahtı. Hani bunların hepsi din. Tabi bir de biz Allaha kul olduğumuz için onun kurallarının emrinde olmaya çalışıyoruz. Din hani bunun için var.”

“Din insanlar için mi yaratılmıştır yoksa insanlar mı din için yaratılmıştır?”

sorusuna DİTİB üyelerinin çoğu dinin insanlar için var olduğuna dair kanaat bildirmişlerdir. Burada farklı kanaat bildiren iki katılımcımız Gülnisa Hanım ve Merve Hanım’dır. Onlar bu sorunun biraz paradoks olduğunu ne dinin insanlar olmadan nede insanların din olmadan var olacağını beyan etmişlerdir.

Gülnisa Hanım:

“Bu soruyu okurken çok düşündüm. Çünkü bana biraz paradoks geldi. Yani ne bileyim... ne din insansız olabilir ne de insanlar dinsiz. İkisi de birbiri olmadan olamaz ki.”

1.3. Dinin Katılımcıların Hayatındaki Konumu

Din olgusunun inanan bireylerin hayatında önemli bir konuma sahip olması beklenir.¹³¹ Zira din insanı doğruya, iyiye ve güzele yönelten ilke ve işlevlere aracılık eder. İnanan bireylerse hayatlarının her alanını inandıkları dinin öğretilerine göre şekillendirmeye gayret ederler. Bundandır ki katılımcıların bu olguyu hayatlarında nasıl konumlandıkları kendi açıklamalarıyla araştırmamızın bir parçası olarak değerlendirilmiştir. İGMG üyelerinin her biri istisnasız, din olgusunun hayatlarında önemli bir konumda olduğu yönünde cevaplarlar vermiştir. Bu cevaplardan bazıları örnek olarak bu başlık altında belirtilecektir.

Gülşen Hanım’ın bu konudaki cevabı şöyledir:

¹³¹ Baki Adam, “Din Hakkında Genel Bilgiler”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 35.

“Her şeyin bir kuralı bir kanunu var. Evlerimizin bile kuralları var, öyle değil mi? Kuralsız bir yer düşünemiyoruz değil mi? Din de benim için böyle bir şey işte. Yani vazgeçilmezim, olmazsa olmaz dediğim hayatımın kuralları.”

Nas Hanım ise şöyle cevap vermiştir:

“Nefes almak gibi yani nefes gibi diyebilirim. Din yoksa iman yoktur. İman yoksa insan ne işe yarar ki?”

Ali beyin bu konudaki beyanı şu yöndedir:

“... Dünyaya başıboş olmak için gelmedik. Bu yüzden bin benim hayatım için önemli...”

Abdurrahman Bey dinin onun hayatındaki yerini bir benzetmeyle cevaplamıştır.

Ona göre din:

“Camilerin ana sütunları var ya hani? Dinin benim hayatımdaki yeri böyle bir şey.”

DİTİB katılımcıları arasında bu soruya olumsuz yönde cevap veren tek kişi Niyazi beydir. O, “*dinin çocukluktan beri gelen bir mecburiyet*” olduğunu belirtmiştir. Diğer katılımcılarımızın her biri İslam dinini hayatlarında önemli bir yerde konumladıklarından bahsetmiştir. Maide Hanım örneğin bu soruya şu yönde cevap vermiştir:

“Din benim için önemli bir rol oynuyor. Şöyle ki; Hayatımın belirli noktalarını dinime göre şekillendiriyorum. Yani aslında daha doğrusu tüm hayatımı dinime göre şekillendirmeye çalışıyorum. Hani her konuda olmasa bile yine de Allah’ın emir ve yasaklarına büyük ölçüde uymaya çalışıyorum ve dinimi en güzel şekilde yaşamaya çalışıyorum.”

Merve Hanım’ın cevabı ise şu yöndedir:

“Benim için din çok önemli. Yani onu hayatıma nakşetmeye çalışıyorum. Olabildiğince... Çünkü dediğim gibi yani yolu (doğru yolu) kaybetmek çok kolay bu dünyada. O yüzden din benim için çok önemli.”

Bu başlık altında dikkat çeken hususlardan bir tanesi Mehmet Akif beyin verdiği cevapta görülebilir. Çünkü o İslam dininin kendi hayatı için önemli bir yerde olduğundan bahsettikten sonra şöyle devam etmiştir:

“Benim hayatım için din çok önemli ama hiç yaşıyor muyuz diye sorarsan...
Maalesef yaşamıyoruz.”

Bu cevaptan da anlaşılacağı üzere DİTİB üyesi Niyazi Bey dışında katılımcıların hepsi dinin kendi hayatları için önemli olduğunu ve dinlerinin gerekliliklerini hayatlarına uyguladıklarını ve hayatlarını dine göre şekillendirmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

1.4. İslam Dininin Beğenilen Özellikleri

Araştırma kapsamında katılımcılara dinlerinin en beğendikleri yönleri sorulmuştur. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar arasından bir seçim yapılmamıştır. Her iki derneğin üyelerinin verdiği tüm cevaplar bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ilk örneği Fatıma Hanım’ın cevabı ile verebiliriz:

“Dinimde her şeyi çok beğeniyorum... Nereye baksam bir tefekkür sebebi. Yani dünyaya baktığımda her yerde dinimi görmeyi çok seviyorum. Gökyüzüne baktığımda bile Rabbimi görebiliyorum.”

Mustafa Bey ise “*dinde kardeşlik*” hususuna dikkat çekmiştir. Abdurrahman Bey dinde en çok beğendiği şeyi şu şekilde tarif etmiştir:

“Adalet... Allah’ın adaleti. Hani bizim bile zamanla unuttuğumuz noktalar oluyor hayatta. Günler, seneler geçmesine rağmen onun bir şekilde dönmesi. Sonra Allah’ın ümit verici olması. Ve yine aynı zamanda insanların şımarmaması için Allah’ın azabının da var olduğunu göstermesi... Yani böyle bir dengenin olması, aşırıya gidilmemesi...”

Vuslat Hanım “*Birçok şeyi beğeniyorum! Aralarından birini seçmem gerekirse, bu kadına verilen değer olurdu sanırım*” diyerek en beğendiği hususun İslamiyet’te kadına verilen değer olduğunu belirtmiştir.

Bu konuda Yaren Hanım kendini şöyle ifade etmiştir:

“... Allah’ın sürekli “Düşünmüyor musunuz” vurgusu! Allah bizi sürekli düşünmeye, araştırmaya itiyor. Allah’ın akli kullanmayı önemseyişini görüyoruz. Bende bunu sürekli vurgularım talebelerim nezdinde...”

Nas Hanım'ın düşüncesi ise şu yöndedir:

“Dinimde kardeşliği çok seviyorum. Özellikle Müslüman kardeşliği. Bunu hac ve umrede çok yaşarız. Hiç tanımazsın kişileri ama bilirsin ki Müslüman kardeşindir o... Dinimizin çok güzellikleri var. Hakkıyla yaşayamamak da. Peygamber efendimizin bize sunmuş olduğu birçok şeyi seviyorum. Mesela size kim ne yaparsa yapsın o kişilere karşı hep iyiliği emrediyor. Taş atana gül atma emridir bu...”

Dininde en çok beğendiği şeyi Ali Bey şöyle cevaplamıştır:

“... Eskilere bakarsak. Eskiden mesela cahiliye döneminde çocukların ve kadınların düzgün hakları yoktu. Kız çocukları öldürülüyordu. Bizim dinimiz bunu yasaklarken diğer din ve kültürler bunları normal karşılıyordu... Mesela bir de Anne sevgisi...”

Gülşen Hanım dininde en çok “adaleti” beğendiğini vurgularken, Çiçek Hanım bir örnek veremeyeceğini çünkü dinde her hususun önemli olduğunu beyan etmiştir. Son olarak Cihan Bey'in cevabı şu yönde olmuştur: *“Dinimde her şeye bir cevap bulabiliyorum...”*

DİTİB üyelerinden Niyazi Bey dininde en beğendiği hususun *“Allah’a yakın olmak ve huzurlu hissetmek”* olduğunu beyan etmiştir.

Merve Hanım'ın cevabı daha kapsamlı olmuştur:

“Aslında her şey. Dinimi tamamen anladıysam ya da bir gün inşallah tamamen anlarsam... Çünkü her alana değiyor ve güzelliklerle dolu. İnsana odaklanıyor. Yani insanın içine, ruhuna... Ruhunu nasıl güzelleştirebilirsin... Bunları başka bir yerde öğrenmek mümkün değil. O değerleri ve o değerleri hayatına nasıl nakşedeceğini...”

Maide Hanım da dininde çok şeyi beğendiğini fakat bir örnekle sınırlaması gerekirse bunun *“kadına verilen değer”* olduğunu belirtmiştir.

Fatih bey bu konuda şöyle cevap vermiştir: *“Mesela sohbetlere falan gittiğimizde o dinin verdiği beraberlik duygusunu çok seviyorum.”*

Katılımcılarımızdan Eylül Hanım “*dinin yardımlaşma yönünü*” çok beğendiğini söylemiştir.

Zeynep Hanım İslam dininde en çok beğendiği şeyin “*her insanı ve her peygamberi kabul ediyor oluşu ve insana huzur vermesi*” olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcılarımızdan Işık Hanım’ın cevabı ise şöyledir:

“Hmm aslında aynı. Yani kurallar. Ben kuralları çok seviyorum ve dinde kurallar var. Kapanmak olsun vesaire. Hani ben açıkçası dinin her şeyini seviyorum. Hayvanlar gibi yaşamıyoruz: Edep var ayıp var günah var. Ve bunlar benim dinimde hoş gördüğüm şeyler.”

Gülnisa Hanım’ın cevabı “*bir gün cennete girebilmek*” şeklinde olmuştur. Bu soruya verilecek son örnek ise Mehmet Akif Bey’e aittir:

“Bizim dinimizde beğendiğim en büyük şey zaten adalet, diğer dinlere göre yani. Bizim dinimiz bütün dinleri kıyaslarsak zaten en güzel din. Zaten araştırmaya gerek yok bunu herkes yani yabancı bir insana sor o da bilir yani.”

İslam dininin beğenilen yönleri katılımcılar tarafından kapsamlı bir şekilde cevaplanmıştır. Araştırmacı bu soru üzerine katılımcıları gözlemlemiş ve hiç bir katılımcının sorunun cevabı üzerinde uzun süre düşünmek zorunda kalmadığını tespit etmiştir. Sonuç olarak katılımcıların dini olumlu algıladıkları ve hayatlarında dine önemli bir yer verdikleri görülmüştür.

2. Müslüman Birey Tanımı

Şüphesiz her Müslüman bireyin zihninde canlandığı bir ideal Müslüman tipi vardır. Müslümanların kutsal kitabı olan Kur’an’ı Kerim’de inananlara bu noktada Müslüman bir bireyin hangi özellikleri taşıması gerektiği bildirilmektedir. Din ve dini gruplar başlığı altında her dini grubun kendine özgü bir insan tasavvuruna sahip olduğundan bahsedilmişti. Katılımcıların nasıl bir Müslüman birey tasavvur ettiklerini anlamak için onlara yöneltilen “Müslüman bir bireyin temel özellikleri ne olmalı? Tarif

edebilir misiniz?” sorusuna verilen cevaplar dört kategoride değerlendirilmiştir. Bu kategoriler sırasıyla “dinin inanç ve ibadet boyutu”, “dinin sadece ibadet boyutu”, “dinin etki boyutu” ve “dinin bilgi boyutu” olarak sıralanmıştır. Kategorilerin altında yer alan cevaplar yine İGMG üyelerinin cevaplarından başlayıp DİTİB üyelerinin cevapları ile tamamlanmıştır. Bu başlığın sonunda iki derneğin üyeleri arasında karşılaştırmalar yapılmıştır.

2.1. Dinin İnanç ve İbadet Boyutuna İlişkin Yaklaşımlar

DİTİB üyeleri arasından dinin inanç ve ibadet boyutuna karşılık gelen cevapların özeti Gülnisa Hanım’a aittir:

“Bence İslam ve İmanın şartlarını yerine getirmeli.”

2.2. Dinin İbadet Boyutuna İlişkin Yaklaşımlar

Bu başlık altında katılımcıların Müslüman bir bireyin temel özelliklerini nasıl tanımladıkları ve bu tanımda dinin ibadet boyutuna tekabül eden cevapları ele alınacaktır.

İGMG üyelerinden Çiçek Hanım’ın bu soruya verdiği cevap, “*Müslüman bir bireyin temel özelliğinin onun ibadetlerini yerine getiriyor olması*” yönünde olmuştur. O, ibadetler arasında özellikle Namaz ibadetini vurgulamıştır. Çiçek Hanım’ın cevabı İGMG katılımcılarının verdikleri cevaplar arasında dinin sadece ibadet boyutuna vurgu yapan tek örnektir. Katılımcılarımız arasından Mustafa Bey önce dinin etki boyutunu vurgularken akabinde “*Müslüman bir bireyin farzları yerine getirmesi*” gerektiğini söylemiştir. Ona göre Müslüman bir birey Sünnetleri de yerine getirirse çok güzel olur.

DİTİB üyesi Niyazi Bey’e göre “*Beş vakit namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek*” temel ibadetler arasında öncelikli sıralamayı oluşturmaktadır.

2.3. Dinin Etki Boyutuna İlişkin Yaklaşımlar

Bu başlık altında katılımcıların Müslüman bir bireyin temel özelliklerini tarif ettikleri ve bu tariflerinde dinin etki boyutuna tekabül eden bazı cevaplar ele alınacaktır.

Katılımcılarımız arasından Cihan beyin bu soruya verdiği cevap şu yönde olmuştur:

“Adaletli ve ahlaklı olmalı!”

Cihan Bey’den ahlak kavramını biraz açmasını istediğimizde, Cihan Bey: *“Ahlak derken daha çok toplum içerisindeki hal ve hareketlerinin daha düzgün yani karşı tarafı rahatsız etmeyecek şekilde olmasını kastediyorum”* diyerek cevap vermiştir

Gülşen Hanım’ın Müslüman birey tarifi ise şu şekildedir:

“Adalet ve sevgi! Kendisi için istediğini Müslüman kardeşi içinde istemesi.”

Vuslat Hanım’ın bu soruya verdiği cevap da ahlak yönünde olmuş, ahlak kavramını biraz açmasını istediğimizde ise şöyle cevap vermiştir:

“En önemli özellik ahlaktır. Ahlak zaten diğer şeyleri de getirir. Müslümanın taşıması gereken ahlaki özellikler vardır bana göre mesela hoşgörü, edep, empati, saygı duyma, karşıyı anlama gibi. Sakin, sabırlı ve saygılı olmak, daima anlayışlı olmak gibi...”

Katılımcılarımızdan Ali Bey Müslüman bireyi güven kavramı üzerinden tarif etmiştir:

“Kesinlikle güvenilir olması lazım. Özünde, sözünde, yamukluğu olmamalı, dediğine sadık, güler yüzlü ve bilgili, ...”

Abdurrahman Bey’de bu soruya güven ve dürüstlük kavramları üzerinden cevap vermiştir:

“Dürüstlük. Özellikle Batı’da dürüstlük, sözünün eri güvenilir olması. Yani bu Müslümandır dendiğinde o insanı tebessümle karşılayacak vasıflarda bulunması.”

Yaren Hanım’ın cevabı Kul-Allah ilişkisi ve yalan kavramı üzerinden olmuştur:

“Müslüman bireyin temel özelliklerinden biri Allah’la arasına hiçbir şey katmaması ve hiçbir şekilde şirke gitmemesi. En önemli faktör bu bana göre. Ama maalesef bazen çocuğumuzu bile araya katabiliyoruz... Yine hiçbir

şekilde kabul edemeyeceğim şeylerden biri yalan. Müslümana yakışmayacak özelliklerden bir tanesi yalan söylemesidir. Çünkü yalan söyleyen bir insan otomatikman şirke, münafıklığa ve fitneye kayar...”

DİTİB üyeleri de genellikle dinin etki boyutuna tekabül eden cevaplar vermiştir.

Bu çerçevede Maide Hanım’ın cevabı şu yönde olmuştur:

“Müslümanın temel özelliklerinden en önemlisi güzel ahlaktır. Her şeyden önce güzel ahlak gelir. Bu diğer dinlerde de böyledir. İslam dininde de buna vurgu vardır. Bu güzel ahlak içine güzel huylu, adaletli ve iyi niyetli olması girer. Bunların dışında Allah’a bağlı olması da önemlidir.”

Merve Hanım ise Müslüman bireyi şöyle tarif eder:

“Edepli olması, güzel olması. Güzel olması derken kast ettiğim iç güzellik. Bu iç güzelliğini dışarıya yansıtması. Hayatında doğru ve hayırlı kararlar vermesi. Tabi olabildiğince... insan tabi hatalar yapabilir. Ama bu hatalardan geri dönmesi. Bir şey yaptığında hep dönüp bakması ve yaptıklarının üzerinde düşünmesi ‘Ben doğru mu yaptım? Yanlış mı yaptım? Yanlış yaptıysam nasıl düzeltebilirim?’ gibi... Düşünceli olması ve insanlara iyi davranması...”

Mehmet Akif Bey’in bu konudaki düşüncesi de dikkat çekicidir:

“Müslüman biri kendini ilk başta konuşmasıyla belli etmesi lazım. Sonra giyiniş tarzından. Çünkü bizde en büyük temellerden birisi temizliktir. Yani temizlik zaten imandan gelir. O yüzden konuşurken boş değil de düşünerek konuşması... Sonra saygı. Saygılı olan birinin zaten direk bir dine bağlı olduğunu anlayabilirsin.”

Müslüman bireyin temel özelliklerini Eylül Hanım şöyle tanımlamıştır:

“Adaletli olmalı. Adam gibi bir adam en önemlisi. Kimseyi kırmamalı... Kul hakkı yememeli mesela, eve haram sokmamalı, kalp asla kırmamalı.”

Zeynep Hanım için Müslüman bireyin tanımı şöyledir:

“Ön yargılı olmamalı başkalarına karşı. Yani hem kendi din kardeşlerine hem de başka milletten insanlara karşı. İnsanları dinden önce insan olarak sevmesi gerekiyor. Ahlaklı olması ve bu ahlakı dışarıya yansıtması gerekiyor. Bütün insanlarla konuşması, saygısı, duruşu... Müslümanlığı ile İslam’ı temsil ediyor. Onu yansıttığını bilmesi gerekiyor.”

Katılımcılardan Fatih Bey ise tanımında özellikle ahlak vurgusu yapmıştır:

“Ahlaklı olmalı. Ayetlerin çoğunluğunda bu geçiyor. İşte yalan söylememek gibi. Hani aslında olması gereken ama çoğu insanda bulunmayan özellikler bunlar. Aslında ahlaklı olmak, yalan söylememek, hak yememek... Bunlar inanın olmazsa olması olmalı.”

Işık Hanım’a göre ise Müslüman bireyin temel özelliği “*güvenilir*” olmasıdır.

2.4. Dinin Bilgi Boyutuna İlişkin Yaklaşımlar

DİTİB üyelerinden Zeynep Hanım Müslüman bireyin özelliklerini anlatırken cevabının son kısmında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Müslümanlığı ile İslam’ı temsil ediyor. Onu yansıttığını bilmesi gerekiyor. Hem de bilinçli olması lazım. Kulaktan dolma bilgilerle değil de, kendini bilinçlendirmiş ve söylediği şeyin arkasında duruyor olması gerekiyor.”

Katılımcıların verdiği cevapların genellikle ahlak kavramına vurgu yapması dikkat çekicidir. Araştırmanın başında dini tarif ederken, her dinin bir öğretisi olduğu vurgulanmıştır. Bu öğretiyi etrafında toplanan inanan bireylerin inançlarını pratiğe yani ibadet formuna dönüştürdüğünden de bahsedilmişti. Dinin öğretiyi ve pratik boyutunun yanı sıra her din insana belirli ahlaki kuralları da bildirmiştir.¹³²

Din, ona inanan bireyler üzerinde ciddi etkiler bırakan bir olgu olarak insanın hayatı boyunca temas ettiği her şeyle arasındaki iletişimi düzenler. Dinlerin tarihi incelendiğinde peygamberlerin ahlak boyutuna ilişkin düzenlemelere vurgu yaptıklarını görürüz.¹³³ İslam dini özelinde buna bir örnek olarak Hz. Muhammed’in ‘*Ben, ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim*’¹³⁴ Hadis’i verilebilir. İslam düşünürleri de bu konu hakkında birçok görüş beyan etmiştir. Kur’an’ı Kerim’de ahlaki erdemler konusunda çok sayıda ayetin bulunması İslam düşünürlerinin ‘temel’ ya da ‘asıl’ ahlaki

¹³² Enver Uysal, “Dindarlığın Ahlâkî Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, ed. Müfit Selim Saruhan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 103.

¹³³ Uysal, “Dindarlığın Ahlâkî Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, 104.

¹³⁴ Muvatta, Hüsnü’l-Huluk, 1

erdemler belirlemesini zorlaştırmıştır.¹³⁵ Belirlenmiş birtakım metotlar neticesinde İslâm'ın temel ahlaki erdemleri *adalet, muavenet (yardım), iffet ve merhamet* olarak özetlenmiştir.

Katılımcıların çoğunluğu Müslüman bir bireyi tarif ederken ahlaki erdemlere vurgu yapmıştır. Dinin etki boyutu burada ön plana çıkmıştır. Gönüllü katılımcılar arasından dinin bilgi boyutuna karşılık gelen bir cevap örneği sadece DİTİB üyesi Zeynep Hanım'dan gelmiştir.

Bu başlık altında genel hatlarıyla iki derneğin üyeleri arasında büyük bir farklılığın olmadığı anlaşılmıştır.

3. Kur'an ve Sünnet Anlayışı

Kur'an'ı Kerim ve Sünnet Müslümanların geneli tarafından İslam'ın iki ana kaynağı olarak kabul edilir. İslam hukukçuları da herhangi bir fetva verecekleri zaman İslam'ın asli delilleri olarak belirledikleri Kur'an ve Sünnete başvurmuşlardır.¹³⁶ Kur'an'ın kapsamlı bir tanımı şöyledir: *“Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunarak ibâdet edilen, Fâtiha suresiyle başlayıp Nâs suresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelimadır.”*¹³⁷

Hiz. Muhammed'in Sünneti ise şöyle tanımlanır: *“Hz. Peygamber'den, Kur'an dışında nakledilen söz, fiil ve takrirler bütünüdür.”*¹³⁸ Mehmet Görmez'in “Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu”nda ifade edildiğine göre Sünnet *“Allah'ın kitabı, Resul'ün beyan ve tatbikiyle bize gösterilen yoldur.”* Dolayısıyla Sünnet esasında Kur'an'dan ayrı

¹³⁵ Hüseyin Karaman, “İslam Ahlâkında Temel Erdemler”, *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi El Kitabı*, ed. Müfit Selim Saruhan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 207-212.

¹³⁶ Abdullah Kahraman, “Şer’î Deliller”, *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türkan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 143-149.

¹³⁷ Kahraman, “Şer’î Deliller”, 143.

¹³⁸ Kahraman, “Şer’î Deliller”, 149.

bir şey olarak görülmemelidir. Hz. Peygamber yaşadığı hayatla -yani Sünnetleriyle- Kur'an'ın getirdiği yolu örnek bir yaşantıya dönüştürmüştür.¹³⁹

Müslüman bireylerin bu kaynakları nasıl tarif ettikleri ve bu iki kaynağı anlamak için ne tür çabalar sarf ettikleri, hangi yolları izledikleri, şüphesiz bu bireylerin din algısının gelişiminde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1. Kur'an ve Sünnet Tanımları

Bu başlık altında İGMG ve DİTİB üyelerinin Kur'an ve Sünneti nasıl tarif ettiklerine dair cevaplarına yer verilecektir.

3.1.1. Kur'an Tanımları

İGMG üyelerinin Kur'an tanımlarında genel olarak Kur'an'ın kaynağının Allah olduğu vurgulanmıştır. Gülşen Hanım Kur'an'ı şöyle tanımlamıştır:

“... Kur'an Allah'ın kanunları, sistemi, düzenidir.”

Yaren Hanım Kur'an'ı, Allah tarafından gönderilen bir kılavuz olarak tarif ederken, Abdurrahman Bey Kur'an'ın Allah tarafından biz insanlara gönderilen bilgiler olduğunu ifade etmiştir. Cihan Bey ise Kur'a'n'ın ana kanunlar olduğunu söylemiştir. Kur'an'ın ne olduğu ile ilgili tam bir tanım yapma gayretinde olan Ali ve Mustafa Bey'e göre:

“Kur'an Allah tarafından peygamber aracılığı ile bizlere gönderilen ayetlerin toplandığı kitaptır.”

“Kur'an Allah'tan Peygamber üzerine vahiy olarak gelen Allah'ın sözüdür.”

DİTİB katılımcıları Kur'an'ı tarif ederken şu ifadeleri kullanmışlardır: “*Kur'an'ın birincil kaynağımız*”, “*Allah'ın sözü*”, “*kitabımız*”, “*insanlara gönderilen kitap*” ve “*Allah'ın kelamı*”, “*rehber*”, “*yol çizgisi*”, “*Allah'tan gelen emir ve yasaklar*”.

¹³⁹ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu* (Otto Yayınları, 2020), 19.

Kur'an'ın tanımı noktasında en detaylı cevabı Merve Hanım vermiştir:

“Kur'an Allah'ın bize verdiği emir ve yasaklar. Ve hatta bundan daha fazlası. Yani bütün hayatımızı yönlendirebilecek kuralları barındırıyor. Bize Allah tarafından gelen sözler. Yani Allah bizimle Kur'an üzerinden konuşuyor ve bizde onu okuyunca Allah'ın sözlerini tekrar etmiş oluyoruz. Bu benim için Kur'an'dır. Yani bizim hidayete ermemiz için rehberimiz.”

3.1.2. *Sünnet Tanımları*

İGMG üyelerinin Sünnet tanımlarının büyük çoğunluğu “Sünnetin Kur'an'ın yaşama dökülmüş hali” olduğu yönünde olmuştur.

Örneğin Yaren Hanım Sünneti şu şekilde tanımlamıştır:

“... Sünnet, Peygamber efendimizin yaşadığı, söylediği ve hareketleridir. Sünnet bu dünyadaki Kur'an'ı yaşama biçimidir...”

Yaren Hanım'ın tanımına yakın bir tanım da Fatıma Hanım'a aittir:

“... Sünnet Kur'an'ı daha kolay hayatımıza geçirmemizi sağlayan şeyler. Kur'an içerisindeki bazı konuları biraz daha açan ve bize kolaylaştıran...”

Fatıma Hanım'ın “*Kur'an içerisindeki bazı konuları biraz daha açan*” 'dan kastettiği, Sünnetin Kur'an içerisinde bulunan bazı konuları daha detaylı izah ettiği ve bunları anlamakta ve hayata geçirmekte Sünnetin insana yardımcı olduğudur. Cihan Bey Kur'an'ı ondan “*ana kanunlardır diye bahsettiği*” için Sünneti bu “*ana kanunların uygulaması*” diye tarif etmiştir. Burada zamana ve şartlara göre bir uygulama olduğunu da vurgulamıştır. Mustafa Bey ise Sünneti tarif ederken onun “*Hz. Peygamberin yaptığı, söylediği ve onayladığı şeyler*” olduğunu ifade etmiştir.

DİTİB üyelerinin Sünnet konusundaki tanımları genel olarak iki başlıkta ele alınabilir. Katılımcılarımızdan bazıları Sünneti “*Peygamberin davranışları*” olarak tarif ederken diğerleri onu “*Kur'an'ın yaşanmış hali*” olarak tanımlamayı tercih etmiştir. Bunun örnekleri olarak Işık Hanım ve Fatih Bey'in cevapları ele alınacaktır:

Işık Hanım:

“Sünnet, Peygamber Efendimizin yapmış olduğu şeyler. Ve bizde bunları yapmamız gerekir.”

Fatih Bey:

“Sünnet aslında Peygamberimizin yaptıkları. Daha doğrusu Peygamberimiz Kur’an’a göre yaşadığı için Sünnet aslında Allah’ın sözünün yaşanmış hali diyebilirim.”

DİTİB üyelerinden Eylül Hanım Sünnet konusunda herhangi bir fikir beyan etmemiştir.

Katılımcıların her biri Kur’an’ı tanımlarken onun kaynağının Allah olduğunu belirtmiştir. Katılımcılara göre Kur’an doğruya götüren bir harita olduğu gibi Allah’ın emir ve yasaklarını bildirdiği bir kitap şeklinde de tarif edilmiştir. İGMG ve DİTİB üyelerinin Kur’an’ı tanımlarken zorluk çekmedikleri görülmüştür.

Sünneti tanımlarken yine gönüllü katılımcılarımızın neredeyse tamamı Sünnetin kaynağı olarak Hz. Peygamber’den bahsetmiştir. Katılımcılar Sünneti tanımlarken de zorluk çekmemiş ve bu konuda bilgili ve bilinçli oldukları görülmüştür.

3.2. Kur’an’ı Anlama Yönünde Uygulamalar

Katılımcılara Kur’an’ı anlama konusundaki faaliyetleri sorulduğunda, İGMG üyelerinin verdikleri cevaplar “sohbet dinliyorum, meal ve tefsir okuyorum” gibi genel cevapları içerisinde barındırmakla birlikte bazılarının bu genel cevabın dışına çıkmaya çalıştıkları anlaşılmıştır.

Örneğin Fatıma Hanım Kur’an’ı anlamak için “*Arapça öğrendiğini, teşkilat içi kurslara katıldığını ve bazı sohbetlerde Kur’an ayetleri üzerinde tartışmalar*” yaptıklarından bahsetmiştir.

Mustafa Bey’in bu konudaki cevabı ise şöyledir:

“... Kur’an’ı anlamak için derslere katılıyorum ve kendimde okuyorum. Küçük yaşta Arapça öğrendim. Ama en önemlisi dersle gitmemiz bana göre çünkü bizim kapasitemiz Kur’an’ı anlamak için yeterli değil.”

Çok “*eskiden Arapçası olduğu için Kur’an’ı okurken anladığını*” ifade eden Yaren Hanım ise “*artık Arapçasının iyi bir seviyede olmadığını bu yüzden Kur’an’ı anlamak için farklı meallerden faydalandığını*” belirtmiştir.

Kur’an’ı anlama konusunda başka bir cevap ta Gülşen Hanım’dan gelmiştir:

“... Okumalarım dışında, Kur’an’ı anlamanın en güzel ve kestirme yolu Hz. Peygamber’in hayatını öğrenmektir. Tabi onun hayatının her yönünü öğrenmeyi kastediyorum. Bu sadece namaz ve oruç konusunda bir öğrenme olmamalı...”

Vuslat Hanım Kur’an’ı anlamadaki faaliyetlerinden bahsederken şu ifadeleri kullanmıştır:

“Kur’an’ı anlamak için hocalarımızın ısrarla bize öğrettiği çok güzel şeyler var. Bakmayı, görmeyi, duyu organlarımızı kullanmayı öğreniyoruz. Kur’an’ı göndereni tanıyarak Kur’an’ı anlamaya çalışıyoruz.”

Son olarak Nas Hanım’ın ifadeleri ise şöyledir:

“Maalesef ki biz anadili Arapça olan bir toplum olarak ondan mahrum yetişen nesilleriz. Bu yüzden Kur’an’ı anlamak için sadece onu okumanın yeterli olacağını düşünmüyorum. Çünkü bizler okuduğumuzu anlayarak okumuyoruz. En basit bir Fatiha suresini günde kırk kez okuruz. Ama anlamak için bir gayretimiz yok...”

“*Kur’an’ı anlamak için neler yapıyorsunuz?*” soru üzerine DİTİB üyelerinin cevabı büyük ölçüde “*Kur’an’ı mealinden okumak*”, “*sohbetlere katılmak*” ve “*hocalara danışmak*” şeklinde olmuştur. Bu kapsamda öne çıkan bazı cevaplar şöyledir:

Merve Hanım:

“Tabi tüm Kur’an’ı anlamak mümkün değil, eğer kendini o işe vermediysen. Ama az az da olsa bazı ayetlerin tefsirini öğreniyorum işte bu ayet ne için inmiş ve ne söylemek istiyor diye...”

Maide Hanım:

“Özellikle Kur’an’da belirli konular hakkında fikir edinmek için tefsirlere bakarım. Meallerle tam anlamıyla bir fikir oluşamayabiliyor. Çok yüzeysel kalıyor çünkü. Bazı ayetlerde özellikle Nüzul sebeplerine bakıyorum.”

Dikkat çeken cevaplardan bir tanesi de Niyazi Bey’e aittir:

“Hmm bu biraz zor. Kur’an’ı anlamak için kolay kolay bir şey yapamıyorsun bu hayatta. Çünkü hayat sana o fırsatı vermiyor. Ne zaman hasta olursan o zaman mesela Kur’an’ı anlamaya çalışıyorsun. Çünkü öyle zamanlarda Allah’a daha yakın olduğunu hissediyorsun. Yani ölüme yaklaştığın zaman Allah’ın tarafında oluyorsun.”

Bu başlık altında dikkat çeken hususlar daha çok Kur’an’ı anlama yönünde takip edilen yöntemler olmuştur. İGMG üyelerinin çoğu Kur’an’ı anlama konusunda gayretli görünmüştür. Nitekim bazı katılımcılar Kur’an’ı anlamak için Arapça öğrendiklerinden bahsetmiştir.

Bunun dışında katılımcıların hepsi sohbetlere katıldıklarını, tefsir ve meal okuduklarını belirtmişlerdir. Kur’an’ı anlama yönünde İGMG katılımcılarının daha gayretli ve daha aktif olduğu söylenebilir.

3.3. Sünneti Hayata Tatbik Etme Biçimleri

İGMG üyelerinin “*Sünneti hayatınıza nasıl tatbik ediyorsunuz?*” soruna verdikleri cevaplar, genel itibariyle, hepsinin bu konuda gayretli olduğunu göstermiştir.

Nas Hanım Sünneti hayatına tatbik etme konusunda şöyle bir cevap vermiştir:

“Öncelikle severek. İnsan sevmediği hiçbir şeyi hayata nakşedemiyor. Anlamak ve anmak adına önce sevmek gerekir. Sonrasında hayatıma uyarlayabileceğim sünnetleri az da olsa tatbik etmeye, anlamaya ve anlayarak hayatıma nakşetmeye çalışıyorum.”

Yaren Hanım'ın cevabı da dikkat çekicidir:

“... Peygamberimizin bir görevi tebliğdir. Bende onun bu görevini mesleğimle gerçekleştirmeye çalışıyorum. Camide olsun dernekte olsun çocukları ve bayanları teşvik ediyorum. Mesela bu şekilde en büyük sünnet öğretmenlik desem, hani bunu İslamiyet'i tanıtmaya çalışarak yapıyorum.”

Bu konuda Gülşen hanımın verdiği cevap ise Hz. Peygamberin birçok yönüyle ele alınmasına dikkat çekmektedir:

“... Peygamberimizin hayatına, yaşayışına bakıyorum. O Çarşıda pazarda dolaşan, hanımlarıyla birlikte şakalaşabilen, yeri geldiğinde ordunun başına geçen bir peygamber. Onun hayatına baktığımda ben onun hayatından kendi hayatıma ne uyarlayabilirim? Hani burada önemli olan yemeğe tuzla başlayayım değil. Onun tebessümü, adaleti, yeri geldiğinde haksızlık gördüğünde o olaya karşı şiddetlenmesi, öfkelenmesi. Pollyanna gibi olmak değil... Hani hep sevgi dini denir ya? Tabi ki sevgi dini ama yeri geldiğinde de haksızlık ve zulüm karşısında dimdik bir duruş sergilemek, ...”

Abdurrahman Bey Sünneti “*önce taklit ederek, sonra bu taklidi tahkike geçirerek hayatının bir parçası*” yaptığından bahsetmiştir.

Vuslat hanım Sünneti hayatına tatbik etme konusunda veda hutbesinden örnek vermiştir. Peygamberin veda hutbesinde insanlığa Sünneti ve Kur'an'ı bırakmış olmasından hareketle “*Peygamberin ahlakından etkilendiğini, onun davranışlarını araştırdığını anlatmıştır*”.

Katılımcılarımızdan Cihan Bey bunun “*otomatik gerçekleştiğinden*” bahsetmiştir. Bir Sünneti ilk defa duyduğunda bunun faydası acaba nedir diye düşünüp, daha sonra bunu hayatında bir alışkanlık haline getirdiğinden ve sonrasında otomatik bir şekilde uyguladığından bahsetmiştir. Bununla birlikte Cihan Bey her duyduğunu uygulamadığını, öncesinde araştırdığını ve mantığına yattığı takdirde Sünneti hayatına yerleştirdiğini de eklemiştir.

Sünneti hayata tatbik etme konusunda Mustafa Bey’e ek bir soru sorulmuştur. Bu sorunun kapsamında *yeni bir Sünnet öğrenildiğinde katılımcının, Peygamber bunu neden yapmış diye bir araştırmasının olup olmadığı ve olmadığı takdirde o Sünneti hayatına birebir mi geçirdiği sorulmuştur*. Mustafa Bey’in bu soruya verdiği cevap şu yönde olmuştur:

“Araştırmak tabi önemli. Çünkü manasını ve sebebini bilmek uygulamayı güzelleştiriyor... Bir şeyi anlamadığımda tabi hocalara danışıyorum ama illa her şeyinde bir cevabı olması gerekmiyor.”

DİTİB üyelerine “*Sünneti hayatlarına nasıl tatbik ettikleri?*” sorulduğunda, birçok farklı cevap alınmıştır. Örneğin Niyazi Bey Sünneti genellikle ‘*yardım yaparak tatbik*’ ettiğinden bahsetmiştir.

Mehmet Akif Bey sadece ‘*Namaz konusunda Sünnetleri tatbik*’ ettiğini, Gülnisa Hanımsa ‘*her zaman olmasa da bu konuda gayret ettiğini*’ ifade etmiştir.

DİTİB üyelerinden Merve Hanım, Sünnetleri ‘*ailesinden öğrendiğini ve öğrendiği şekilde de hayatına uygulamaya çalıştığından*’ bahsetmiştir. “*Sünnetlerin nedenini araştırıp araştırmadığı sorulduğunda*”, Merve Hanım “*bu konuda şimdiye kadar fazla araştırma yapmadığını, aktarıldığı şekline güvendiğinden*” bahsetmiştir.

Maide Hanım bu konuda gayretli olduğunu ama her zaman koşulların Sünnetleri uygulamaya uygun olmadığından söz etmiştir. Sünnet konusunda Işık Hanım’ın cevabı ise şöyle olmuştur:

“Sünnetleri peygamberimizin emrettiği şekliyle birebir yapabilirsem çok iyi ama bu konuda çalışıyorum diyelim. Peygamberimizden duyduğumuz - bilmiyorum ne kadar doğru-... Tabi bunların bize gelmesi ve gelesiye kadar kaç el değiştirdi bak o da var! Ama doğru diye bildiklerimiz ve kafamıza da yatanları birebir yapmaya çalışıyoruz inşallah.”

Araştırmacı bu noktada Işık Hanım’dan örnek vermesini rica etmiştir:

“Çok duyuyorum. İşte çoğu insan Namazın Sünnetlerini terk ediyormuş. Ben elimden geldiğince hepsini kılmaya çalışıyorum, eve girerken her zaman selam veririm ve tüm işimi sağ ile yapmaya çalışırım... Bazı Sünnetlerde de mesela sorarım hocalara hani dinlediğimde beğendiğim hoşuma giden bir Sünnet varsa, peygamberimiz bunu neden yapmış acaba diye...”

Katılımcılar bu soru karşısında zorlanmışlardır. Araştırmacı bunun üzerine katılımcılara düşünceleri için vakit tanımıştır. Burada dikkat çeken husus İGMG katılımcılarının daha detaylı cevaplar vermesi, DİTİB katılımcılarının ise ana hatlarıyla cevap verip konuyu sonlandırmaları olmuştur.

Hayatlarında hangi sünnetleri yaşattıkları konusunda araştırmacı tarafından bir örnek istendiğinde İGMG ve DİTİB üyeleri hemen cevap verememişlerdir. Sonrasında verilen örnekler genellikle Hz. Peygamber’in su içme şekli, Namaz sünnetleri, güler yüzlü oluşu, eve girerken selam vermesi ve yardımlarıyla ilgili olmuştur. Katılımcıların çoğu Sünnetleri taklit ettiklerinden, anlamadıkları takdirde hocalara sünnetlerin sebeplerini danıştıklarından bahsetmiştir.

Burada dikkat çeken tek katılımcı DİTİB üyesi Işık Hanım olmuştur. Kendisi verdiği cevapta Sünnetlerin birçok elden bize ulaştığını ve hangilerinin doğru olduğu bilemediğini fakat bildiği kadarını mantığına da uyuyorsa uyguladığını belirtmiştir. Burada dikkat çeken uhusus bir katılımcının Sünnetlerin doğruluğu konusunu sorgulaması olmuştur.

Genel itibarıyla ne dernekler ne de kuşaklar arasında Kur’an ve Sünnet’e yönelik farklı bir tutum görülmemiştir. Katılımcıların her birinin Kur’an ve Sünnet konusunda kendi olanaklarıyla bilgi edindiği anlama ve uygulama yönünde faaliyetler gösterdikleri anlaşılmıştır. Araştırmacı bu noktada İGMG üyelerinin daha fazla bilgi temelli cevap verdikleri dolayısıyla daha bilinçli hareket ettikleri yönünde bir kanaate ulaşmıştır.

4. İslam Mezheplerine İlişkin Yaklaşımlar

Bu başlık altında katılımcıların İslam Mezhepleri hakkındaki düşünceleri ele alınmıştır.

İGMG üyelerinden Vuslat ve Çiçek Hanım İslam Mezheplerini benzetme yoluyla şöyle tarif etmişlerdir.

Vuslat Hanım:

“İslam Mezhepleri biraz meyve çeşidi gibi bir şey. Hani hepsinin lezzeti farklı ama gittiği yer aynı - insanın midesi-...”

Çiçek Hanım:

“Mezhepler birer kandildir. Karanlıkta yürüdüğümüz yolları aydınlatırlar.”

Cihan Bey’in İslam Mezhepleri hakkında bildirdiği görüş daha çok bilgi ağırlıklı olmuştur:

“Mezhep konusu bana göre büyük bir konu. Mesela İmam Hanefi’yi düşünelim. O genelde farklı farklı ırkların yaşadığı bir bölgede yaşardı. Dolayısıyla o ortamın ve o zamanın şartlarına göre cevaplar lazımdı. Aynısı bir İmam Malik içinde geçerli. Onun yaşadığı bölge farklıydı ve farklı cevaplar üretti. Ben mezhepleri gerekli buluyorum tabi bu zamanda bu mezheplerin söyledikleri gözdende geçirilmeli...”

Gülşen Hanım yaptığı tanımla İslam mezheplerini sınırlandırmıştır:

“Bizim Ehl-i Sünnet olarak kabul ettiğimiz dört mezhebimiz var. Bana göre bu bir çeşitliliktir, güzelliştir. Nasıl ki insanlar tek düze değil...”

Gülşen Hanım’ın dört hak mezhep konusundaki vurgusunun üzerine kendisine dört hak mezhep dışındaki mezhepler hakkındaki düşünceleri konusunda bir soru yöneltilmiştir. Gülşen Hanım’ın bu soruya verdiği cevap Ehl-i Sünnet dışındaki tüm mezheplerin batıl olduğu şeklinde olmuştur.

Bu soruya “dört hak mezhep” vurgusu yapan diğer bir katılımcı Ali Bey’dir. Araştırmacı dört hak mezhep dışındaki mezhepler hakkındaki ne düşündüğüne dair Ali Bey’e ek bir soru yöneltmiştir. O, dört hak mezhepte hiçbir sıkıntı olmadığı fakat bunlar dışında kalan mezheplerin doğru olmadığı yönünde fikir beyan etmiştir. Bununla birlikte Ali Bey burada doğru bulmadığı mezheplerin mensuplarına, tekfir edici bir yaklaşıma sahip olmadığını eklemiştir.

DİTİB üyeleri arasındaki katılımcılar mezhepler konusunda çeşitli yaklaşımlar sergilemiştir. Maide Hanım mezheplerin, “*doğal bir zenginlik olarak gördüğünü*” açıklarken, bunların “*özünde birer beşerî oluşum olduklarını unutmamamız gerektiğini ve mezheplerin din olmadığını*” vurgulamıştır. Zeynep Hanım mezhepler konusunda “*çelişkide olduğunu, birçok şeyin kulaktan dolma bilgi olarak geldiğini ve mezheplerin çoğu görüşlerinin konuların bu zamanda uygulanamayacağını*” söylemiştir. Zeynep Hanım ayrıca “*dini bir çekirdek bir öz olarak gördüğünü fakat mezheplerin Müslümanları ayırdığını ve dağıttığını*” düşündüğünü ifade etmiştir. Mezhepler konusunda olumsuz görüş bildiren bir katılımcımız da Eylül Hanım’dır:

“İslam Mezhepleri konusuna iyi bakmıyorum ben. Sevmiyorum açıkcası. Bizleri ayıran bir şey. Yok o mezhep yok bu mezhep. Din hepimiz için var...”

Fatih Bey ise mezhepler hakkındaki düşüncesini şöyle beyan etmiştir:

“...Peygamber efendimizin zamanında mezhepler yoktu, çünkü peygamberimiz ve Kur’an vardı. Mezhepler Peygamberimizden sonra geldi. Âlimler Kur’an’ı yorumladıkları için oluştu aslında. Mezhepler yanlıştır diyemem ama sonuçta mezhepler birer yorum bence...”

Işık Hanım’ın verdiği cevap “*mezheplerin insan hayatını kolaylaştırdığı*” yönünde olmuştur. Gülnisa Hanım bu soruya cevap verirken fazlasıyla zorlanmış ve neticesinde mezheplerin “*oluştukları zamanın kültürünün eseri*” olduğu yönünde bir kannat bildirmiştir. Dört hak mezhep vurgusunu yapan tek katılımcı ise Merve Hanım olmuştur:

“Biz dört hak mezhebe inanıyoruz. Ben mezhepleri gerekli buluyorum. İnsanın hayatını kolaylaştırıyorlar... Bana göre hangi mezhebe uyduğun önemli değil, yeter ki bir mezhebe uy. Hiçbir mezhebe uyamamak bana göre doğru değil çünkü.”

Araştırmacı Merve Hanım’a bu cevabın neticesinde “dört hak mezhebin” dışındaki mezhepler hakkında ne düşündüğüne dair bir soru yöneltmiştir. Merve Hanım “dört hak mezhep” dışındaki mezheplerle ilgili fazla bilgiye sahip olmadığını, bu yüzden muhtemel bir durumda bu mezheplere fazlasıyla tereddütlü yaklaşacağını ve onaylamayacağını ifade etmiştir.

Katılımcılardan hiçbiri mezhepler hakkında görüşlerini bildirirken, Ehl-i Sünnetin itikadi boyutunu anmamış, bazıları dört hak mezhepten bahsetmiş ve bu bağlamda “Ehl-i Sünnetin” fihhi boyutuna dikkat çekmiştir. Bazı katılımcılar bu noktada “Ehl-i Sünnet” dışı mezheplerin batıl ve doğru olmadığını da eklemiştir. Katılımcıların geneli mezhepleri gerekli ve bir zenginlik olarak görürken bazıları mezheplerin insanları ayırdığını ve ayırtırdığını ifade etmiştir.

İslam Mezhepleri hakkında sorulan araştırma sorusuna İGMG üyeleri istisnasız olumlu cevaplar vermiştir ve mezheplerin varlığını gerekli görmüşlerdir. Burada dikkat çeken hususlardan bir tanesi İGMG üyelerinin “dört hak mezhep” dışına çıkmaması, diğer mezhepleri batıl olarak tarif etmesidir. Burada din algısı konusunda Müslümanları hem birleştiren hem de ayırtıran bir tutum göze çarpmaktadır. “Dört hak mezhep” denildiğinde İslam âleminin büyük bir çoğunluğu bu kapsam altına girmektedir. Bununla birlikte bu söylemin dışında kalan Müslüman bireyler bu düşünce açısından dışlanmış görünmektedir.

DİTİB üyeleri arasında bu konuda farklı görüşler temsil edilmiştir. Katılımcılardan kimisi mezheplerin insanları ayırdığını, kimisi kulaktan dolma bilgiler olduğunu, kimisi insani yorumlar olduğunu ve bazıları da bir zenginlik olduğu yönünde

kanaatlerini bildirmiştir. DİTİB üyelerinin İslam Mezhepleri konusunda ortak bir görüşü belirlenememiştir.

5. Dini Alan İlgisi

Herhangi bir alanda ya da bir konuda dinlediğimiz, takip ettiğimiz ve okuyup faydalandığımız kaynaklar ve kişiler o konuya ya da o alanda yönelik olarak görüşlerimize doğrudan nüfuz edebilir. Din algısı konusunda katılımcıların takip ettikleri kişiler, uzmanlar, hocalar ve aynı zamanda okunan dini eserler de bireylerin din algısının inşası konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bu başlık altında İGMG ve DİTİB üyelerinin hangi hocaları takip ettikleri ve hangi dini eserlerden faydalandıkları irdelenmiştir.

İGMG katılımcıları arasında takip edilen hoca ve dini eserler konusunda verilen cevaplar genellikle birbiriyle örtüşmüş ve büyük oranda aynı hocalardan bahsedilmiştir. Bahsedilen hocalar Nureddin Yıldız, Muhammed Emin Yıldırım, Uğur Akkafa, Mehmet Yıldız, Taha Kılıç, Mustafa Özşimşekler, Abdulmetin Balkanoğlu, Ebubekir Sıffil ve Cübbeli Ahmet Hoca olmuştur.

Bazı katılımcıların dini eserlere verdikleri örnekler ise İmam Gazali'nin "*Eyyühel Veled'i*", Bülent Gardiyoğlu'nun "*Her Şey Hakikati Görmekle Başlar*" ve Nureddin Yıldız'dan "*İşi Vaktinden Çok Olanlar*"dır. Katılımcıların bazıları ise bu soruya Teşkilat bünyesinde yayımlanan dini kitapları okuduklarından bahsetmişlerdir. İGMG katılımcılarının bu başlık altında verdikleri cevaplarda bazı örnekler ise şu şekildedir:

Fatıma Hanım:

"Ben sosyal medyada pek hoca takip etmiyorum. Mesela bazı abiler var Mehmet Yıldız gibi... Sonra farklı şeyleri çıkıyor bu hocaların. Gerek yok yani. Ben daha çok teşkilat içerisinde kendi hocalarımı takip ediyorum."

Takip edilen hocalar konusundaki soruya Nas Hanım'ın cevabı şu yönde olmuştur:

“İlgiyle takip ettiğim hocalar dönem dönem değişir. Bir hocayı takip ediyorsam önce onun Ehl-i Sünnet çizgisinde olup olmadığına çok dikkat ediyorum. Ama tek bir kaynaktan da beslenmiyorum. Kendime zıt gördüğüm hocaları da dinleyip takip ediyorum. Çünkü aynı zamanda gençliğe rol model bir abla olduğum için sadece bir kaz hocayla kendimi sınırlamak istemiyorum. Bir hocayı neden dinlememem gerekiyor bunu şahsım adına kendim çözmek isterim mesela. Bu yüzden belli bir isim veremem. Çünkü dinlediğim ve beslendiğim birçok hoca var.”

Nas Hanım'ın verdiği soru neticesinde araştırmacı ek bir soru ilave etmiştir ve Nas Hanım'a “herhangi bir hoca dinlerken bu hocaların Ehl-i Sünnet olmasına dikkat edip etmediği” sorulmuştur. Onun bu soruya cevabı şu yönde olmuştur:

“Kesinlikle. Ehl-i Sünnet çizgisindeki hocaların anlattıklarını kendime daha çok baz alıyorum. Ama bunun haricinde dinlediğim birçok hoca var.”

Burada Millî Görüş Teşkilatı üyesi olan Nas Hanım'ın “Ehl-i Sünnet” vurgusu dikkat çekmiştir.

Takip edilen dini eserlere dikkat çeken bir örneği Çiçek Hanım vermiştir:

“Şu an Misyoner İlahiyatçıları okuyorum. Çok enteresan bir kitap. Yazarı Ebubekir Sofuoğlu. Muhteşem bir eser. Daha kitabın çok başındayım ama tüylerim diken diken... öyle bir eser...”

Millî Görüş Teşkilatına üye olan Yaren Hanım takip ettiği hocalar ve eserler hakkında şöyle cevap vermiştir:

“Ben Millî Görüşte büyüdüm. Bura da beni büyüten ve yetiştiren hocalarım var... Bunlar Teşkilatın üst kademesinde çalışan kimseler. Mesela Hasan Ünal hocam... O âlim seviyesinde bir insandı ve bana Abdülaziz Bayındır'ı ve Mehmet Okuyan'ı tavsiye ederdi. Ben eskiden Mahmud Efendi kurslarına gitmiş bir insanım. Hasan Ünal hocam benim bakış açımı yönlendirdi ama. Şu an Cübbeliye karşı antipatim var mesela. Dediğim gibi ben Abdülaziz Bayındır ve onun vakfı olan Süleymaniye vakfındaki hocaları takip

ediyorum... Okuduğum dini eserler de yine Caner Taslaman'ın kitapları, Mehmet Okuyan'ın Tefsiri, Fatih Orum, İhsan Süreyya Sırma ve Mustafa İslamoğlu.”

Yaren Hanım bu başlık altında diğer katılımcılara kıyasen en kapsamlı cevabı vermiştir. Bu onun dini alanla ilgili olduğu yönünde izlenim uyandırmıştır.

DİTİB üyeleri genellikle bölgede bulunan cami derneklerinde görevli olan hocaları takip ettiklerinden bahsetmişlerdir. Bunun yanı sıra bazı katılımcılar bazı medyatik hocalardan bahsetmiştir. Bunlar Mehmet Yıldız (Hayalhanem), Cübbeli Ahmet Hoca, Saliha Erdim olmuştur. Maide Hanım Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencisi olduğu için Oğuzhan Tan ve Bünyamin Erul'un isimlerini vermiştir.

Okunan dini eserler konusunda üyelerin büyük bir çoğunluğu dini eser okumadıklarını beyan etmişlerdir. Dini eser okuduklarını ifade eden bazı katılımcılar da kitap ve yazar ismi verememiştir. Genel hatlarıyla Siyer ve Sahabe hayatlarının okunduğu yönünde cevaplar verilmiştir.

Bu başlık altında Merve Hanım'ın cevabı içerisinde '*Sufi kitaplar okuyorum*' ifadesi geçmiştir. Bu noktada araştırmacı Merve Hanım'a '*Sufi kitaplar okuduğunda hoşuna giden noktalar ne oluyor?*' diye sormuştur. Merve Hanım'ın bu soru üzerine verdiği cevap şu yöndedir:

“Kendini dine verebilmiş insanlar olabildiğini görmek hoşuma gidiyor. Hani nasıl düşünüp nasıl yaşıyorlardı. Huzur veriyor bana açıkçası. Bana bir huzur bir rahatlık veriyor bu tarz kitaplar. Çünkü bu karmaşanın içinde yani dünyanın içinde birazda sakinleşmek birazda kendini dini vermek rahatlatıcı geliyor bana açıkçası.”

Din algısının şekillenmesi ve yönlendirilmesi iki derneğin camilere tahsis ettikleri hocalarla yakından ilişkilidir. Katılımcıların neredeyse tamamı dernek hocalarını dinleyip takip ettiklerinden bahsetmişlerdir. Zekiye Demir'in "*Almanya'da Yaşayan Türk Kadınları*" isimli çalışmasında tespit ettiği önemli bir konuda bununla ilgilidir. Araştırmaya katılım sağlayan kadınların %43 oranı sahip oldukları dini bilgileri

cemaatlerden edindiklerini belirtmiştir.¹⁴⁰ İGMG üyeleri İGMG teşkilatı hocalarını ve DİTİB üyeleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlendirdiği hocaları kastetmişlerdir.

Bu başlık altında İGMG ve DİTİB üyeleri arasında bir farklılaşma tespit edilmiştir. İGMG üyeleri dini eserleri okuma konusunda, Teşkilatın eğitim faaliyetlerine katıldıklarını ve Teşkilatın bünyesinde yayımlanan kitapları okuduklarını ifade etmişlerdir.

6. Din ve Siyaset İlişkisi Hakkındaki Düşünceler

İslam ve siyaset ilişkisi oldukça karmaşık bir konudur. Bu konu hakkındaki düşünceler de elbette bir başlık altında ele alınamayacak kadar çeşitli olmuştur. Dolayısıyla bu başlık alt başlıklara bölünmüş ve gönüllü katılımcıların görüşleri söz konusu alt başlıklarda ele alınmıştır.

6.1. İslam ve Siyaset Bir Arada Olmalı - Müslüman Siyasette Aktif Olmalı

İGMG üyeleri arasından Gülşen Hanım İslam ve siyaset konusu hakkında şöyle bir cevap vermiştir:

“Hepimizin ezberinden bildiği çok doğru bir söz var. ‘Siyaseti önemsemeyen Müslümanları, Müslümanları önemsemeyen siyasiler yönetir.’ Bu yüzden Müslümanlar daima siyasetin içinde olması gerekir. Bizim peygamberimiz sadece namaz kıldıran, yemeğe tuzla başlayan bir peygamber değil. Eğer öyle olsaydı Mekke olmazdı. Bizim Peygamberimiz haksızlığa, zulme karşı başkaldıran ve Mekke’de başlayan adaleti yeryüzüne yaymaya çalışan bir peygamberdi. Peygamberimizin hayatında siyaset vardı. Bizim de hayatımızda siyaset olmalı dolayısıyla. Olmaması imkânsız hatta çünkü sünneti eksik yaşamış oluruz ve dinimizi yaşayacak ortam bulamayız. Yeryüzünde İslam’ı nasıl hâkim kılacağız? Adaletli bir yönetimle, bu sistem içerisinde var olarak... Elinizde siyasi bir güç olursa ülkeniz, tarımınız, ekonominiz ve her alanda gelişiminiz mümkün olur.”

Cihan Bey’in bu konudaki düşüncesi şu yöndedir:

¹⁴⁰ Zekiye Demir, *Almanya’da Yaşayan Türk Kadınları - Durumları, Sorunları, Din ve Diyanet Algıları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 160.

“İslam’da siyasette bir yol çizgisidir. Dolayısıyla Müslüman siyasi konulara el atmaya mecburdur. Bak buradaki siyasiler (Almanya’daki Alman siyasiler) kendi ahlaki ve dini ölçülerine göre kurallar/yasalar koyuyorlar kanunlar çıkarıyorlar. Müslümanlar da tabi bu konuda etkin olmaları gerekiyor. Yoksa çıkarılan kanunlar Müslüman için avantaja değil dezavantaja dönüşür.”

Araştırmacı Cihan Bey’e bu noktada, *“Müslümanların siyasi konularda katkı sağladıklarında, Müslümanlar için ne tür olumlu sonuçların meydana geleceğini”* sormuştur o da bunun üzerine şu şekilde cevap vermiştir:

“Bak şimdi. Almanya’nın bir anayasası var değil mi? Osmanlı devletini düşün. Orada da devlet hükümleri oluşturulmuştu. İşte İslam’ın kuralları ve İmamların hükümleriyle. E şimdi bugün bir Alman anayasasına Müslümanlarda katkıda bulunsa ve bu kanunların içine Kur’an ve Sünnet hükümleri de girebilse, bence o zaman daha adaletli olurdu.”

Katılımcılardan Yaren Hanım’ın görüşü *“İslam dininin insan hayatının her alanına nüfus ettiği”* ve *dolayısıyla siyasete de nüfuz edeceği yönündedir.* İslam’ın ön gördüğü bir yönetim sisteminin olmadığını ama İslam’ın Müslümanlar yoluyla siyasete etki edeceğini” söylemiştir. Bu hususun *“sadece siyaset için geçerli olmadığını, matematik, bilim gibi konularda da İslam’ın var olduğundan”* bahsetmiştir.

Ali Bey’e göre *“İslam ve siyaset bir arada olabilir”*, fakat siyasiler İslam’ı kendi emelleri için kullanmamalıdır. Fakat Ali Bey’e göre *“İslam’ı komple siyasetten ayrı düşünmek doğru değildir, nitekim Müslümanların her alanda bir temsili olmalıdır”.* Ali Bey bu konu hakkında şöyle bir örnek vermiştir

“Atıyorum faiz haramsa bunu engellemenin yolu siyasetle olabilir. Türkiye’de biliyorsun başörtüsü meselesi gibi...”

Nas Hanım’ın bu konudaki fikri *“Müslümanların her alana vakıf olması gerektiği”* yönünde olmuştur. Onun ifadelerine göre Müslüman birey hem uyanık hem de şuurlu olmalıdır. Müslüman birey ona göre her alanda kendini yetiştiren, donanımlı ve bilinçli insan olmalı ve nerede var olması gerekiyorsa orada var olmalıdır. Siyaset alanı

da böyle bir alandır onun için. Nas Hanım bu noktada Müslümanlar için olumlu işler yapacağı düşünülen kimselere de oy verilmesi gerektiğini söylemiştir.

Katılımcılardan Abdurrahman Bey “İslam ve siyasetin bir arada olması gerektiğini ama bunu radikal bir düşünce olarak beyan etmediğini” söylemiştir. Burada üzerinde durduğu konunun Hz. Muhammed’in de siyaset yaptığı ve bunun bir sünnet olduğudur.

Mustafa Bey ise hem “siyasetten hem İslam’dan faydalı şeyler alınarak” ikisinin de kombine edilebileceğini söylemiştir.

Gönüllü katılımcımız Çiçek Hanım’ın bu konudaki görüşü İslam ve siyasetin birbirinin olmazsa olmazı olduğu yönündedir. Hz. Peygamber’in devlet başkanlığı görevini örnek gösteren Çiçek Hanım, İslam ve siyasetin bir bütün olduğunu belirtmiştir.

DİTİB üyelerinin bu konudaki görüşleri şu yöndedir:

Merve Hanım:

“İslam ve siyasetin tarihte güzel bir örneklerle bir araya gelebildiğini biliyoruz. Osmanlı’da mesela. Bana göre birbirlerine uyum sağlasınlar. Mesela dinde siyaseti güzel yönlendirecek şeyler var. Onları siyasete geçirebilsek güzel olurdu.”

Gülnisa Hanım:

“Bence İslam dinini siyasette iyi kullananda var kötü kullananda. İslam kesinlikle siyasette bir rol oynamalı bence ama iyi kullanılırsa...”

6.2. Siyaset ve İslam Ayrıdır

Bu başlık altında siyaset ve İslam dinini birbirinden ayırmak gerektiği yönündeki yaklaşımlar ele alınacaktır.

DİTİB üyelerinden Niyazi Bey:

“Bana sorarsan İslam’ı siyasete karıştırmamak daha mantıklı. Çünkü bana sorarsan İslam dininin şuan ki şartlara göre uygulanması -İslam’ın şeriatını kastediyorum- doğal değil gibi...”

Eylül Hanım:

“Din ve Siyaset bana sorarsan ayrı. İkisini aynı anda götüren insan, bana dinin arkasına sığınıyor ve insanların gözünü boyamaya çalışıyormuş gibi geliyor. Benim düşüncem ikisinin ayrı tutulması yönünde.”

Zeynep Hanım:

“İkisi ayrı olmalı. İkisini birbirine karıştırınca bizim günah ve ayıbı birbirine karıştırmamız gibi bir şey oluyor bence”

Fatih Bey:

“Çoğu insan din ve siyaset karıştırmamalı diyor. Bence de doğru. Karıştırılmaması lazım. Ama Müslüman bir ülkede yaşıyorsak bu da unutulmamalı. İnsanları dışlamak gibi algılanmasın ama hani Fatih Sultan Mehmet’in örneği gibi. O İstanbul’u kazandığında ‘hepiniz istediğiniz gibi dininizi yaşayabilirsiniz, kimse bu konuda bir haksızlığa uğramayacak’ demişti. Bence böyle olmalı. Herkes istediği gibi yaşayabilmeli...”

Işık Hanım:

“Bence din ayrı siyaset ayrı. Evet tabi ki devleti yöneten kişiler dindar olabilir bu güzel olur ama herkesin özgürlüğü tanınması lazım. Şu başörtüsü meselesi mesela, herkes istediği gibi çalışabilmeli. Bu benim çok hoşuma gidiyor. Devleti yöneten kişi dindar olmasa da mesela dine saygı duyan biri yönetirse güzel ve faydalı olur.”

6.3. İslami Kurallarla Yönetilme İsteği

İGMG üyesi Vuslat Hanım siyaset kavramının esasında Kur’an’ın hükümlerini uygulamak için ortaya çıktığını, ilk siyasi faaliyetin Hz. Muhammed tarafından uygulandığından söz etti. Kur’an’ın bir anayasa olduğunu da ifade eden Vuslat Hanım, siyasetin bu anayasayı uygulaması gerektiğini beyan etti.

Fatıma Hanım genel olarak Müslümanların siyasette var olması gerektiğini beyan ettikten sonra Müslüman bir yöneticinin genel olarak güzel olabileceğinden fakat Almanya’da Müslüman birinin ülkeyi yönetirse bunun kötü sonuçlar doğurabileceğinden bahsetti. Araştırmacı bu noktada Fatıma Hanım’a nasıl yönetilmek istediğini sormuş Fatıma Hanım’ın bu konudaki cevabı ‘şariat’ olmuştur. Araştırmacı bu hususta Fatıma Hanım’dan ‘şariat’ kavramı açmasını istemiş bunun üzerine Fatıma Hanım da şöyle bir cevap vermiştir.

“Şariat sadece birisi bir şey çaldığında hadi onun elini keselim demek değildir. Şariat nasıl desem bizim kanun kitabımız gibi. Hayatımızı kolaylaştırır bence. Hani tamam şimdi birden gelse elbette hepimiz zorlanırdı ama Müslümanlığımızı yaşamamız için bize kolaylık sağlardı çünkü Kur’an’a yönelik bir kanun kitabı diyebilirim.”

Din ve siyaset başlığı İGMG ve DİTİB üyelerini birbirinden net bir şekilde ayıran tek konu olarak tespit edilmiştir. Bu başlık altında verilen cevaplar tasnif edilmiş olsa da ana hatlarıyla İGMG üyelerinin her biri din ve siyaseti birbiriyle ilişkili bulmuştur. Müslümanların siyasete aktif katılım sağlamaları gerektiği ve kanunların şekillenmesinde Müslüman bireylerin de rolünün olması gerektiğinden bahsedilmiştir. Oy verme konusu ele alınmış Müslümanların kendilerine menfaat sağlayacağı partilere oy vermeleri gerektiği yönünde görüşler bildirilmiştir. Katılımcıların yaş farkları verilen cevaplar açısından farklılık arz etmemiştir.

DİTİB üyelerinin birçoğu ise din ve siyasetin ayrı olduğu ve birbirine karışmaması gerektiği yönünde fikir beyan etmiştir. DİTİB üyeleri için din olgusu siyaset bağlamında bir motivasyon kaynağı olarak tespit edilmemiştir.

7. Din Özelinde Kadın-Erkek İlişkisine Yaklaşımlar

Gönüllü katılımcılarımızdan İslam dini özelinde kadın-erkek ilişkisi hakkındaki düşüncelerini beyan etmeleri istenmiştir. Bu soru ucu açık şekilde formüle edilmiş olup

katılımcılara verdikleri cevaplar konusunda müdahale edilmemiştir. Bu kapsamda ortaya çıkan cevapları tasnif etme gereği duyulmuştur: Her başlık altında olduğu gibi bu başlıklar altında da yine önce İGMG sonra DİTİB üyelerinin cevapları değerlendirilmiştir.

7.1. Eşitlik Bağlamında Kadın-Erkek İlişkisi

İGMG üyelerinden Nas Hanım kadın erkek ilişkisini eşitlik bağlamında değerlendirmiştir:

“Kadın ve erkek eşit değildir. Neye göre eşitlik bir kere? Kadın ve erkek birbirine eştir...”

DİTİB üyelerinden Işık Hanım’ın bu soruya verdiği cevap şu yönde olmuştur:

“Bana göre kadın erkek aynı değil ama eşit. Eşit haklara sahip olduklarına inanıyorum. Fakat yine de aynı olamazlar. İşte mesela üç yönünden. Herkesin bir rolü var. Atıyorum bir erkek gece dışarı çıksa endişelenmeyiz değil mi? Ama bir kadın çıksa endişeleniriz gibi... Yani böyle farklılıklar var. Ama dinen ikisi de eşit.”

Fatih Bey’in düşüncesi ise:

“Kur’an’da hep ‘ey müminler’ diye hitap ediliyor. Hani cinsiyet ayrımı yok. Bana sorarsan da İslam’da kadın erkek ayrımı yok. Sadece belirli noktalarda, ufak detaylarda mesela kadının örtünmesi erkeğin göz örtüsü gibi. Bunun dışında bir ayrım yok... Tabi bazı noktalar var. Hani erkek eve bakar gibi gerçi bunlar bugün tartışılır... Hesap gününde mesela hepimiz aynı hesabı vereceğiz. İslam’da kadın erkek eşit yani...”

DİTİB üyelerinden Zeynep Hanım’ın bu konu hakkındaki fikri şu yöndedir:

“Erkek kadın aynı olmalı. Erkeğe günah olan kadına da olmalı. Kadına günah olan erkeğe de günah olmalı. Açıkçası toplumda İslam’da kadın-erkek ilişkisini yanlış yorumlanıyor. Bu yüzden kadınlar haksızlığa uğruyor.”

Niyazi Bey’in bu konudaki düşüncesi dikkat çekmiştir:

“Yani Peygamberimiz bile söylüyor. Kadının erkekten bir basamak aşağıda olduğunu. Bu hani hem bedensel hem zihinsel hem cinsel olarak böyle. Kadın erkekten bir basamak aşağıda.”

7.2. Evlilik Bağlamında Kadın-Erkek İlişkisi

Katılımcılarımızdan Vuslat Hanım kadın erkek ilişkisini evlilik bağlamında değerlendirmiştir:

“Kadın-erkek ilişkisi ahlaka dayalı olmalı. Saygı ve sevgi çerçevesinde. Sevgi olmadan zaten evlilik olmuyor. Saygı ve güzel ahlakla ilerlediği zamanda bir evlilik o yuvanın seyri değişir.”

Katılımcılarımızdan Çiçek Hanım ise fikrini şöyle beyan etmiştir:

“Kadın erkek için erkekte kadın için yaratılmıştır bana göre. Onun için herkes kendi yolunu, mesafenini bilmeli. Yani madem kadın ve erkek birbirini tamamlayan bir bütünün iki yarısı -bir elmanın iki yarısı gibi düşün- bir bütün oldukları takdirde herkes kendi yerini bilmesi gerekir.”

Burada Çiçek Hanım’a “*kendi yerini bilmesi*” ifadesinin anlamı sormuştur:

"Diyelim ki bir elmayı yamuk kestik, sonra farklı birleştirdik. O elma bir bütün olabilir mi? O elmayı öyle birleştireceksin ki tekrar bir bütün olsun değil mi? Kadın ve erkekte öyle işte. Herkes kendi yerini bilirse sorun olmaz.”

Ali Bey kadın erkek ilişkisi hakkında düşüncesini şöyle beyan etmiştir:

“Hani İslam’da kadın erkek ilişkisinde haremlik selamlık öğretilir. Bu kötü insanların düşüncelerinden koruyor. Ama bunu abartmamak aşırıya gitmemekte gerekiyor. Bazı kimseler örneğin hanımının kesinlikle başka bir erkekle konuşmasını istemiyor. Bu bana abartılı geliyor. Dinin böyle bir şey istediğini düşünmüyorum.”

7.3. Sosyal Hayat Bağlamında Kadın-Erkek İlişkisi

Kadın ve erkek ilişkisini sosyal hayat bağlamında ele alarak fikrini beyan eden katılımcımız Cihan Bey düşüncesini şöyle beyan etmiştir:

“Peygamber efendimizin dönemindeki mantık bize fikir veriyor. Peygamberimiz kadınlarla sohbet ederdi. Peygamberimiz kadın hatibeler oluşana kadar kadın cemaatine tüm bilgileri kendi aktarıyordu. Sonrasında Hz. Aişe üzerinden bu bilgiler aktarılmaya başlandı. Bana göre ahlaki ölçütler içerisinde olduğu takdirde bir sıkıntı yok.”

Araştırmacı Cihan Bey'e bahsi geçen ahlaki ölçütlerin ne olduğunu sormuştur.

Cihan Bey'in cevabı şu yöndedir:

"Yani ahlaki ölçütler dediğimizde fazla laubali olmamak, mesafeli görüşmeler yapmak ve bu bağlamda ahlakın dışına çıkmamak."

Katılımcılarımızdan Fatıma Hanım'ın kadın-erkek ilişkisine yönelik cevabı:

"Bana göre dinimizde bu ilişki mükemmel düzenlenmiş. Herkes mesafeli olması gerekiyor. Kadın-erkek birbiriyle ahlak ve edep çerçevesinde konuşur, laubali olmadan... Kendi tecrübelerime ve gözlemlediklerime dayanarak şunu söyleyebilirim. Her ne kadar kardeşçe ya da arkadaşlık üzerine bir ilişki kurulsa da o başka yollara kayıyor. Erkek ya da kız tarafından. Bu fark etmiyor. O yüzden o mesafe korunması lazım. Dinimizin de dediği gibi 'zinaya yaklaşmayın' hani... Ama tabi teşkilat bünyesinde bazı sohbetlerde ölçülü ve mesafeli bir şekilde konuşmak ve bilgi almakta problem yok. İşyerinde de bu böyle. Mecbur kalıyorsun konuşmaya. Burada da laubali olmak iyi bir şey değil. Çünkü bana göre her türlü samimiyete kaçıyor."

Katılımcılardan Gülşen Hanım ise fikrini şu yönde beyan etmiştir:

"... Kadın-erkek ilişkisinde mahremiyet sınırları vardır. Bu mahremiyet sınırlarının amacı kadını korumaktır. Mesela bugün kadının başına bir taciz olayı geldiğinde ya da negatif bir şekilde kadın muamele gördüğünde, bunların İslam'ın belirlediği ölçü dışında şekillenen ilişkilerden kaynaklandığını görüyoruz."

Nas Hanım:

"Erkek kadın nerede ve ne şekilde olursa olsun İslam'ın koymuş olduğu ölçüde olmalı aralarındaki iletişim ve ilişki. Rabbimiz bize bir ölçü koymuşsa bunu en güzel şekilde bildiği için koymuştur. Yani günümüzde de görüyoruz. Hani mesafeler, mahremiyetler, çizgiler bana göre çok önemlidir. O çizgilerle Allah Resulünün ve Allah'ın bizi koruduğunu görüyorum ben. Ama çizgiler aşıldığında sıkıntılar oluyor."

DİTİB üyelerinden Fatih Bey cevabının ikinci kısmında bu konuyu sosyal bağlamda ele alarak cevap vermiştir:

“İkisinin arasındaki ilişki noktasında soruyorsan benim görüşüm şu: biz diyanet olarak çok eleştiriliyoruz. İşte beraber projeler yürüttüğümüz için kızlarla. Beraber bir masada oturduğumuz için vesaire... Ama burası Hristiyan bir ülke. Okulda aynı şekilde beraberiz... Ben bu eleştirileri saçma buluyorum. Birlikte nasıl çalışabileceğimizi öğrenmemiz lazım bence... Yine ama mahremiyet konusunda bir erkek ve bir kadın tek başına bir şey yapmamalı, yanlarında biri olmalı. Tabi bu görüşme toplum içinde olursa daha iyi olur. Bence İslam’da böyle... Üçüncü kişi şeytan olur sözü boşuna yok bence.”

Maide Hanım:

“... Kadın-erkek ilişkisi bildiğimiz üzere Peygamber efendimizin zamanında çok normal bir şekildeydi. Kadınlar Peygamberimizin karşısına geçip çok rahat bir şekilde sorular sorup öğüt almışlardır. O yüzden kadın-erkek ilişkisi konusunda çok katı olmamak gerekir. Elbette belli başlı çizgiler var, aşılmaması gereken. Ama hiçbir şekilde erkek-kadın konuşamaz işte kadın mahremi dışında kimseyle konuşamaz gibi bir şey söz konusu değil.”

Gülnisa Hanım:

“İyi ve güzel buluyorum. Çünkü kadına nikâhsız dokunamamak, işte dokunmadan bir erkeğin bir kadınla konuşabilmesi, bir masada oturup aynı işte çalışabilmesi...”

Merve Hanım:

“İslam’da belirli kurallar var. Kadın ve erkeğin yeri farklı. İkisinin de farklı rolleri var. Bu değerlere sahip çıkmalıyız bence. Bunu söylerken işte kadın erkekten düşük bir pozisyonadadır demiyorum. Sadece aralarındaki her türlü ilişki belirli bir ölçü çerçevesinde olması gerekiyor. Dinimiz bunu uygun görüyor.”

7.4. Değer ve Haklar Bağlamında Kadın-Erkek İlişkisi

İGMG katılımcıları arasından Vuslat Hanım’ın kadın erkek ilişkisi bağlamında cevabı şu yöndedir:

“İslam dini kadar herhalde kadının hakkını koruyan bir din bilmiyorum var mıdır...”

Gülşen Hanım’ın bu konuda görüşü:

“Kadın-erkek ilişkisinin en güzel yaşayış örneğini bize İslam dini öğretiyor. Kadına hakkı yine İslam dini veriyor. Bundan yüz sene öncesine kadar Avrupa’da kadının ne olduğu tartışılırken, hatta bundan 50-60 yıl önce belki hesaplama bir hatam olmuştur ama 70-80 yıl öncesinde Avrupa’da kadının seçim hakkı bile yoktu. Daha bundan 50 yıl önce bir spor faaliyetinde kadın birinci oldu diye onu tutup geriye çektiler. Yani gördüğümüz Avrupa’da kadın pek çok konuda aşağı alınırken bundan 1400 yıl önce kadın neydi? Cennetin onun ayakları altına serilen bir varlıktı. Kız çocukları cennet vesilesi olarak müjdelenmiş ve baş tacı yapılarak Peygamberimiz tarafından övülmüştü. Kadına bu bağlamda en güzel değeri İslam verdi.”

Yine Gülşen Hanım’a göre İslam kadına evlenirken de boşanırken de haklar vererek onu her türlü olumsuzluktan korumuştur.

Nas Hanım bu soruyu cevaplarken kadının değeri noktasında şöyle cevap vermiştir:

“Veda hutbesinde Allah Resulü ne diyor? Bu kadınlar sizlere Allah’ın emanetidir. Yani şöyle bir baktığımızda her yerde ‘ana’ geçer ana vatan gibi... baba denmez. Yani kadın değerlidir özeldir. Hakkıyla yaşadığı müddetçe cennetin ayakları altına serildiği bir varlıktır.”

Abdurrahman Bey, Yaren Hanım ve Mustafa Bey bu soru karşısında çekimser kalmıştır.

DİTİB üyelerinden Eylül Hanım’ın bu konudaki görüşü şu yöndedir:

“Cennet annelerimizin ayağı altında o laf zaten yetiyor. Şimdi her bayan ister anne olsun ister anne olmasın hiçbir zaman eziyet görmeye hükümlü değildir. Dinimizce annelerimiz başımızın tacı ama herkes öyle düşünmüyor maalesef. Kur’an’da kadını aşağılayıcı bir şey yok aslında. Kadının değerli olduğu ve değer gösterilmesi gerektiği yazıyor. Hz. Peygamberimizin de iyi yönde uygulamaları var, hanımlarına karşı olsun annesine karşı olsun hiçbir zaman eziyet etmemiş, el üstünde tutmuş. Hani bir söz var ya ‘iyi günde kötü günde’? Kur’an’da da bu böyle iyi günde kötü günde...”

Kadın erkek ilişkisi bağlamında katılımcılarımız tasnif edilmesi gereken farklı bakış açıları bildirmişlerdir. Bazı katılımcılar bu konuyu kadın ve erkeğin eşitliğinden

bahsederek ele almış bazı katılımcılar bu konuyu evlilik olgusunu vurgulayarak değerlendirmiştir. Yine bazı katılımcılarımız kadın erkek ilişkisini kadının ve erkeğin sosyal hayatıyla ilgili değerlendirirken bazı katılımcılarımız bu konuyu kadına verilen değer ve haklar bağlamında açıklamıştır.

İslam dininde kadın erkek ilişkisini her iki bireyin eşit olması olarak değerlendiren dört katılımcımız olmuştur. Bu başlık altında kadının erkekle eşit olmadığı yönünde kanat bildiren tek katılımcımız Niyazi Bey'dir.

Kadın erkek ilişkisini evlilik bağlamında değerlendiren üç katılımcı da İGMG üyesidir. Kadın erkek ilişkisini sosyal hayata katılım noktasında değerlendiren katılımcılar ise İGMG ve DİTİB üyelerinden oluşmaktadır.

İslam dininde kadına verilen haklar ve değer konusunu ele alan katılımcılarımızın sayısı dördtür. Din olgusunun insanlar arası ilişkileri düzenlediği ve inanan bireylere belirli ahlaki öğretilerle beraber bir yaşam tarzı sunduğundan bahsedilmiştir.

Katılımlarımız kadın erkek ilişkisine hangi perspektiften bakmış olurlarsa olsun burada önemle durulması gereken nokta her katılımcımızın verdiği cevabın özünde din olgusunun önemli bir rolü olduğudur. Nitekim katılımcıların verdikleri cevapların temel argümanı din olgusudur. Din olgusu ve bu çalışma özelinde İslam dini katılımcıların kadın erkek ilişkisi noktasında dini referans aldıkları açıkça görülmüştür

Örneğin kadın erkek ilişkisini sosyal hayat bağlamında ele alan katılımcılar burada kadın ve erkek için din açısından belirlenmiş belirli çizgiler ve sınırlar olduğunu ve bu sınırlar çerçevesinde belirli ilişkilerin kurulabileceğini ifade etmişlerdir.

Kadın ve erkeğin eşit olduğu yöndeki değerlendirmeler yine din bazında olmuştur. Evlilik konusunda verilen cevaplar da yine Allah'ın insanları birbiri için yaratmış olduğunu ve kadın ve erkeğe roller verildiği noktasında yine din bazında değerlendirilmiştir.

Burada katılımcıların fikir ve görüşlerini şekillendiren din olgusudur ve katılımcıların din olgusuyla bu noktada aktif bir ilişkisi bulunmaktadır. Katılımcıların kendi özel hayatlarında da dinin getirdiği prensiplerle hareket ettikleri verdikleri cevaplardan anlaşılmıştır.

8. Din Özelinde Bazı Düşünceler

Bu başlık altında katılımcılarımızın din özelinde dört konu hakkında verdikleri cevaplar değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki kader konusu, ikincisi fetvalar konusu, üçüncü ve dördüncü konular da farklı din mensuplarıyla dost ve evlilik konusudur.

Bu soruların seçiminde sorulara verilen cevapların, katılımcıların din algısıyla ilgili daha yakın bir resim çizmesi beklenilmiştir. İlk sorulan soru kaderle ilgilidir, nitekim bu konu farklı mezheplerce yoğun tartışılmış bir meseledir. Fetvalar konusunda katılımcılara yöneltilen sorudan beklenen, gönüllü katılımcıların geçmiş zaman âlimlerine ne kadar rağbet ettikleri ve yeni fetvalara ne kadar açık olduklarıyla ilgili bir fikir elde etmektir.

Son iki soru farklı din mensuplarına olan bakış açısını irdelemekle ilgilidir. Katılımcılarımızın hepsi Federal Almanya Cumhuriyeti sınırları içinde yaşamaktadır. Onların yaşadıkları toplumda, farklı din mensuplarıyla dost olma konusunda ya da evlenme konusunda ne düşündükleri, farklı din mensuplarını nasıl tanımladıkları bu başlık altındaki son iki soruyla açıklanmaya çalışılmıştır.

8.1. Kader Algısı

“Allah’ın yaratıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere literatürde kader ve kazâ kelimeleri kullanılır. Bu iki terim âlimlerce farklı şekillerde tanımlanır. Sözlükte “gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin

şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak” gibi mânalara gelen kader, “Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi” diye tarif edilir.”¹⁴¹

Kader konusu tarih boyunca insanlar arasında yoğun tartışılan konulardan bir tanesi olmuştur. İnsanlar bu konuda iki ayrı gruba ayrılmış, bir taraf insanın özgür iradesini savunurken diğer taraf cebri kader anlayışını savunarak davranışlarındaki ahlaki ve vicdani sorumluluğu reddetmiştir. Tarihte buna verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesi Antik Yunan Çağına aittir. Sokrat ve takipçileri insanın özgür iradesini ve onun her türlü davranışındaki sorumluluğunu savunurken, felsefe okullarından bir ekol olan Stoacılık kaderci anlayışı savunuyordu.¹⁴²

Müslüman bireylere kader konusunda ilk örneği onların birincil kaynağı olan Kur’an’ı Kerim “*Şeytan ve Adam*”¹⁴³ bahsinde göstermektedir. Bu örnekte Şeytan sapmasının ahlaki ve vicdani sorumluluğunu Allah’a yüklemektedir.

İslam Tarihi boyunca da Müslümanlar farklı gruplara ayrılarak farklı ekoller geliştirmiştir. Bu ekollerin oluşumunda tartışılan ve fikir ayrımına yol açan konulardan bir tanesi de kader konusu olmuştur. Bu ekollerden bir tanesi olan Mutezile’ye göre, Allah hiçbir şeyi boş ve gereksiz yaratmamıştır. Bundan dolayı Allah’ın kulları için en güzelini yaratması vacip hükmünde görülmüştür.¹⁴⁴ Mutezile ekolü insanı kendi fiillerinden sorumlu görmüş ve bu bakıma insanı kendi fiillerinin yaratıcısı olarak kabul etmiştir.¹⁴⁵ Cebriyye ekolüne göre ise insanın kendi hayatı ve fiilleri üzerinde hiçbir tasarruf hakkı yoktur, çünkü Allah insanı özgür bir irade ile yaratmamıştır. İnsanların gerçekleştirdikleri

¹⁴¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2001.

¹⁴² Mustafa İslamoğlu, *Hasan el-Basri’nin Kader Risalesi ve Şerhi* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019), 37.

¹⁴³ Yusuf Şevki Yavuz (ed.), *Te’vilâtü’l Kur’ân*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 5/326-328.

¹⁴⁴ Osman Karadeniz, “Kader/Takdir: Her Şeyin Bir Ölçüye Göre Yaratılması”, *Kelam El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 438.

¹⁴⁵ Muammer Esen, *Kelam Tarihi* (Ankara: ilahiyat yayın, 2013), 113.

fiillerin asıl faili Allah olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁶ Bu anlayışın tam aksini savunan bir ekol ise Kaderiyye ekolüdür. Kaderiyye ekolü insanın fiilleri noktasında asıl failin Allah olmasını reddeder. Bu ekole göre insan kendi fiillerinin failidir ve insanın fiilleri noktasında bir kaderi yoktur.¹⁴⁷ Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat daha kapsamlı ele alınması gereken bir oluşumdur, nitekim bu oluşumun altında Selefiyye, Eş'âriyye ve Mâturidiyye mezhepleri ele alınmıştır.¹⁴⁸

Türk toplumu arasında en yaygın olan mezhebi oluşumlar itikat yönünden Eş'âriyye ve Mâturidiyyedir.¹⁴⁹ Eş'âriyye'nin kader algısı insanların tüm fiillerinin Allah tarafından takdir edilmesi ve yaratılması yönündedir. İnsan kendi fiillerinin faili olamaz, çünkü kainatta tek bir fail vardır, o da yüce yaratıcıdır.¹⁵⁰ Kader konusunda Mâturidiyye mezhebinin görüşüyse, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğu fakat Allah'ın insanlarda hadis bir kudret yarattığı ve insanların bu kudretle itaat ya da isyan etme, iyi ve kötüyü tercih etme konusunda özgür bir iradeye sahip oldukları yönündedir.¹⁵¹

Genel olarak her katılımcı Allah'ın belirlediği hususların - evlilik, doğum ve yaşam gibi - olduğunu ve kainatta Allah tarafından işletilen ve belirlenen kanunların varlığından bahsetmiştir. İnsanın fiilleri noktasında her insanın kaderinin kendi gayretine bağlı olduğundan, insanın iyi veya kötüyü seçme konusunda özgür bir iradesi olduğundan ve insana yaradılıştaki bahşedilen akıl sayesinde insanın Allah'ı, doğru ve yanlış bulabileceği yönünde cevaplar verilmiştir. Burada vurgulanan hususlardan bir tanesi de Allah'ın her insanın seçeceği yolları, vereceği kararları yani iradesini hangi yönde kullanacağını esasında öncesinden biliyor ve yazıyor olması ama O'nun bunları

¹⁴⁶ Esen, *Kelam Tarihi*, 35.

¹⁴⁷ Esen, *Kelam Tarihi*, 37.

¹⁴⁸ Esen, *Kelam Tarihi*, 71.

¹⁴⁹ Onat - Kutlu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 391, 417.

¹⁵⁰ Esen, *Kelam Tarihi*, 95-96.

¹⁵¹ Esen, *Kelam Tarihi*, 114.

bilmesinin insana zorunlu bir şey yaptırmadığı, insanın her konuda özgür tercihte bulunduğu yönünde olmuştur.

Örneğin Abdurrahman Bey’e göre kader:

“... Her insanın cüz’i iradesi vardır. Bunun yanı sıra Allah’ında külli iradesi vardır. Demek istediğim, Allah’ın bir şeyleri önceden biliyor olması bize bir şeyleri dayatıyor olması anlamına gelmez...”

Yaren hanımın kader konusundaki kanaati:

“Allah-u Teala bize bir irade vermiş. Bu iradeyi biz kendimiz kullanabiliriz. Bunun yanı sıra Allah bize yollar göstermiş. Yani bizim karşımıza birçok iyi ve birçok kötü yollar çıkabilir. Bu yolları seçmemizde bize yardımcı olması için Kur’an’ı ve örnek olarak da Peygamber efendimizi yollamış. Biz bunlara bakarak doğru yolu bulabiliriz. Bunun yanı sıra Allah bizi yarattı işte sonra başıma şu bu olay geldi, işte benim de kaderim böyleymiş düşüncesi doğru değildir.”

Kader konusunda bir diğer cevap örneği ise Cihan Bey’den:

“... Hangi kaderden konuşacağız? Mutlak ve muallak bir kader var. Yani Allah’ın belirlediği bir çizgi var ve insanların belirledikleri. Mesela biz genelde başımıza bir sıkıntı geldiğinde, işte ah vah kaderimde bu varmış deriz. Fakat bu yanlış bir düşünce. Topu Allah’a atmamız doğru değil. Başına gelen her şey aslında senin yaptığın hataların neticesi. Allah’ın kâinatta belirlediği bir algoritma var. Sonra Kur’an ve Sünnetle Allah sana diyor ki misal “şu kırmızı düğmeye basma” ... Ama sen gidip basıyorsun ve neticesinde başına bir sıkıntı geliyor. Sonra da diyorsun ki: “Ah işte kaderimde bu da varmış...!” Ama böyle bir şey yok... Allah’ın bir şeyleri önceden yazmış olması da kulunun o şekilde davranacağını bilmesinden kaynaklanıyor. Mesela bu tarihte benim şu an seninle bu masada oturup konuşacağımı Allah bildiğinden yazmış... Öbür türlü zaten mantık dışı. Çünkü Allah belirlese benim davranışlarımı o zaman ben nasıl hesap vereyim ki?”

DİTİB üyeleri arasındaki gönüllü katılımcılarımızın da kader konusunda farklı bir görüş beyan edeni olmamıştır. Merve Hanım’ın kader konusunda verdiği cevap şu yöne olmuştur:

“Kader tabikide inandığımız bir şey. Kader bir yandan elimizde bir yandan da yazılı. Bunu zaten kime sorsan, hoca dahi olsa, zor anlatır. İnsanlar bu konuyu çok yanlış anlayabilirler çünkü. Allah senin ne yapacağını önceden bilir ama sen kendi kaderini kendin belirlersin. Her şey senin elinde yani.”

Fatih Bey kader kavramını şöyle tarif etmiştir:

“Kader imanın şartlarında var zaten. Ama insan her şeyi kaderine yükleyemez. Mesela ben futbolcu olmak istiyorum diyelim ki ama bunun için hiçbir şey yapmıyorum, antrenmanlara gitmiyorum. Bunun neticesinde futbolcu olmadığım zaman kadere suç atamam. Kaderimde futbolcu olmak yazmıyormuş diyemem. İnsan kendisi çabalaması gerekiyor. Bak mesela insan bütün gün alkol kullanıp sonra da işte bu benim kaderimde yazıyormuş diyemez... İnsanın kendi seçimleri bunlar sonuçta.”

Kader konusunda Işık Hanım’ın verdiği cevap ise şöyledir:

“... Kaderi bence kendin çiziyorsun. Tamam tabi Allah ezelden insana bir şeyler yazar ama insan göz göre göre yanlış yola gidiyorsa, birilerini dinlemeyip hatalar yapıyorsa? Kaderi kendin çiziyorsun işte. Mesela gençler. Büyükler gençlerle tecrübelerini paylaşıyor ama gençler burunlarının dikine gidiyor... Yani Allah’ın belirlediği noktalar tabi var ama insan kendi seçimleriyle yönünü çiziyor, bana sorarsan.”

Kader konusunun İslam Tarihi boyunca Müslümanlar arasında çok fazla tartışıldığı ve bunun üzerine birçok farklı kader algısının ortaya çıktığından bahsedilmiştir.

Kader konusunun bu araştırmaya konu olmasının sebebi katılımcıların nasıl bir kader anlayışına sahip olduklarını ve bu kader anlayışının katılımcıların bireysel ve sosyal hayatlarına nasıl etki ettiğini anlayabilmektir.

Bu araştırmaya katılım sağlayan İGMG ve DİTİB üyelerinin her biri hemen hemen aynı cevabı vererek neredeyse birbiriyle birebir bir kader anlayışı ortaya koymuştur. Bu kader anlayışına göre Allah’ın ezelden belirlediği bazı hususların var olduğu (doğum, ölüm, evlilik, aile) fakat bunun dışında kalan tüm fiillerinde insanın özgür olduğu ve kaderini kendi şekillendirdiği yönündeydi. Dolayısıyla bu başlık altında sadece bazı katılımcıların cevapları değerlendirilmiştir.

Burada katılımcıların verdikleri cevaplardan anlaşılacağı üzere kader konusu Müslüman bireylerin sorumluluklarından kaçmalarına ve hayata karşı pasif bir duruş sergilemelerine sebebiyet vermemiştir. Örneğin İGMG üyesi Cihan Bey'in verdiği cevapta Allah'ın kullarına belirli sınırlar çizdiği fakat kulların bu sınırları aştığında başlarına bir olumsuzluk geldiği takdirde bu sorumluluğu Allah'a yüklemeyecekleri ifade edilmiştir.

Bu başlık altında din olgusunun katılımcılara kendi hayatları ve tercihleri noktasında sorumluluk bilinci yüklediği ve katılımcıları hayata karşı pasif bir konuma düşürmediği anlaşılmıştır. Karl Marx'ın din kuramında din olgusunun insanları yanılttığı ve hayatta başlarına gelen olumsuz olaylar karşısında (işçi ve emeklerinin sömürülmesi) onları pasif bireylere dönüştürdüğü söyleminin aksine katılımcıların kader algısının onları kendi hayatlarında sorumluluk sahibi yaptığı anlaşılmıştır.

8.2. Fetvalara İlişkin Yaklaşımlar

Bu başlık altında bazı katılımcıların geçmiş Fetvalar hakkındaki öne çıkan düşünceleri ele alınmıştır.

İGMG üyelerinden Cihan Bey'in fetvalar hakkındaki düşüncesi şu yöndedir:

“Genelde fetvalar zamanın şartlarına göre verilir. Şimdi bundan 200 sence önce verilmiş fetvanın bu zamanın şartlarına ne kadar uygun veya değil bunlar oturulup konuşulması gereken bir konu. Tabi bunu âlimler birliği ya da bu iş uğraşanlar yapar.”

Yaren Hanım'ın bu konudaki düşüncesi:

“Bazı konular çok çetrefilli olabiliyor... Bazı şeylerde mecburen karar vermişler fakihler, çıkış yolu bulamadıkları için. Ama bazı şeylerde gereksiz. Mesela en basitinden Osmanlı zamanında verilen kardeş katli fetvası. Belki zamanında hükümeti sürdürmek için gerekiyordu ama buna Allah adına karar verip meşrulaştıramayız. Yani haram olan bir şeye helal diyemeyiz. Bu

yöndeki fetvalar mesela gereksiz normalde. Çünkü Allah bütün sınırları belirlemiş zaten. Yine de bazı konularda karışıklıklar olabiliyor. Deniz ürünlerinin yenmesi meselesi gibi. Bazı deniz kıyısındaki bölgelerde yenilmiş, iç bölgelerde yenilmemiş. İşte bazı durumlarda hadisler ulaşmış ya da ulaşmamış. O yüzden o konularda bir şey diyemeyeceğim. Çünkü imanla ilgili ve hatta katı kuralları olan haramlarla ilgili bir şey değiller sonuçta. Kardeş katli meselesini meşrulaştıramazsın aslında... Ya da deniz ürünlerini yemek ya da yememek bu büyük bir mesele değil. Ama sanki büyük konularda sırf kendi isteklerini meşrulaştırmak için yapmışlar gibi geliyor bana...”

Katılımcılarımızdan Nas Hanım fetvalar konusundaki görüşünü şöyle beyan etmiştir:

“İslam evrenseldir. Bazı fetvalar değişmez bazıları değişebilir. Hz. Ali’nin bu bağlamda söylediği, çocuklarımızı kendi çağımıza göre değil onların yaşayacağı çağa göre yetiştirmenin gerekli olduğu yönde. İslam evrenseldir ama tabi bazı şeyler değişebilir... Değiştiğinde görüyoruz zaten.”

Gülşen Hanım:

“Helaller ve haramlar belli. Bazı ana hatlar var ve bazı uygulamalar. Haliyle çağımız değişiyor. Teknoloji değişiyor. Önceden sosyal medya diye bir şey yoktu ama şimdi sosyal medya ile alakalı fetvalar veriliyor... Haliyle geçmişteki fetvalar yeterli kalmıyor.”

Bu başlık altında verilen farklı bir cevap Çiçek Hanım’a aittir:

“Geçmiş fetvaları daha doğru buluyorum. Çünkü nasıl söyleyeyim. Saf kaynaktan geliyorlar. Mesela sana misyoner ilahiyatçılardan bahsetmiştim. E onların verdiği fetvalar ve geçmiş âlimlerin fetvaları arasında dağlar kadar fark var değil mi?”

DİTİB üyeleri arasından araştırmamıza katılım sağlayan Işık Hanım fetvalar konusunda fikrini şöyle beyan etmiştir:

“Yeni fetvalara gerek var kesinlikle, çünkü hayat değişiyor biz değişiyoruz, çocuklar değişiyor, bakış açıları değişiyor.”

Mehmet Akif Bey düşüncesi ise:

“Eski zamanın şartları farklıydı, şimdiki şartlar farklı. O zaman ne bileyim kadınlar çalışmıyordu ama bugün çalışıyorlar... Demek istediğim eski fetvaların hepsi bugün uygulanamaz. Bence biraz günümüze uyarlamamız lazım.”

Fetvalar konusunda Fatih Bey’in yaklaşımı şu yöndedir:

“Zaman olarak fetvalar biraz eskimiş olabilir. Bu onların doğruluğuna zarar vermez ama yeni fetvalarda verilebilir bugün. Zaman değişiyor sonuçta.”

Merve Hanım, Gülnisa Hanım ve Zeynep Hanım’da fetvaların zamanın şartlarına göre değişebileceğini ve hatta değişmesi gerektiği yönünde fikirlerini beyan etmiştir.

8.2.1. Yeni Fetvalara Olumsuz Bakış Açısı

Yeni fetvalara karşı olumsuz bakış açısı bildiren katılımcıların sayısı az olmuştur. Bunlar İGMG üyesi Çiçek Hanım’a ve DİTİB üyesi Maide Hanım’a ait görüşlerdir.

Çiçek Hanım görüşünü şöyle ifade etmiştir:

“Geçmiş fetvaları daha doğru buluyorum. Çünkü nasıl söyleyeyim. Saf kaynaktan geliyorlar. Mesela sana misyoner ilahiyatçılardan bahsetmiştim. E onların verdiği fetvalar ve geçmiş âlimlerin fetvaları arasında dağlar kadar fark var değil mi?”

Maide Hanım’ın düşüncesi ise şu yöndedir:

“Fetvalar insanların hayatını şekillendirmesinde, problemlerin giderilmesinde önemli rol oynuyor. Ancak bugün fetvaların çok fazla genişletildiğini düşünüyorum...”

Geçmiş fetvalar konusunda bütün katılımcılar olumlu görüş beyan etmiş, zamanın şartlarına ve problemlerine göre âlimlerin cevaplar ürettiklerinden bahsetmişlerdir.

İGMG katılımcısı Yaren Hanım ise bazı fetvaları olumlu bulduğunu fakat bazılarının bazı durumları meşrulaştırmak üzere verildiğinden bahsetmiştir. Onun bu fikrine sunduğu örnek Osmanlı zamanındaki “kardeş katli fetvası” olmuştur.

Bunun dışında İGMG ve DİTİB katılımcılarının büyük çoğunluğu zamanın ve şartların değişmesinden dolayı yeni fetvaların da verilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Örneğin teknoloji çağında yaşamının farklı fetvalar gerektirdiğinden örnek verilmiştir.

Yeni fetvaların verilmesi hususunda değil fakat “yeni fetvaların değeri” hususunda İGMG üyesi Çiçek Hanım ve DİTİB üyesi Maide Hanım fikir beyan eden tek katılımcılardır. Çiçek Hanım eski fetvaların daha doğru ve değerli olduğundan bahsetmiş bugün verilen fetvaların kimler tarafından verildiği hususunda dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Maide Hanım ise fetvaların fazla genişletildiği yönünde fikir beyan etmiştir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa İGMG ve DİTİB üyelerinin geçmiş ve gelecek fetvalar hakkındaki düşünceleri neredeyse aynıdır.

Katılımcılar zamanın değişmesi ve şartların farklılaşması konusunda din olgusunu önceleyerek, din olgusunun bu konularda yeni çözümler ve cevaplar getirmesi gerektiğini beyan etmişlerdir. Burada gözlemlenen husus din olgusunun değişimler karşısında önemli konumunu koruyor olması ve hatta çözümlerin yine bu olgu üzerinden talep edilmesidir.

Modern çağın getirdiği değişimler araştırmamıza katılan gönüllü İGMG ve DİTİB üyeleri nezdinde din algısının konumunu zayıflatmamış görünmektedir.

8.3. Farklı Din Mensuplarıyla Dostluk

Toplum dediğimiz kurumu meydana getiren insanlardır. Fakat insanlar tek tip yaratılmış değildir. Bir toplum içerisinde aynı dile aynı ırka aynı kültüre sahip bireyler bile düşüncesele olarak farklı yapılara sahip olabilirler. Din kurumu bu bakıma bu farklılıklara rağmen insanları bütünleştirme gücüne sahip olduğu gibi toplumda bir

çatışma meydana getirecek güce de sahiptir.¹⁵² Avrupa’da bunun örneği Hristiyan dünyasının Ortodoks, Katolik ve Protestan mezheplerine ayrılması¹⁵³ fakat buna rağmen sosyal bir bütünlüğe sahip olmasıdır.

Bu duruma farklı bir boyut kazandıran ise göçlerdir. İnsanlar farklı bir ülkeye göç ettiklerinde artık o toplumda değişimler oluşmaya başlar. Araştırmamızın ilk bölümünde bu durum göç bahsi altında ele alınmıştır. İnsanlar yaşadıkları mekânları etkiler ve dönüştürürler.

Araştırmamızın bu başlığı altında gönüllü katılımcılarımızın başka bir dine mensup insanlarla dostluk kurmak konusundaki düşünceleri incelenmiştir. Katılımcıların hepsi Almanya’da yaşayan Müslüman Türklerdir. Bu bağlamda İGMG ve DİTİB üyelerinin sosyal bütünleşmeye kendi din algıları üzerinden nasıl yaklaştıkları ele alınacaktır.

8.3.1. Dostluk Mümkündür

Farklı dinlere mensup insanlarla dostluk kurmak önemlidir. Bu yabancı bir toplumda yaşayan insanlar için daha önemli bir hal alır. Toplumsal bir bütün yaratmak, hatta bu toplumda huzurlu bir yaşam sürmek ve toplumsal çatışmayı önemleyebilmek, toplum üyelerinin birbirlerine saygı çerçevesinde yaklaşımları ile mümkün olur. Araştırmamızın bu bölümünde katılımcılarımızın farklı bir dine mensup olan - yani İslam dinine mensup olmayan - bireylerle dostluk ilişkisi kurmak hakkındaki fikirleri ele alınmıştır.

İGMG üyelerinden Çiçek Hanım’ın bu konudaki fikri şöyledir:

“Doğru buluyorum! Kesinlikle. Çünkü benim en yakın arkadaşım en samimi dostum bir Hristiyan.”

¹⁵² Furseth - Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş*, 267-268.

¹⁵³ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hristiyanlık”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 175-191.

Bu konuda Nas Hanım'ın fikri şu yöndedir:

“İlk aklıma gelen şey ‘insanları seviyorum çünkü yaratandan ötürü’. Onun dini ona benim dinim bana. Ben en güzel şekilde yaşayıp örnek olmam gerekiyor... Yani bir dostum olabilir kesinlikle.”

Ali Bey’e göre dostluk kurulmasında bir sakınca yoktur, hatta o bunu gerekli görmektedir. Ali Bey’in bu noktada vurguladığı kişinin iman noktasında dikkat etmesi ve başka din mensuplarıyla vakit geçirirken kendi değerlerini kaybetmemesi olmuştur.

Mustafa Bey’de aynı görüşü bildirmiştir. İmanını güçlü bulan ve kendine güvenen kimselerin farklı din mensuplarıyla dostluk kurabileceğini ifade etmiştir.

DİTİB üyelerinden Işık Hanım'ın fikri ise şu yöndedir:

“Bana zararı olmadığı müddetçe bence olur. Severeğe olurum. Sonuçta onun dini ona benim dinim bana.”

Maide Hanım'ın bu konudaki düşüncesi ise:

“Avrupa’da doğup büyümüş insanlar olarak bu duruma alışkınım ve çok seviyorum. Özellikle farklı düşünen, farklı bir dine mensup olan, dünyaya farklı pencerelerden bakan insanlarla ilişki kurmak onlarla dostluk kurmak, onların fikirlerini ve görüşlerini duymak insana zenginlik katıyor. Ben böyle düşünüyorum. Ufkum genişliyor.”

Gülnisa Hanım:

“Benim en yakın arkadaşlarımdan birisi böyle. Çocukluğumuzdan beri arkadaşız ve halada çok anlarız. O benim dinime karşı hoşgörülü bende onun dinine karşı hoş görülüym.”

Zeynep Hanım ise şöyle düşünmektedir:

“Benim böyle bir sürü dostum var. Bu noktada din pek sorun olmuyor. Sonuçta sen o insanla arkadaşlık kuruyorsun. Onun diniyle değil.”

8.3.2. Dostluk Değil Arkadaşlık Mümkündür

Bu başlık altında farklı din mensuplarıyla dostluk ilişkisi kurmanın doğru olmayacağı fakat arkadaşlık ilişkisinin mümkün olduğu yönünde fikirler ele alınmıştır.

İGMG üyelerinden Cihan Bey'in bu konudaki görüşü şu yöndedir:

“Dostluk demeyelim de arkadaşlık kurulabilir. Dostluk biraz daha farklı oluyor.”

Araştırmacı Cihan Bey'in bu cevabı üzerine, dostluk ve arkadaşlık kavramlarının onun için nasıl bir fark teşkil ettiğini sormuştur. Cihan Bey'in bu soruya cevabı:

“Yani benim anladığım dost konusunda hani en derin düşüncelerini bile yani gizli düşüncelerini bile ona anlatabildiğin -hanımına bile anlatamayacağın bilgileri bile ona aktarabileceğin- kişi. Şimdi dost dediğimiz başka bir dindeki insanlar, eğer adam dinine bağlı birisi ise genelde her dinde öteki dini kötöleme şeyi var ya, bir gün gelir bir ufak tartışma olursa bütün bilgilerin ortaya çıkabilir. Onun için dostluk değil de arkadaşlık konusu amenna...”

Gülşen Hanım'ın görüşü:

“Arkadaş olur ama dostluk olmaz. Dostluk daha özel bir şey. İnsan Müslüman kardeşiyle dahi dost olamayabiliyor. Maalesef her gıdanın bozulduğu gibi insanların fitratları da bozuldu. Kime daha çok güveneceğiz? Güveneceğimiz insan sayısı azaldı haliyle. Dost demek çok sık görüşmek, her şeyini paylaşmak demek. O yüzden dost olmaz ama arkadaş olunur diyorum. Hz. Peygamber efendimiz buyuyor ‘Kişi dostunun dini üzeredir’. Mutlaka etkilenirsiniz. Siz onu etkileyeyim derken o sizi etkiler. Eğer burada niyet karşıdakini etkilemekse illa dost olunması gerekmez, iyi bir komşu olursunuz... Burada niyet eğer insan kazanmaksa adaletli, güler yüzlü, yardımsever bir insan olarak Müslüman nasıl olur gösterebilir ve o insanı İslam’a karşı sempatisini kazanabilirsin. Ama ona dini sevdireyim diye dost olmayı doğru bulmuyorum.”

Katılımcılar arasından Gülşen Hanım da dostluk değil arkadaşlık kurmayı doğru bulmaktadır. Bunun sebebini Müslüman bireyin “yoldan çıkma” potansiyeli olarak açıklamaktadır.

Yaren Hanım bu konuda genel olarak bir sakınca görmediğini beyan ederken kişilerin olgunluk seviyesine vurgu yapmıştır. Ona göre gençlerin yabancılarla çok içli dışlı olmamaları daha uygundur, nitekim genç yaşlarda insanın kişiliğinin tam oturmadığını bu yüzden mesafeli olmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Abdurrahman Bey’e göre tebliğ amaçlı arkadaş olunabilir fakat dostluk kurulmamalıdır. Kurulan arkadaşlıklarda eğer tebliğ amacı güdülmese, bu takdirde kurulan ilişkilerin olumsuz yönde sonuçlanabileceği yönünde kanaat bildirmiştir.

Fatıma Hanım dostluk kurulamayacağını, arkadaşlık bağının ise belirli bir zaman sonra koptuğundan bahsetmiştir:

“... Çünkü o ahiret kardeşliği yok.”

8.3.3. *Tebliğ Amaçlı Dostluk*

Farklı din mensuplarıyla dost olmak konusunda katılımcıların görüşleri incelendiğinde, bazı katılımcıların cevaplarında “tebliğ faktörü” dikkat çekmiştir. Bu başlık altında katılımcıların farklı din mensuplarıyla dost olmak noktasında olumlu cevap verirken, bu ilişkiyi İslam dinini göstermek, özendirmek, aşılama ya da daha iyi anlatabilmek üzerine kurmak istemeleri dikkat çekmiştir.

Merve Hanım’ın beyan ettiği görüş şu yöndedir:

“Benim için bu dostluklar önemli. Çünkü ancak bu dostluklar sayesinde fikrimi söyleyebiliyorum, kendi bakış açımı gösterebiliyorum. Mesela Almanlar çoğunlukla başta soğuk davranabiliyorlar hani seni görünce direk konuşmuyorlar seninle. Ama sen onlara doğru adım atarsan ve onlarla konuşursan dost olursan, senin bakış açını anlıyorlar. Neyi niye yaptığını mesela.”

Eylül Hanım’ın düşüncesi:

“Aslında pozitif düşünüyorum bu konuda. Tamam bizim dinimiz çok güzel ama düşünce özgürlüğü diye bir şey var. Herkesin dini kendine güzel. Saygı duyuyorum herkesin düşünce ve görüşüne. Ama kendi dinimin güzelliğini de onlara aşlamaya çalışırım.”

Fatih Bey bu konuda hakkında şöyle düşünmektedir:

“Bence olur. Dinde bir sakınca olduğunu düşünmüyorum. Bence Hristiyan birisi zaten Müslümanların arasında kala kala İslam dinine ilgi duymaya

başlıyor. Gecen bizim cami sohbetine iki Hıristiyan geldi mesela. Arkadaşları hep Müslümanmış. İlgilerini çekmiş.”

Mehmet Akif Bey:

“Kötü bir şey değil. Sonuçta kendin eğer İslam’ı yaşıyorsan onlarda senden bir şeyler görüp bir şeyler alabilirler.”

Katılımcıların verdikleri cevaplardan anlaşılan tek bir katılımcı dışında tüm katılımcıların esasında toplumsal bütünleşme konusunda olumlu bir yaklaşım sergilediğidir. Katılımcılar kendilerini toplumdan ve diğer din mensuplarından soyutlamamaktadır. Burada tek dikkat çeken unsur İGMG katılımcılarının çoğunun dostluk yerine arkadaşlık ilişkisini tercih etmeleridir. Onlar “*din kardeşliği*”nin daha samimi bir ilişki olduğundan bahsetmişlerdir. Farklı din mensuplarıyla dostluk kurmak onların yorumlamasına göre kişiyi kendi dininden uzaklaştırabilir. Bu Müslüman bir bireyin zaman içerisinde bazı kötü alışkanlıkları normal görmesine ve kendi değerlerini kaybetmesine yol açabilir.

DİTİB katılımcıları arasında sadece bir gönüllü farklı din mensuplarıyla dostluk kurmak konusunda olumsuz fikir beyan etmiştir. Bu katılımcı Niyazi Bey’dir. Araştırma kapsamında Niyazi Bey’in cevabı değerlendirilmemiştir. Katılımcının bu soruya espiiri mahiyetinde mi yoksa ciddi bir şekilde mi cevap verdiği araştırmacı tarafından tam anlaşılmamıştır.

İGMG ve DİTİB üyelerini karşılaştırdığımızda DİTİB üyesi katılımcıların farklı din mensuplarıyla dost olmak noktasında “dostluk” ve “arkadaşlık” ilişkisi ayrımı yapmadıkları da belirtilmelidir.

Dikkat çeken unsurlardan bir tanesi de sadece dört katılımcımızın farklı din mensuplarıyla dost olma konusunu dinle bağdaştırmamış olmalarıdır. Burada bu katılımcılar ve din algıları konusunda doğrudan bir bağlantı söz konusu olmamıştır. Din

onlar için farklı din mensuplarıyla kurulan dostluk ilişkisinde onları motive eden bir faktör değildir.

DİTİB ve İGMG katılımcılarını kıyasladığımız takdirde büyük bir oranla her iki dernek üyeleri farklı din mensuplarıyla dostluk/arkadaşlık konusunda tebliğ niyetini vurgulamıştır. Onlar cevaplarında farklı din mensuplarına İslam'ı gösterme, onları İslam dinine yakınlaştırma ya da kendi ibadetlerini ve anlayışlarını daha iyi anlatabilme hususlarına dikkat çekmişlerdir.

Buradan anlaşılacağı üzere İGMG ve DİTİB üyelerinin çoğunluğu kendi dini inançlarını “doğru” olarak kabul etmiş dostluk/arkadaşlık hususunda kendi inançlarını öncelik olarak belirtmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların farklı din mensuplarıyla dostluk kurma yönündeki fikirleri büyük çoğunlukla din ile orantılı olmuştur.

8.4. Farklı Din Mensuplarıyla Evlilik

Sosyoloji 'de aile toplumun en küçük parçasını oluşturan kurumsal bir sistemdir. Bu kurum erkek ve kadın arasındaki ikili ilişkiyi düzenlediği gibi nesillerin devamını da sağlar.¹⁵⁴ Joachim Wach bu kurumu insanlık tarihinde oluşan ilk tabii dini cemaat olarak tarif eder.¹⁵⁵

Aile kurumundan bahsedildiğine bu kurumu oluşturacak iki cinsin birbirini doğru seçmesi de önemlidir. Bu doğru seçim sonucu sağlıklı ve mutlu aileler kurulabilmektedir.¹⁵⁶ Bu birlikten doğacak nesiller için aile bir okul hükmündedir. Aile kurumu toplumun belki en küçük parçasıdır ama önemi de bir o kadar büyüktür. Bireyler inançlarını, adetlerini, kültürlerini, ahlaki değerlerini hep bu kurum içerisinde öğrenir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Mustafa Aydın, “Toplumsal Yapı ve Kurumlar”, *Sosyoloji'ye Giriş*, ed. İhsan Çapcıoğlu - Hayati Beşirli (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 120.

¹⁵⁵ Joachim Wach, *Religionssoziologie* (Tübingen: Mohr Verlag, 1951), 88.

¹⁵⁶ Enver Uysal, “Aile Ahlâkı”, *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi El Kitabı*, ed. Müfit Selim Saruhan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 270.

¹⁵⁷ Uysal, “Aile Ahlâkı”, 268.

Zekiye Demir'in bir araştırmasına göre ise Almanya'da yaşayan Türk kadınları dini bilgilerini %52,8 oranla aile ortamında elde ettiklerini beyan etmiştir.¹⁵⁸ Dolayısıyla din algısı konusunda aile kurumunun önemi vurgulanmalıdır. İslam dini açısından bakıldığında da Kur'an'ın inanan bireylere sevgi ve saygı temelinde bir aile hayatı tavsiye ettiği görülür. Bu aile içerisinde dini ve ahlaki sorumluluklarda önemli bir yapı taşı olarak değerlendirilir.¹⁵⁹

Bu bağlamda katılımcılara “Müslüman bir birey başka bir dine mensup olan bir bireyle evlenebilir mi?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri birbirinden farklı olduğu için cevaplar farklı kategorilere bölünmüştür. Bu kategoriler “Müslüman erkek ehli kitap bir kadınla evlenebilir”, “Müslüman erkek ve Müslüman kadın başka dine mensup kimselerle evlenmemeli” ve “Müslüman birey, erkek kadın fark etmeksizin, başka bir dine mensup biriyle evlenebilir” şeklinde tasnif edilmiştir. Bu başlık altında da önce İGMG sonra DİTİB üyelerinin cevapları ele alınmıştır.

8.4.1. Müslüman Erkek Ehli Kitap Bir Kadınla Evlenebilir

Bu başlık altında katılımcıların Müslüman bir erkeğe dinen ehli kitap kadınlarıyla evlenme konusunda izin verildiği yönündeki görüşleri yer almaktadır.

İGMG katılımcılarımızdan Mustafa Bey Kur'an'ın bu konuda erkeklere bir ruhsat tanıdığını ve bu yüzden bu tarz bir evliliğin Müslüman erkekler açısından mümkün olduğunu belirtmiştir.

Aynı görüşü Ali Bey'de ifade ederken Müslüman kadınlar için başka bir dine mensup olan bir bireyle neden evlenemeyeceğini şu şekilde ifade etmiştir:

“... Hani sebep olarak erkeğin genel olarak biraz daha otorite sahibi olduğu söyleniliyor. Hani erkek Müslüman olmasa ama kadın Müslüman olsa sonra

¹⁵⁸ Demir, *Almanya'da Yaşayan Türk Kadınları - Durumları, Sorunları, Din ve Diyanet Algıları*, 160.

¹⁵⁹ Uysal, “Dindarlığın Ahlâkî Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, 288.

çocuk olsa, erkek çocuk Müslüman olmayacak dese? O zaman sıkıntı olur.
Bence bundan dolayı.”

Nas Hanım ve Çiçek Hanım’da dinen Müslüman erkeğe izin verildiğini ama Müslüman bir kadına bu konuda izin verilmediğini beyan etmiştir.

8.4.2. Müslüman Birey Farklı Bir Din Mensubuyla Evlenmemeli

Bu başlık altında katılımcıların Müslüman bir erkeğin farklı bir dine mensup olan bir kadınla evlenmemesi gerektiği yönündeki görüşleri ele alınmıştır. Burada vurgulanan husus erkeklerin bu noktada ruhsatı olması fakat onların bu ruhsatı kullanmaması gerektiği yönündedir.

İGMG üyelerinden biri olan Abdurrahman Bey’e göre dinen sadece Müslüman bir erkeğin ehli kitap bir kadınla evlenmesine izin verilmiştir. Fakat kendi görüşüne göre:

“Ben şahsen zor olacağını düşünüyorum. Ehli kitap bir kadın bugün ne kadar ehli kitap mesela? Türk, Türk olmayan biriyle evlendiğinde bile zor oluyor. Benim görüşüm olmaması yönünde, insanları yoracağını düşünüyorum.”

Bu konuda Fatıma Hanım Abdurrahman Bey ile aynı düşüncededir. Fatıma Hanım’a göre ehli kitap kadınlarının gerçekte ne kadar ehli kitap oldukları tartışma konusudur dolayısıyla Müslüman birey, kadın erkek fark etmeksizin, Müslüman biriyle evlenmelidir.

Vuslat Hanım’ın bu konudaki görüşü şu yöndedir:

“Erkeklere izin verilmiş, ama bununda şartları var. Allah’a inancı olan, inanan birisi olması lazım kızın. Yani erkeklere izin verilmiş kadınlara verilmemiş. Ama *zamanda* bunun kullanıldığını düşünüyorum ve erkeğinde kadınında evlenmemesini uygun buluyorum.”

Araştırmacı Vuslat Hanım’a bu görüşünün sebebini sormuştur. Vuslat Hanım bu soru üzerine görüşüne açıklık getirmiştir:

“Yani nesil erkekten devam ediyor, evet tohum erkeğe ait. Evladı yetiştirir bir kadın olduğuna göre, kadının başka bir dine mensup olması o çocuğun - bir çocuğumuzun- kaybına sebep olabilir...”

Bu konuda Gülşen Hanım’ın fikri şu yöndedir:

“... bu konuda erkeklere izin verilmiş olsa bile konunun detayına indiğimiz zaman, bizim maksadımız Hz. İnsan yetiştirmekse, Allah’a kul olacak güzel bir insan yetiştirmekse... Bugün her Müslümanla bile evlenilmiyor. Bakıyoruz değil mi namazını kılıyor mu? Helal kazanıyor mu? Doğru bir insan mı, dürüst mü? Dolayısıyla maksadımız hayırlı bir nesil yetiştirmekse, bence her iki taraf içinde olmaması gereken bir durum.”

DİTİB’ üye olan Maide Hanım görüşünü şöyle ifade etmektedir:

“Dinen erkeğin evlenmesinde beis olmasa bile özellikle biz Türkler ve Müslümanlar’da sadece bireyler birbiriyle evlenmiyor. Ailelerde birbirleriyle evleniyor. Dolayısıyla kültür ve din konusunda çatışma ve anlaşmazlıklar olabilir. Sorun teşkil eder yani.”

Merve Hanım:

“Hayır, kadın evlenemez. Kur’an’ın dediği bu. Erkeklerde ehli kitaptan kadınlarla evlenebilir. Ama aslında hani şu anlık bu durumum tamamen geçerli olup olmadığını bilmiyorum. Çünkü ehli kitap eski ehli kitap değil sonuçta. Hani bugün bir kiliseye bile gitmiyorlar. Dinleri hakkında hiçbir şey bilmiyorlar. Sadece nüfuslarında öyle yazılı. Bence Müslüman olma şartıyla evlenmeleri gerekir.”

Fatih Bey ise fikrini şöyle beyan etmektedir:

“Kadın İslam’a göre evlenemez. Ama bana sorarsan bence diğer türlüde olmaması lazım. Müslüman bir erkekte Müslüman olmayan biriyle evlenmemeli. Kendimden düşünüyorum. Misal evlensem, akşam 4-5’e kadar çalışacağım. E ben evde olmayacağım. Çocuklarım anne ile evde olacak. Çocukların ilk öğretmeni de annedir. Dolayısıyla babası ne kadar Müslüman olursa olsun çocuğun ilk öğretmeninden gördüğü şey onda etkili olacaktır. Sonuçta tüm gününü annesiyle geçirecek ve gördüğü annesi olacak.”

Mehmet Akif Bey’in düşüncesi ise şöyledir:

“Güzel bir soru! Bence olmaması gerekiyor. Ama bu zamanda dikkat edilmeyen bir şey. Ne kadın ne de adam Müslüman olmayan biriyle evlenmemeli. İster istemez onların yaşam tarzına adapte olabilirsiniz. Sonuçta aynı çatı altında yaşayacaksınız. Tabi bu diğer türlü de olabilir. Hani Müslüman olmayan Müslümana adapte olabilir. Ama sonuçta kimin kime adapte olacağı belli olmadığından bence doğru bir şey değil.”

İşık Hanım, Gülnisa Hanım ve Niyazi Bey de aynı kanaati bildirmiş, Müslüman bir bireyin, erkek kadın fark etmeksizin, başka bir dine mensup olan kişilerle evlenmesinin doğru olmadığını beyan etmişlerdir.

8.4.3. Müslüman Birey Farklı Bir Din Mensubuyle Evlenebilir

Bu başlık altında Müslüman bireyin farklı dine mensup bir bireyle evlenebileceği yönündeki görüşler ele alınmıştır. Burada katılımcılar Müslüman kadın ve Müslüman erkek ayrımı yapmamıştır.

İGMG üyeleri arasından Yaren Hanım’ın bu konudaki görüşü şu yöndedir:

“Evlenilmez deniliyor ama aslında evlenebiliyorlar.”

Bunun üzerine araştırmacı cevabı teyit etmek için şöyle bir soru yöneltmiştir:

“Yani örneğin Müslüman bir erkek Hristiyan bir kadınla evlenebilir ve Müslüman bir kadında Hristiyan bir erkekle evlenebilir? Bunumu demek istediniz?”

Bu soru üzerine ise Yaren Hanım aşağıdaki cevabı vermiştir:

“Ben şahsen kimseyi bu konuda teşvik etmem. Çünkü sadece Müslüman olan sorun yaşamayacak, belki karşı tarafta senin Müslümanlığınla sorun yaşayacak. Hele ki çocuklar olduktan sonra. Ama normalde bu tarz bir evlilik yapmakta sorun olmuyor. Tarihe baktığımızda Peygamber efendimizin kendi kızı bile evli kalmış. Dolayısı ile dinen bir engel yok.”

Katılımcılarımızdan Cihan Bey’in bu konudaki görüşü, erkek kadın fark etmeksizin, ikisinin de başka bir dine mensup olan bir bireyle evlenebileceği yönünde olmuştur.

Son olarak DİTİB üyeleri arasından Zeynep Hanım'da fikrini şöyle beyan etmiştir:

“Bence evlenebilirler. Erkek kadın fark etmez. Şu zamanda şöyle bir şey var. Bazıları sırf doğduklarında bir Müslüman ailede yetiştikleri için Müslüman olduklarını söylüyorlar. Ama bakıyorsan başka dinden insanlar Müslümanlığı onlardan daha çok yaşıyor. Daha dürüstler mesela...”

Müslüman bir bireyin farklı bir din mensubuyla evlenmesi konusunda genel çoğunluğun düşüncesi İslam dininin erkeklere bu hususta ruhsat verdiği yönünde olmuştur. Fakat katılımcıların verdikleri cevaplar tasnif edilmek durumunda kalmıştır.

İGMG üyesi dört katılımcı Müslüman erkeklerin bu konuda ruhsatı olduğunu beyan etmiş fakat Müslüman kadınların böyle bir ruhsatı olmadığınıda eklemiştir. Burada dikkat çeken husus İGMG üyesi olan bu dört katılımcının farklı kuşakları temsil etmeleridir.

İGMG ve DİTİB üyelerinin oluşturduğu çoğunluk Müslüman erkeğin bu konuda ruhsatı olsa dahi aslında bugünün şartlarında böyle bir evlilik gerçekleştirmesinin doğru olmayacağı yönünde olmuştur. Burada genel hatlarıyla bu evlilikten doğacak çocukların durumu, aile ve kültürlerin birleşiminden doğacak sorunlar ve “ehli kitap kadınlarının hangi derecede ehli kitap olduklarının sorgulanması gerekliliği” öne sürülmüştür.

Katılımcılar arasından iki İGMG üyesi ve bir DİTİB üyesi Müslüman erkeğin ve Müslüman kadının farklı din mensuplarıyla evlenebileceğini ve dinen bu hususta bir sakınca görülmediğinden bahsetmişlerdir.

Katılımcıların görüşleri incelendiği taktirde İGMG ve DİTİB üyelerinin büyük bir çoğunluğu ne Müslüman bir erkeğin ne de Müslüman bir kadının farklı bir din mensubu bireyle evlenmesini doğru bulmamaktadır. Burada öne çıkan husus din olgusudur. Katılımcılar bu evlilikten doğacak çocukların dinlerinden endişe ettikleri gibi evlenen Müslüman bireylerin kendi dini hassasiyetlerini kaybetme ihtimalinden bahsetmişlerdir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu araştırma Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Müslüman Türkler tarafından örgütlenerek kurulan Diyanet İşleri Türk İslam Birliği ve İslam Toplumu Millî Görüş Teşkilatı'nın üyeleri üzerinde nasıl bir din algısı inşa ettiklerini anlamayı problem edinmiştir. Araştırma kapsamında bahsi geçen iki dernekten birine üye olan bireylerin din algısını anlamak üzere katılımcılarla mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar yarı-yapılandırılmış görüşme formlarıyla gerçekleştirilmiştir.

Mülakatlar için belirlenen sorular sekiz başlığa ve alt başlıklara ayrılmıştır. Bu başlıklar altında katılımcılar tarafından verilen cevaplar analiz edilmiştir. Bu başlıklar Din ile ilgili tanımlamalar, Müslüman birey tanımı, Kur'an ve Sünnet anlayışı, İslam Mezheplerine ilişkin yaklaşımlar, dini alan ilgisi, din ve siyaset ilişkisi, kadın-erkek ilişkisine yaklaşımlar ve son olarak din özelinde kader anlayışı, fetvalara yaklaşımlar, farklı din mensuplarıyla dostluk ve evlilik ilişkisidir.

Din ile ilgili tanımlamalar konusunda katılımcılardan din tanımları, dinin varlık amacına yönelik açıklamaları, dinlerinin beğendikleri yönlerini anlatmaları ve din olgusunun hayatlarındaki yerini tarif etmeleri istenmiştir. Katılımcıların hepsi bahsi geçen konular hakkında fikir beyan etmiş ve din olgusunun hayatlarında bir karşılığı olduğu yönünde açıklamalar yapmıştır.

Müslüman bireyi tanımlama hususunda katılımcılar birbirinden farklı cevaplar vermiş ve bu cevaplar tasnif edilerek değerlendirmeye alınmıştır. Buna göre katılımcıların cevapları dinin inanç, ibadet, etki ve bilgi boyutlarına karşılık gelmektedir. Burada dikkat çeken hususlardan biri katılımcıların -dernek üyeliği fark etmeksizin- dinin ahlak boyutunu özellikle vurgulamalarıdır. Katılımcılar Müslüman bireyi ahlak eksenli olarak tanımlamayı tercih etmiştir. Bu durum katılımcılar arasında dinin etki boyutunun güçlü olduğunu göstermektedir.

Kur'an ve Sünnet başlığı altında katılımcılara Kur'an ve Sünneti tanımlamaları, Kur'an'ı anlama yönünde hangi faaliyetlerde bulundukları ve Sünnet olgusunu hayatlarında nasıl tatbik ettikleri sorulmuştur. Kur'an ve Sünneti tanımlamada katılımcıların büyük bir bölümünün sorun yaşamadığı gözlenmiştir. Katılımcıları birbirinden ayıran özelliklerden biri bu başlık altında ortaya çıkmıştır. Kur'an'ı anlama konusunda İGMG üyeleri araştırmacıda daha faal ve gayretli bir izlenim bırakmıştır. Katılımcılar genellikle bu soruya “tefsir ve meal okuyorum ve sohbetlere katılıyorum” şeklinde cevap verirken İGMG üyeleri arasında “Arapça öğrenmekten” bahseden katılımcılara rastlanmıştır. Bununla birlikte katılımcılara hangi Sünnetleri uyguladıkları sorulduğunda büyük bir çoğunluğun cevap vermekte zorlandığı görülmüştür. Burada en sık tekrarlanan örnekler arasında Namazın Sünnetleri ve Hz. Peygamber'in su içme şekli gelmektedir. Burada iki dernek üyelerini ayıran başka bir husus İGMG üyelerinin daha kapsamlı ve bilgi ağırlıklı cevaplar vermesi olmuştur.

Her iki derneğin üyeleri genellikle İslam Mezhepleri hakkında olumlu görüşler beyan etmiştir. Burada mezhepler hakkında bilgi verilirken onların “zenginlik” ve “kolaylık” gibi kavramlarla açıklandığı görülmüştür. Bu başlık altında dikkat çeken hususlardan biri İGMG üyelerinin dört hak mezhep vurgusudur. Üyeler bu dört mezhep dışında kalan mezhepleri batıl olarak tanımlamıştır. Bu durum iki farklı sonuç doğurmaktadır. Bunlardan biri dört hak mezhep tanımı altına giren tüm Müslümanların kabul edildiği fakat bu dört mezhep dışında kalan Müslümanların ise teolojik olarak dışlandığıdır. İGMG üyeleri bu konuda neredeyse aynı cevapları vermişlerdir. DİTİB üyelerinin verdiği cevaplar ise çeşitlilik arz etmiştir. Bazı katılımcılar mezheplerin ayırttığını düşündüğünü ifade ederken diğer bazıları mezhep olgusuna yönelik olumlu bir yaklaşım sergilemiştir.

Hangi hocaları takip ettikleri ve hangi dini eserleri okudukları noktasında İGMG üyelerinin cevapları genellikle bu hocaların Teşkilat içerisinde faaliyet gösteren hocalar

olduğu ve takip edilen eserlerin Teşkilat bünyesinde yayımlanan eserler olduğu yönünde olmuştur. DİTİB üyeleri takip ettikleri hocalar ve eserler konusunda oldukça zorlanmıştır. Bu nedenle katılımcılar tarafından herhangi bir eser ismi anılmamıştır. Bununla birlikte İGMG üyelerinin dini alan konusunda daha ilgili bir izlenim verdikleri söylenebilir.

Din ve Siyaset ilişkisi oldukça karmaşık bir konudur. Katılımcıların cevapları incelendiğinde İGMG üyelerinin siyasete ilgili oldukları ve din olgusunun da bu konuda temel bir motivasyon kaynağı olduğu anlaşılmıştır. Nitekim katılımcı cevapları genellikle Müslümanların her alanda aktif olmaları ve yaşadıkları ortamlarda temsil edilmeleri gerektiği yönünde olmuştur. İGMG üyeleri bu konuda da bilgi temelli cevaplar vererek Hz. Peygamber'in de siyaset yaptığını ve devleti yönettiğini belirtmişlerdir. DİTİB üyeleri ise din ve siyaset bağlamında çeşitli cevaplar vermiştir. Bununla birlikte üyelerin neredeyse yarısı siyaset ve dinin birbirine karıştırılmaması gerektiği yönünde kanaat bildirmiştir.

Kadın erkek ilişkisini din özelinde değerlendirmeleri beklenen katılımcılar bu konuda da farklı cevaplar vermiştir. Bu başlık altında verilen cevaplar tasnif edildiğinde, özellikle dikkat çeken husus İGMG ve DİTİB üyelerinin cevaplarında bu ilişkiyi belirleyen ve sınırlarını çizen olgunun din olduğu yönünde bir kanaatin baskın olduğunun görülmesidir. Nitekim konuyla ilgili her iki dernekten katılımcılar birbirine yakın cevaplar vermiştir.

Din özelinde katılımcıların “kader” olgusunu tarif etmeleri istenmiştir. İGMG ve DİTİB üyeleri bu başlık altında neredeyse hem fikir olacak şekilde aynı cevapları vermiştir. Burada dikkat çeken en önemli husus, ne İGMG ne de DİTİB üyelerinin cebri bir kader anlayışına sahip olmamaları ve insanın özgür irade ve kaderindeki aktif rolüne vurgu yapmaları olmuştur.

Geçmiş fetvalar hakkında sorulan araştırma sorusu İGMG ve DİTİB üyelerinin geçmişte verilen fetvalar hakkındaki düşüncelerini anlamak ve bu fetvaları şimdiki zaman için yeterli bulup bulmadıklarını ölçmeye yönelikti. Burada iki katılımcı (biri DİTİB biri İGMG) haricinde tüm katılımcılar fetvalar hakkında olumlu görüş beyan etmekle birlikte günün şartları ve problemlerinin çözümüne yönelik yeni fetvaların gerekliliği vurgulanmıştır. Bu sonuç, din olgusunun günümüz problemleri için çözüm sunabilecek etkili bir değişken olarak algılandığını göstermektedir.

Farklı din mensuplarıyla ilişkiler konusu iki başlıkta ele alınmıştır. Bu başlıklardan biri “dostluk ilişkisi”, diğeri ise “evlilik ilişkisi” olarak belirlenmiştir. İGMG üyeleri farklı din mensuplarıyla dost olmak konusunda büyük oranda aynı düşünceyi beyan etmişlerdir. Bu düşünce farklı din mensuplarıyla dostluk değil arkadaşlık ilişkisi kurulabileceği ve bu arkadaşlığınsa tebliğ temeline dayanması gerektiği yönünde olmuştur. Bu cevaplarda özellikle dikkat çekilen husus Müslüman bireyin farklı din mensuplarıyla dost olmasının zaman içerisinde kendi dini hassasiyetlerini azaltacağı yönünde olmuştur. Bununla birlikte DİTİB üyeleri böyle bir ayrıma gitmemiş ve büyük çoğunluğu dostluk kurma konusuna olumlu yaklaşım sergilemiştir. İGMG üyeleri arkadaşlık ilişkisini “doğru olanı tebliğ” etme temelinde açıklarken DİTİB üyeleri arasında “kendini ve dinini anlatma, açıklama, gösterme” şeklindeki cevaplar öne çıkmıştır. Burada dikkat çeken husus İGMG üyelerinin kendilerini açıklama ve anlatma yönünde bir kaygı gütmemiş olmalarıdır. Bu başlık altında anılması gereken bir husus da, DİTİB üyelerinin din olgusunu farklı din mensuplarıyla kurulacak bir dostlukla ilişkilendirmemiş olmalarıdır. Başka bir ifadeyle din olgusu farklı din mensuplarıyla dost olma hususunda motive edici bir unsur olarak değerlendirilmemiştir. Esasen katılımcı cevaplarında geçen aşağıdaki ifade durumu özetlemektedir: “Onun dini ona, benim dinim bana”.

Farklı din mensuplarıyla evlilik konusundaki görüşler de çeşitlilik arz etmiştir. Bu başlık altında da bir tasnif yapılmıştır. Katılımcılar Müslüman erkeklerin bu konuda ruhsatı olduğundan bahsetmiş fakat büyük bir çoğunluk bu ruhsatın kullanılmaması gerektiği yönünde fikir beyan etmiştir. Bu cevapların temel dinamikleri bu evliliklerden doğacak nesillerin hangi dine mensup olacakları konusunda sorun yaşanacağı ve kişilerin dini hassasiyetlerinin tehlike altında olacağı yönünde olmuştur. Din olgusu burada da büyük bir etki faktörü olarak karşımıza çıkmıştır. Bu başlık altında bazı katılımcılar Müslüman erkek ve kadının farklı din mensuplarıyla evlenebileceği yönünde fikir beyan etmiştir. Hem İGMG hem de DİTİB üyesi katılımcılar bu konuda benzer düşüncelere sahiptir. Dolayısıyla iki katılımcı grup arasında dikkat çekici bir farklılık tespit edilmemiştir.

Katılımcıların cevapları genel olarak incelendiğinde İGMG üyelerinin dini konularda daha çok bilgi temelli açıklamalar yaptıkları anlaşılmıştır. Bu çerçevede katılımcıların yer yer Teşkilat bünyesinde katıldıkları eğitim faaliyetlerini anlatmaları ve söz konusu eğitim faaliyetlerinin kapsamlarından bahsetmeleri- araştırmacının da bu hususta topladığı veriler ve gözlemleri göstermiştir ki İGMG Teşkilatı oluşturduğu bölge merkezleriyle ve sunduğu eğitim programlarıyla daha fazla katılımcıya ulaşmaktadır. Dolayısıyla İGMG üyeleri dini alan bilgisi konusunda kendilerini geliştirme ve yetiştirme imkânı bulmaktadır. Burada değinilmesi gereken hususlardan bir tanesi de İGMG üyelerinin mülakatlar öncesinde araştırma sorularını görme talebinde bulunmamış olmasına rağmen araştırma sorularına bilgi boyutu ağırlıklı cevaplar vermiş olmalarıdır. Bununla birlikte DİTİB üyelerinin büyük çoğunluğu araştırma sorularını önceden görmek ve bunlara kendilerini hazırlamak istemiştir. Yine katılımcılar arasında dikkat çeken hususlardan biri de İGMG üyelerinin hiçbirinin kendini Türkçe ifade ederken zorluk yaşamamış olmasıdır. DİTİB üyeleri arasında bu konuda zorlanan katılımcılar olmuştur. Nitekim mülakatlar esnasında İGMG üyelerine araştırma sorusu kapsamındaki herhangi

bir dini terimi açıklama ihtiyacı hissedilmemiştir. Bu durum İGMG ve DİTİB üyelerini ayıran hususlardan biri olmuştur. Zira DİTİB üyelerinden bazıları söz konusu terimleri anlamakta zorluklar yaşamıştır. Esasen bu sonuç, her derneğin üye profilinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Katılımcı cevapları ve araştırmacının gözlemleri çerçevesinde her iki derneğin de üyeleri üzerinde bir din algısı inşa ettikleri söylenebilir. Buna olanak sağlayan en büyük etmenlerden biri dernek ve teşkilat bünyesinde görev alan hocalar ve eğitimcilerdir. Yine aynı oranda etkili bir faktör de sunulan eğitim programlarıdır. İGMG ve DİTİB üyelerinin istisnasız her biri dini konuları din görevlisi hocalara danıştıklarını beyan etmişlerdir. Bu noktada hocaların ve eğitimcilerin önemi ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların araştırma sorularına verdikleri cevaplar büyük oranda benzer bir din algısına sahip olduklarını göstermiştir. İki derneğin üyelerini ayıran en belirgin hususlardan biri siyaset ve din ilişkisi konusundaki yaklaşımlarıdır. Sonuç olarak İGMG üyelerinin dini konularda daha motive, daha ilgili ve aktif bir katılım sergiledikleri anlaşılmaktadır. DİTİB üyeleri ise araştırma sorularına verdikleri cevaplarla dinin anlaşılması ve yorumlanması konusunda çeşitlilik barındırdıklarını göstermişlerdir.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. “Din Hakkında Genel Bilgiler”. *Dinler Tarihi El Kitabı*. ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Akyüz. “Din ve Toplum”. *Dini Gruplar Sosyolojisi*. ed. Niyazi Akyüz. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Akyüz, Niyazi - Çapcıoğlu, İhsan, “Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler”. 207-538. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. İhsan Çapcıoğlu - Niyazi Akyüz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Akyüz, Niyazi. “Doğal Dini Gruplar (Aile-Klan-Köy-Şehir-Milli Din)”. *Dini Gruplar Sosyolojisi*. ed. Akyüz, Niyazi. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Akyüz, Niyazi. “Kültür, Din ve Dini Tecrübe”. *Dini Gruplar Sosyolojisi*. ed. Niyazi Akyüz. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Apalı, Yasemin. *Bilgi Sosyolojisi Açısından Din ve Zihniyet*. Çanakkale: Paradigma Akademi, ts.
- Aslan, Ahmet. “Almanya’daki Türkiye Kökenli Üçüncü Kuşak Gençlerin Kimlik Algısı ve Din (Köln Örneği)”. *Turkish Studies* 14/3 (2019), 1105-1145.
file:///C:/Users/yonca/Downloads/ALMANYADAKI_TURKIYE_KOKENLI_UCUNCU_KUSAK_GENCLERI.pdf
- Avcu, Ali. “Mezhebi Zihniyet ve Din”. *Zihniyet ve Din - Disiplinlerarası Zihniyet Çözümlemesi*. ed. Asım Yapıcı - Abdullah Özbolat. Adana: Karahan Kitapevi, 1. Basım, 2018.
- Aydın, Mustafa. “Toplumsal Yapı ve Kurumlar”. *Sosyoloji’ye Giriş*. ed. İhsan Çapcıoğlu - Hayati Beşirli. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Bakır, Zülfiye Zeynep. “Almanya’da Müslümanlar”. *İnsamer*.
https://insamer.com/tr/almanyada-muslumanlar_1439.html

- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. thk. Selçuk Demir - Mesut Bütün. Ankara: Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik, 5. Basım, 2020.
- Çapcıoğlu, İhsan - Çınar, Ramazan. “Sosyokültürel Uyumu Kolaylaştırıcı Bir Değer Olarak Vefa: Suriyeli Sığınmacılar Örneği”. 624-56. *Peygamberimiz ve Vefa Toplumu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Çapcıoğlu, İhsan - Demir, Zafer. “Durgun Sulardan Bulanık Denizlere: Din, Kültür ve Kimlik İlişkisi”. 121-152. *Kültür ve Kimlik: Disiplinlerarası Yaklaşımlar*. ed. Hayati Beşirli - Zeynep Serap Tekten Aksürmeli. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1. Basım, 2020.
- Çapcıoğlu, İhsan, Mehmet Akın ve Niyazi Akyüz. “Göç Olgusunun Dini ve Toplumsal Yansımaları: Kur’an’daki Atıflar Bağlamında”. *Journal of History Culture and Art Research* 7/5 (2018): 596-605.
- Çapcıoğlu, İhsan. *Akışkan Zamanlarda ‘Değer’li Yaşamak* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2020).
- Çayla, İlker. *Avrupa’da Dinsel Alanın Yönetimi ve Kimlik: Köln Merkez Cami Projesi Üzerinden İslam’ın Almanya Kamusal Alanında Görünümü*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.
- Demir, Zekiye. *Almanya’da Yaşayan Türk Kadınları - Durumları, Sorunları, Din ve Diyanet Algıları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Düzgün, Şaban Ali. *Dini Anlama Kılavuzu*. Ankara: Otto Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Ekici, Süleyman - Tuncel, Gökhan. “Göç ve İnsan” 5/9 (2015).
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. “Hristiyanlık”. *Dinler Tarihi El Kitabı*. ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Erşahin, İsmail. “Bir Diyanet Projesi Olarak Uluslararası İlahiyat Programı” 51/2 (06 2015), 125-146. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/410326>

- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 8. Basım, 2014.
- Esen, Muammer. *Kelam Tarihi*. Ankara: ilahiyat yayın, 2. Basım, 2013.
- Fichter, Joseph H. *Sosyoloji Nedir*. çev. Nilgün Çelebi. Ankara: Anı Yayıncılık, 2016.
- Furseth, Inger - Repstad, Pal. *Din Sosyolojisine Giriş*. çev. İhsan Çapcıoğlu - Halil Aydınalp. Ankara: Tarcan, 2. Basım, 2020.
- Genel, Mehmet Gökhan. “Almanya’ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki izdüşümü ‘Sirkeci Garı’ndan München Hauptbahnhof’a”. *Selçuk İletişim* 8/3 (2014), 301-338. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/178223>
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*. Otto Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Günay, Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. Erzurum Kitaplığı, 1. Basım, 1999.
- Gündoğmuş, Bekir. *Göç, Din ve Siyaset Avrupa’da Milli Görüş*. İstanbul: Bilsam, 2018.
- Hatipoğlu, Mehmet Said. *Hilafetin Kureysliliği*. Ankara: Otto Yayınları, 5. Basım, 2016.
- İslamoğlu, Mustafa. *Hasan el-Basri’nin Kader Risalesi ve Şerhi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 14. Basım, 2019.
- Kahraman, Abdullah. “Şer’î Deliller”. *İslâm Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türkan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Kalgi, M. Emin - Yapıcı, Asım. “Dini Grup Zihniyeti ve Din”. *Zihniyet ve Din - Disiplinlerarası Zihniyet Çözümlemesi*. ed. Asım Yapıcı - Abdullah Özbolat. Adana: Karahan Kitapevi, 1. Basım, 2018.
- Kanık, Cengiz. *Almanya Doğumlu Türkiye Gençliğinde Dini Tutum ve Davranışlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- Karadeniz, Osman. “Kader/Takdir: Her Şeyin Bir Ölçüye Göre Yaratılması”. *Kelam El Kitabı*. ed. Şaban Ali Düzgün. Ankara: Grafiker Yayınları, 7. Basım, 2018.

- Karaman, Hüseyin. “İslam Ahlâkında Temel Erdemler”. *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi El Kitabı*. ed. Müfit Selim Saruhan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Kaya, Kamil. “Toplumsal Gruplar”. *Sosyoloji’ye Giriş*. ed. İhsan Çapcıoğlu - Hayati Beşirli. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Seyhan-Adana: Karahan Kitapevi, 2016.
- Kümbetoğlu, Belkıs. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Ankara: Bağlam Yayıncılık, 2. Basım, 2008.
- Okumus, Ejder. *Din ve Toplumsal Çatışma*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Onat, Hasan. *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.
- Onat, Hasan - Sönmez Kutlu (ed.). *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Basım, 2016.
- Peker, Hüseyin. “Kur’an’a Göre Dindarlığın Boyutları”. *Çukurova Ün,versitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 41-49.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuilah/issue/4183/54920>
- Pfündel, Katrin vd. *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2020. Katrin Pfündel / Anja Stichs / Kerstin Tanis
- Subaşı, Necdet. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 2. Basım, 2017.
- Turan, Erol. *Siyaset Bİlimine Giriş*. Konya: Palet Yayınları, 2014.
- Turan, Erol - Temizel, Metehan. “Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma”. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7 (2015), 86-99.
- Uçar, Ramazan - Akkuş, Halil İbrahim. “Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Türk Toplumu”. *Toplum Bilimleri* 12/24 (2018), 115-139.
- Ulu, Soner. “Almanya’da Kimlik Sorunu ve Türkler”. *Politika Dergisi*.
<http://politikadergisi.com/okur-makale/almanyada-kimlik-sorunu-ve-turkler>

- Uysal, Enver. “Aile Ahlâkı”. *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi El Kitabı*. ed. Müfit Selim Saruhan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Uysal, Enver. “Dindarlığın Ahlâkî Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”. *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*. ed. Müfit Selim Saruhan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Wach, Joachim. *Religionssoziologie*. Tübingen: Mohr Verlag, 4. Basım, 1951.
- Yapıcı, Asım - Abdullah Özbolat (ed.). *Zihniyet ve Din - Disiplinlerarası Zihniyet Çözümlemesi* -. Adana: Karahan Kitapevi, 1. Basım, 2018.
- Yaşar, Aysun. *Die DİTİB zwischen der Türkei und Deutschland: Untersuchung zur Türkisch-Islamischen Union der Anstalt für Religion e.V.* Würzburg: Ergon-Verlag, 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kader”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/58-63, 2001.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kader>
- Yavuz, Yusuf Şevki (ed.). *Te’vîlâtü’l Kur’ân*. çev. Kemal Sandıkçı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- İGMG Tanıtım Broşürü*. Köln: Plural Publications GmbH, 2020. https://igmg.org/wp-content/themes/igmg/images/selbstdarstellungen/pdf/IGMG_brochure_tr.pdf
- Temel Esaslarımız*. Köln: Plural Publications GmbH, 1. Basım, 2017.

İNTERNET KAYNAKLARI

DİTİB. “Gründung und Struktur”. Erişim: 08.11.2022.

<https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=de>

DİTİB. “Hakkımızda”. Erişim: 16.01.2022.

<https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=9&lang=en>

DİTİB. “Hakkımızda”. Erişim: 16.01.2022.

<https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=10&lang=en>

DİTİB. “Hizmet Alanları”. Erişim: 08.01.2022.

<https://www.ditib.de/default.php?id=6&lang=en>

DİTİB. “Kültürel Faaliyetler”. Erişim: 08.01.2022.

<https://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=4&lang=de>

DİTİB. “Kadın Kolları”. Erişim: 09.01.2022.

<https://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=12&lang=de>

DİTİB. “Hayır Hizmetleri”. Erişim: 09.01.2022.

<https://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=13&lang=en>

DİTİB. “Gençlik Çalışmaları”. Erişim: 09.01.2022.

<https://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=11&lang=en>

DİTİB. “Erdemli Öğrenci Evleri”. Erişim: 12.06.2022.

https://www.ditib.de/media/Image/duyuru/DiTİB_Ogrenci_Evleri.pdf

DİTİB. “Eyalet Birlikleri”. Erişim: 09.01.2022.

<https://www.ditib.de/default.php?id=12&lang=en>

DİTİB Akademi. “Hakkımızda”. Erişim 12.06.2022. <https://www.ditib-akademie.de/uber-uns/>

İGMG. “Hakkımızda”. Erişim: 30.03.2022.

https://www.igmg.org/?page_id=31198&lang=tr

YTB. “Türkiye Almanya İşgücü Antlaşması Yıldönümü”. Erişim: 25.11.2022.

<https://www.ytb.gov.tr/ozel-gunler/turkiye-almanya-isgucu-antlasmasin-in-yildonumu>

ZSU. “ZSU-Shop”. Erişim: 12.06.2022 <https://www.zsu-shop.de/ZSU-Shop-Ditibverlag>

EKLER

Ek-1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu

Değerli katılımcı aşağıda bulunan soruları lütfen dikkatlice okuyarak cevaplayınız.

1. Ad-Soyad: _____
2. Doğum Tarihi: _____
3. Cinsiyet: _____
4. Yaşadığı Şehir: _____
5. Doğum Yeri: _____
6. Mesleği: _____
7. Üyelik İlişkisinde Bulunduğu Dernek: _____
8. Araştırma raporunu sizinle paylaşabileceğimiz e-posta adresi:

9. Eklemek istediğiniz bir şey varsa lütfen ekleyiniz:

Ek-2. Aydınlatılmış Onam Formu

Aydınlatılmış Onam Formu

Araştırmanın adı: “Almanya Türk Toplumunun Din Algısı: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) ve İslam Toplumu Millî Görüş (İGMG) Üyeleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”

Giriş:

Sayın gönüllü,

Almanya Federal Cumhuriyeti’nde iki büyük Müslüman Derneği bulunmaktadır. Bunlar İslam Toplumu Millî Görüş (İGMG) ve Diyanet İşleri Türk İslam Birliği’dir (DİTİB). Almanya’da yaşayan müslümanlar tarafından rağbet gören bu iki derneğin, üyeleri üzerinde nasıl bir din algısı inşa ettiklerini anlamak üzere bu bilimsel araştırmayı yapmaktayız. Siz de bu araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada katılımcı olabilmeniz için öncelikle araştırmanın amacını anlamanız ve kararınızı bu çerçevede özgürce vermeniz gerekmektedir. Aşağıda bulunan bilgileri lütfen dikkatlice okuyunuz. Bilgileri okuduğunuz esnada aklınıza gelen sorularınızı lütfen araştırmacıya sorunuz ve bunlara karşılık açık ve net cevaplar talep ediniz.

Bilgilendirme:

- Araştırmamızın amacı İGMG ve DİTİB derneklerinin üyeleri üzerinde nasıl bir din algısı inşa ettiklerini anlamaktır.
- Araştırmamıza bu iki dernekten biriyle üyelik ilişkisi bulunan 18 yaş üstü bireyler katılabilmektedir.
- Araştırmamız literatür taraması ve katılımcılar ile gerçekleştirilecek mülakatlardan oluşacaktır.
- Araştırmamıza katılan gönüllüler herhangi bir risk veya olumsuzluk ile karşı karşıya kalmayacaklardır.
- Mülakat süresi 35-40 dakika olarak belirlenmiştir.

- Gönüllü katılımcılara araştırma için herhangi bir ücret verilmediği gibi, araştırmacı da herhangi bir ücret almamaktadır.

Güvence:

Bu araştırmada yer almak tamamen sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlar için kullanılacaktır. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde sizinle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayımlandığında da varsa kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır.

Onay bölümü:

Araştırma sorularına yanıt vermeden önce araştırmayla ilgili tüm bilgiler tarafıma sözlü ya da yazılı olarak bildirildi. Bu bilgilendirme esnasında aklıma takılan tüm sorulara tarafımı ikna eden cevaplar verildi. Üzerinde düşünmek üzere zaman da tanındı. Tüm bilgilendirmelerden sonra araştırmanın amacını ve konusunu anladığımı, benden elde edilecek tüm verilerin şahsımın kimlik bilgileri gizli tutularak kullanılacağını bilerek hiç bir baskı ve zorlama altında kalmadan kendi özgür irademle kabul ediyorum.

İmza:

Katılımcının ismi / soyismi

Araştırmacının ismi / soyismi

Tarih ve İmza

Tarih ve İmza

Ek-3. Etik Kurul Onay Raporu

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ**

Karar Tarihi : 05/12/2022
Toplantı Sayısı : 22
Karar Sayısı : 260

260-Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi yüksek lisans öğrencisi **Yonca NECAN**'ın "Almanya Türk Toplumunun Din Algısı: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) ve İslam Toplumu Milli Görüş (İGMG) Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma" başlıklı tezi ile ilgili 12.09.2022 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi yüksek lisans öğrencisi **Yonca NECAN**'ın "Almanya Türk Toplumunun Din Algısı: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) ve İslam Toplumu Milli Görüş (İGMG) Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma" başlıklı tezi ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Ek-4. Katılımcı Görüşme Formu

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalında “**Almanya Türk Toplumunun Din Algısı: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) ve İslam Toplumu Millî Görüş (İGMG) Üyeleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**” başlıklı bir yüksek lisans tez çalışması yürütmekteyim. Sizlerin katılımlarıyla bu iki derneğin nasıl bir din algısı inşa ettiğiyle ilgili bilgi almak istiyorum. Görüşmemiz esnasında ses kaydı (online görüşmelerde görüntü ve ses kaydı) alacağımı size bildirmek istiyorum. Görüşmemiz esnasında kayıt altına alınmasını istemediğiniz bir durum olursa, ses kaydını (online görüşmelerde görüntü ve ses kaydını) durduracağımı belirtmek istiyorum. Verdiğiniz tüm bilgiler gizli kalacaktır. Görüşme esnasında elde ettiğim verileri yazıya döktüğümde bu bilgiler gerçek kimliklerinizle değil, sizler için belirlediğim kod isimleriyle kullanılacaktır. Vereceğiniz bilgilerle bu çalışmaya sunduğunuz tüm katkılarınız için sizlere teşekkür ederiz.

Görüşme Tarihi:

Görüşme Yeri:

Kod adı:

Sorular:

Din

1. Din nedir?
2. Din ne için vardır?
3. Dinin sizin hayatınızdaki yerini tarif edebilir misiniz?
4. Dininizde çok beğeniyorum dediğiniz bir şey var mı?
5. Din insanlar için midir yoksa insanlar din için mi var olmuştur?

Müslüman:

1. Müslüman bireyin temel özellikleri nedir? Tarif edebilir misiniz?

Kur'an ve Sünnet

1. Kur'an ve Sünnet nedir?
2. Kur'an'ı anlamak için neler yapıyorsunuz?
3. Sünnet'i hayatınızda nasıl tatbik ediyorsunuz?

Mezhep:

1. İslam Mezhepleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Dini ilgi alanı:

1. İlgiyle takip ettiğiniz hocalar kimlerdir?
2. Okuduğunuz dini eserler hangileridir?

Din ve Siyaset:

1. İslam'ın siyasetle olan ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Kadın Erkek ilişkisi:

1. İslam'da kadın erkek ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Din özelinde:

1. Kader konusunda ne düşünüyorsunuz?
2. Geçmişten bugüne gelen mevcut fetvalar hakkında ne düşünüyorsunuz?
3. Başka bir dine mensup olan insanlarla dostluk kurmak hakkında ne düşünüyorsunuz?
4. Müslüman olan bir birey ile Müslüman olmayan bir birey evlenebilirler mi?

Ek-5. Görüşme Yapılan Katılımcılar

a. Diyanet İşleri Türk İslam Birliği

	Yaş	Kod Adı	Cinsiyet	Üye olduğu dernek
1.	53	Işık	Kadın	Ichenhausen
2.	54	Niyazi	Erkek	Günzburg

	Yaş	Kod Adı	Cinsiyet	Üye olduğu dernek
1.	24	Gülnisa	Kadın	Martinlamitz
2.	23	Fatih	Erkek	Kitzingen
3.	31	Mehmet Akif	Erkek	Günzburg
4.	32	Zeynep	Kadın	Ichenhausen
5.	39	Eylül	Kadın	Günzburg

	Yaş	Kod Adı	Cinsiyet	Üye olduğu dernek
1.	22	Merve	Kadın	Burgau
2.	21	Maide	Kadın	Unna

b. İslam Toplumu Millî Görüş

	Yaş	Kod Adı	Cinsiyet	Üye olduğu dernek
1.	44	Gülşen	Kadın	Schelklingen
2.	43	Cihan	Erkek	Günzburg
3.	53	Çiçek	Kadın	Krumbach
4.	42	Vuslat	Kadın	Biberach

	Yaş	Kod Adı	Cinsiyet	Üye olduğu dernek
1.	26	Ali	Erkek	Ham
2.	34	Yaren	Kadın	Köln
3.	39	Nas	Kadın	Kempton

	Yaş	Kod Adı	Cinsiyet	Üye olduğu dernek
1.	21	Abdurrahman	Erkek	Köln
2.	20	Mustafa	Erkek	Hamburg
3.	19	Fatıma	Kadın	Biberach

Ek-6. Orijinallik Raporu

9	Internet Kaynağı	<% 1
10	dergipark.org.tr Internet Kaynağı	<% 1
11	abys.marmara.edu.tr Internet Kaynağı	<% 1
12	acikerisim.erbakan.edu.tr Internet Kaynağı	<% 1
13	docplayer.biz.tr Internet Kaynağı	<% 1
14	ktp.isam.org.tr Internet Kaynağı	<% 1

Alıntılarını çıkart: üzerinde

Bibliyografyayı Çıkart: üzerinde

Eşleşmeleri çıkar: < 7 words

ÖZET

Necan, Yonca, *Alman-Türk Toplumunun Din Algısı: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği ve İslam Toplumu Millî Görüş Üyeleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu, VII + 130 s.

Bu tezde Federal Almanya Cumhuriyeti'nde bulunan iki büyük Müslüman derneğinin üyeleri üzerinde nasıl bir din algısı inşa ettikleri karşılaştırmalı olarak çalışılmıştır. Araştırmamıza konu olan iki dernekten birisi Diyanet İşleri Türk İslam Birliği, diğeri ise İslam Toplumu Millî Görüş'tür. Araştırmanın temel kavramı olan “din”in katılımcılar için ne anlama geldiği, varlık sebebi, hayatlarındaki konumu ve dinlerinin en beğendikleri yönü karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. Katılımcıların Müslüman bir bireyin nasıl olması gerektiği yönündeki fikirleri, Kur'an ve Sünneti nasıl tarif edip anladıkları ve hayatlarına geçirdikleri, dini konularda hangi hocaları ve eserleri takip ettikleri, din ve siyaset ilişkisini nasıl değerlendirdikleri, dinde kadın erkek ilişkisi konusunda ne düşündükleri, din genelinde kader konusunu nasıl anladıkları, geçmiş fetvalarla ilgili düşünceleri ve farklı bir dine mensup olan bireylerle dostluk kurmak ve evlenmek konusundaki düşünceleri ele alınmıştır.

Bu çalışma temel olarak dört bölümden oluşmaktadır. Araştırmacı giriş bölümünde araştırmanın problemini, amacını, önemini ve araştırma ile ilgili araştırmaları, kapsamını ve sınırlılıklarını tanımlamıştır. Araştırmacı bu bölümde çalışmasındaki konumunu da açıklamıştır. Yine bu çalışmanın yöntemi, deseni ve verileri toplamadaki araçları giriş bölümünde detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Çalışmanın birinci bölümü kavramsal çerçeveden oluşmaktadır. Bu bölüm altında araştırmacı göç ve göçün sebeplerini, din ve dindarlığı, dinin ilişki içinde bulunduğu siyaset, mezhep, kültür, zihniyet ve kimlik konularını ele almıştır. Kavramsal çerçeve çizilirken çalışmaya konu olan iki dernekte her boyutuyla aktarılmıştır.

Araştırmacı çalışmanın ikinci bölümünde bulgularını analiz ederek okuyucularına sunmuştur. Katılımcıların araştırma sorularına verdikleri cevaplar derneklere göre ayrı ayrı belirtilerek her başlığın altında bir karşılaştırma yapılmıştır. Sonuç kısmındaysa araştırmacı bulgularını toplamış genel bir analiz yaparak çalışmasını tamamlamıştır.

Anahtar Kelimeler: G, Din, Almanya, Türkiye, Müslüman, Din Algısı, DİTİB, İGMG.

ABSTRACT

Necan, Yonca, *Religious Perception of the Turkish Society in Germany: A Comparative Research Between the Members of the Turkish-Islamic Union of Diyanet Affairs (DİTİB) and the Islamic Community National View (İGMG) on Religious Affairs*, Master's Thesis, Supervisor: Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu, VII + 130 p.

This thesis has comparatively studied the perception of religion on the members of the two major Muslim associations in the Federal Republic of Germany. The Turkish-Islamic Union of Diyanet Affairs (DİTİB) and the Islamic Community National View (İGMG) is the two associations that are the subject of this research. The research focuses on what religion means to participants, the reason for their existence, the position of religion in their lives and the most favorite aspect of their religion. The participants' opinions about how a Muslim individual should be, how they describe and understand the Qur'an and the Sunnah and put them into practice, which teachers and works they follow on religious issues, how they evaluate the relationship between religion and politics, their thoughts about the relationship between men and women in religion, how they view destiny in religion, how they perceive passed fatwas and their thoughts on establishing friendships and marrying individuals belonging to a different religion were discussed. The opinions of the participants were compared across the two associations. This study consists of four sections.

In the introduction, the researcher has defined the problem, the purpose, the importance, previous research, the scope and limitations of the research. In this section, the researcher has also explained their position in the study. Furthermore in this section, the method, design and procedure of this study in collecting the data are explained in detail. The first part of the study forms the conceptual framework. Under this section, the researcher focuses on migration and the reasons for migration, religion and religiousness,

and the relationship religion has with politics, sects, culture, mentality and identity. While the conceptual framework was being drawn, every aspect of the two associations that were the subject of the study was conveyed. In the second part of the study, the researcher analyzed their findings and presented them to the readers. The research questions were answered in such a way which specified the association the participants were in and a comparison was made under each heading. In the conclusion section, the researcher collected the findings and completed the study by making a general analysis.

Key Words: Migration, Religion, Germany, Turkey, Muslim, Religious Perception, DITIB, IGMG.